

3.124

A DEBRECENI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG
I. OSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYAI

VII. KÖTET, 5. FÜZET

SZERKESZTI

DR. SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR

egyetemi ny. r. tanár, osztálytitkár

ACTA CLASSIS I. SOCIETATIS SCIENTIARUM
DEBRECINENSIS DE STEPHANO TISZA NOMINATAE
VOL. VII. FASC. 5.

ÖTVÖSÖK ÉS ÖTVÖSMŰVEK DEBRECENBEN

ADALÉKOK A DEBRECENI ÖTVÖSSÉG TÖRTÉNETÉHEZ

ÍRTA

ZOLTAI LAJOS

R. TAG.

BEMUTATTA A DEBRECENI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG
I. OSZTÁLYÁNAK 1937 MÁRCIUS 12-ÉN TARTOTT ÜLÉSÉN.

E MUNKA DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS ÉS A DEBRECENI REFORMÁTUS
EGYHÁZ TÁMOGATÁSÁVAL JELENT MEG.

DEBRECEN, 1937.

FŐBIZOMÁNYOS: STÚDIUM KÖNYVKIADÓ R.-T.

Budapest, IV., Kecskeméti-utca 8.

DR. SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR
egyetemi ny. r. tanár, osztálytitkár

ACTA CLASSIS I. SOCIETATIS SCIENTIARUM
DEBRECINENSIS DE STEPHANO TISZA NOMINATAE
VOL. VII. FASC. 5.

ÖTVÖSÖK ÉS ÖTVÖSMŰVEK DEBRECENBEN

ADALÉKOK A DEBRECENI ÖTVÖSSÉG TÖRTÉNETÉHEZ

ÍRTA
ZOLTAI LAJOS
R. TAG.

BEMUTATTA A DEBRECENI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG
I. OSZTÁLYÁNAK 1937 MÁRCIUS 12-ÉN TARTOTT ÜLÉSÉN.

E MUNKA DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS ÉS A DEBRECENI REFORMÁTUS
EGYHÁZ TÁMOGATÁSÁVAL JELENT MEG.

DEBRECEN, 1937.

FŐBIZOMÁNYOS: STÜDIUM KÖNYVKIADÓ R.-T.

Budapest, IV., Keckeméti-utca 8.

REV '2006

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Bevezetés	5— 6
I. Debreceni ötvösök 350 év alatt.	
<i>a)</i> Ötvösök a XVI. század második felében	7— 10
<i>b)</i> Ötvösök a XVII. században	10— 18
<i>c)</i> Ötvösök a XVIII. században	18— 20
<i>d)</i> Ötvösök a céh megszűnése után, a XIX. században	26— 28
<i>e)</i> Debrecenből máshová elszármazott ötvösök	28— 30
II. A debreceni ötvösekh törvényei és élete.	
<i>a)</i> A kezdet	31— 32
<i>b)</i> Az 1598. évi törvények összehasonlítva az 1557. évi törvényekkel	32— 38
<i>c)</i> Az ötvösök egymásközt és a közéletben	39— 42
<i>d)</i> Ötvösművek a régi civisházakban és a város ajándékai közt	42— 45
<i>e)</i> Az ötvösekh jelvényei. Tar András mintalapjai	45— 49
III. Az ötvösség tárgyi emlékei.	
<i>A)</i> A debreceni református egyház ötvösművei	50— 61
<i>a)</i> Használaton kívül a levéltárban	50— 53
<i>b)</i> A Nagytemplom szent edényei	53— 56
<i>c)</i> A Kistemplom szent edényei	56— 60
<i>d)</i> Az Ispótyal-templom szent edényei	60— 61
<i>B)</i> A debreceni Kollégium ezüstpoharai	61— 64
<i>C)</i> A Déri Múzeum városi osztályának ötvösművei	64— 78
<i>a)</i> Templomi kelyhek	64— 68
<i>b)</i> Céhpoharak	68— 70
<i>c)</i> Pohárszékre való, ládabelli ezüstneműek, ruhadíszek, ékszerek	70— 77
<i>D)</i> Idegenben lévő debreceni eredetű vagy debreceni vonatkozású ötvösművek	73— 81
<i>a)</i> Debreceni ötvösművek Budapesten	77— 79
<i>b)</i> Debreceni ötvösművek vidéki református egyházaknál	79— 81
IV. A céh haldoklása, elmulása	82— 84

BEVEZETÉS.

Azon mesterségek közt, amelyeknek művelői már a XVI. században külön céheket alakítottak Debrecenben, feltűnik a nagy közügyeséget, szépérezéket, alakítóképeséget, az átlagosnál magasabb műveltséget követelő, már egészen iparművészet számba menő ötvösmesterség is. Ballagi Aladár azt írja, hogy a XVIII. század közepéig virágzott debreceni ötvös céh már a XVI. század elején ú. n. confederationalis levelet váltott a váradi ötvös céhvel; ennél fogva az „ő céhek és céhbéli rendtartásuk edgiezett mindenekbe“. Az ötvösség virágzása Debrecenben is csakugyan a XVI. és XVII. századra esik, ahogy ezt az aránylag gyér feljegyzésekből megállapíthatjuk. Ötvösmesterek ekkor vannak legtöbben; számukból következtetve keresetök, megélhetésük ekkor a legbiztosabb; a helyi közéletre is hatásuk szembeszökő, mert a városi tisztségekben hosszú ideig egyszerre többen érvényesülnek. Szóval tekintélyök is nagy.

A debreceni ötvösöket névszerint csak a XVI. század közepe tájától fogva ismerhetjük meg. Összeállítható névsoruk azonban nem teljes, mert igen hiányosak a források is. Főképpen, mert nem támaszkodhatunk okmányokban, jegyzőkönyvekben, számadásokban bővelkedő olyan céhládára, amelynek segítségével Mihalik József írhatta meg igen részletesen a Kassai ötvösség történetét.

A legrégebb debreceni ötvösöket először és főképpen a XVI. században országszerte követett azon szokásra támaszkodva próbáltam felismerni, hogy a közrendű emberek vezetéknevüket vagy valamely feltűnő testi-lelki tulajdonságukról, vagy foglalkozásukról kapták. A mesteremberek legtöbbször a mesterségükről. Tömérdék példa után bátran föltehetem,¹ hogy az 1547-től fogva meglévő tanácsi jegyzőköny-

¹ A debreceni főbírók 1610-es évekbeli számadó könyvében öt szíjjártó mesterről esik szó. Mindegyiknek Szígyártó a vezeték neve. (Zoltai: Ismeretlen részletek Debrecen multjából 87. l. 116. jegyzet.) Kecskeméten meg a szűcsékh tagjai csaknem valamennyien Szűcs családnévűek. Eppen így volt Nagybányán az ötvösökénél. Mihalik 1614-ből tizenkét nagybányai ötvösmestert számlál elő és a származási helyen kívül mindegyiknek a keresztnéve előtt vezetéknevű az Ötvös nevet is olvashatjuk. (Arch. Ert. 1893. évf. 434. l.) Rimaszombatban is 1611—1652 közt az Ötvös céh tagjai mind Ötvös nevéik (Századok, 1877 431. l.) Ballagi Aladár e névadószokásról így ír: A német Goldschmidt, a magyar Ötvös, a horvát Zrebernar e korban ötvösmestereknél nem tulajdonnév, csak mesterségök jelzője, melyet *ritkán* hagynak el. Kassán minden ötvös mester a céhbe való beállításától fogva veszi fel nevébe az *Ötvös jelzőt*. Aki legény korában Dédesi János, Bakay György, Rác Ambrus, mesterré lévén D. Eöttvös Jánosnak, B. Eöttvös Györgynek, R. Eöttvös Ambrusnak vallotta magát. (Ballagi: Kecskeméti W. Péter ötvös könyve. Arch. Ert. 1894. évf.) Azonban arra is van példa, hogy

veinkben előforduló *Ötvös* (nálunk eleinte sokáig mindig Eothwes-nek írták) nevű ügyes-bajos polgároknak kenyérkereső foglalkozásuk is az ötvösség. Az előfordulható kevés kivétel körülbelül kitölti az ötvösök azon korbéli névsorában a más alakú vezetéknevet viselt mesterek kimaradása miatt előállott hézagokat. A XVII. századbeli Ötvös nevű debreceni embert pedig csak akkor illesztettem be az ötvösmesterek névsorába, ha valami más adata is támaszkodhattam.

Kutatásaim eredménye tehát így alakul.

I. DEBRECENI ÖTVÖSÖK 350 ÉV ALATT.

a) Ötvösök a XVI. század második felében.

Legrégibb tanácsi jegyzőkönyveinkben, amelyek az 1547/57., 1564/75., 1586/92. évekről maradtak fenn és amelyek csaknem kivétel nélkül bírósági ügyeket, kereseteket, határidőkitűzéseket, letiltásokat, tanúvallomásokat, ítéleteket, polgárosításokat és házeladás-bevallásokat tartalmaznak, összesen 27 Ötvös nevű személlyel találkoztam. Valamennyiről feltehető, hogy ötvösmesterség volt a foglalkozásuk. Néhányszor a följegyzés tartalma vagy szavai is megerősítik ezt a feltevést. A jegyzőkönyvekből megismert *Ötvös* nevű polgárok a következők:

1. *Ötvös* (Eothwes) *Albert*, a legelső jegyzőkönyvben feltűnően sokszor, legalábbis 26-szor fordul elő a neve. Sokat pereskedett, saját vejével is, Szabó Péterrel, akinek 91 forint 80 dr. követeléséért a házát kötötte le, 1556.²

2. *Ötvös Ambrus* 1566. Szentmiklós-utcai lakos. Azonosnak tartom vele az ugyanezen nevet viselő alsójárású szenátort és eskütt bírózt az 1571—1580 közé eső évekről.³

3. *Ötvös András* 1547—1575 közt sokszor szerepel. 1568-ban ő a céhmester. Felesége Anna asszony.⁴

4. *Ötvös Antal* nevével egyetlenegyszer találkoztam 1550. táján.⁵

5. *Ötvös Bálint* nevét a tokaji révkönyvben találtam, mint átkelő utasét 1565—1567. Vésztón lakó fia, Mihály, sámodi presbiter által néki átaladott két láda ezüstneműről 1564. vallomást tesz.⁶

6/a-b. *Ötvös Benedek*nek összes ezüstneműit és pénzeit letiltja 1552. egy hitelezője. 1567-ben mint meghaltról esik szó. Ugyanakkor Benedek nevű fiát is említi az írás. Ez az ifjabb Ötvös Benedek 1571-ben eladja Csapó-utcai házát 60 frtért Gomba Györgynek. 1572—1574. közt szenátor.⁷

² Dlt. Tan. Jkv. 1547—1557: 8. 14., 116., 120., 152., 195., 259., 300., 402., 545., 549., 554., 572., 578., 624., 629., 636., 637., 638., 641., 643., 644., 645., 648., 653., 711. l.

³ U. o. 1566: 136. 1568: 220., 222., 235., 260., 1569: 302. 1573: 373. 1574: 436., 487. 1575: 584., 625.

⁴ U. o. 1547—57: 21., 697. 1564: 35., 38. 1565: 40. 1568 188. 1570: 20., 24. 1571: 122. 1574: 457. 1575: 641.

⁵ U. o. 1547—57: 559.

⁶ U. o. 1564: 1. és Debr. Képes Kalend. 1934. évf. 96. l.

⁷ Dlt. Tan. Jkv. 1547—57: 406., 407. 1566: 100. 1567: 168. 1571: 189. 1574: 425. l.

nem lehet minden Ötvös nevű emberben ötvös mestert látnunk. Íme bizonyítók eset a következő: A debreceni tanács négy fosztogató bűnöst 1632. felakasztatott. A nevők *Ötvös* Mihály másképpen Gyulai Mihály, Kánya György, Nagy Imre és Szilágyi János, mindnyájan armentáriusok, vagyis gulyások voltak. Még Ötvös Mihály is. (Dlt. Tan. Jkv. 1632: 638. l.)

7. *Ötvös Fábán* Csapó-utcában, a kastély közelében, a klastrom előtt lévő házat (talán a most elbontott 9. sz. rozant ház helyén lévő) 1551. eladta 70 frtéért Várad Bódog Gábornak. De Koppányi Mihály Fábán mester fiának, Ötvös Lőrincnek apósa, mindjárt azután magához váltotta és minden hasznával és jogaival együtt a tanács előtt által valotta megnevezett vejének Ö. Lőrincnek. Fábán mester ebbe beleegyezett.⁸

8. *Ötvös Gábor* említve 1568—1570. közt.⁹

9/a-b. *Ötvös György* néven özvegyekkel és vőkkel kapcsolatban ugyanazon időben két emberünk is szerepel. Egyik Fejérvári előnevű. Ennek Kassára költözött özvegye a mai Piac-utcai 43. számú házat eladja 1570-ben a vejének, Szabó Mátéknak. Másik meghalt Ötvös György vejét Szabó Mihálynak hívták. Talán ez az Ötvös György pereskedik 1552. bizonyos ezüst-marhák miatt Tibók Miklósnéval.¹⁰

10. *Ötvös György*, harmadik ilyen nevű személynek látszik. Az előbbieket után élt 1570—1592. közt. 1587-től fogva szenátor is a felső járásról.¹¹

11. *Várad Ötvös György*. Azonos is lehet a 9. alattiak valamelyikével; az is lehet, hogy Váradon lakott.¹²

12/a-b. *Ötvös Jánost* is kettőt ismertem meg a XVI. század közepéről. 1547—57 közt az egyiknek már csak az özvegye élt. A másiknak, szintén nős, 1566—1587. közt találkozzunk néhányszor. Egy lehet vele az az Ötvös János, aki 1592-től 1599-ig alsójárási szenátor.¹³

13. *Várad Ötvös Jánost* csak kétszer említi a legrégebb tanácsi jegyzőkönyvünk.¹⁴

14. *Ötvös László* is a század közepén élt. Később özvegyéről, Katalin asszonyról esik szó.¹⁵

15/a-b. Idős és ifjabb *Ötvös Lőrinc*ről beszélhetünk. Mert az, aki 1551-ben már nős és 1563-ban már esküdt bíróságot ér el, aligha tekinthető azonosnak az 1600-ban Pilsenig tartó hosszú veszedelmes útra vállalkozott, és még 1609-ben is terhes szenátori tisztséget viselő Ötvös Lőrincel. Az első Ötvös Lőrinc a már előbb bemutatott Ötvös Fábán fia, 1563. és 1568. esküdt bíró, 1571—75. közt szenátor. A második 1586-tól 1607-ig ül a tanácsnoki székben, több ízben esküdt bíró is lévén.¹⁶ Mocsári János polgártársával együtt ő hozta haza Rudolf királytól az ötvöscéh új törvényeit és a város részére a címerbóvító

⁸ U. o. 1547—57: 89., 150., 212., 231., 301., 317., 318., 324., 325., 326., 339., 368., 495., 500., 554. l.

⁹ U. o. 1568: 262. 1570: 47. l.

¹⁰ U. o. 1547—57: 240. 1569: 295., 300. 1570: 28. 1571: 215.

¹¹ U. o. 1570: 18., 20., 24., 37., 38., 47., 1572: 250. 1575: 552. 596. 1587: 86., 87. l.

¹² U. o. 1547—57: 240. l.

¹³ Dlt. Tan. Jkv. 1547—57: 247., 378. 1566. 89. 1571. 172. 1587: 105. 1599: 601. l.

¹⁴ U. o. 1547—57: 71., 395. l.

¹⁵ U. o. 1547—57: 18., 82., 128., 698. 1586: 53., 57. l.

¹⁶ U. o. 1547—57: 368., 371., 505. 1565: 77. 1568: 198., 215., 227., 235. 1570: 66. 1586: 70. 1588: 143. és Kúlb. ir. 47. sz. a. 1563-ból.

királyi kegylevelet 1600. tavaszán. Ugyanakkor Vitzmándi előnévvel magának nemességet is kapott.¹⁷

Lőrinc mester eleinte a Csapó-utcai ősi házban lakott, amelyet anyai nagyatya, Koppányi Mihály váltott vissza — amint láttuk — 70 frté a vejének, Ötvös Lőrincnek, a Fábán fiának.

A XVII. század elején Vitzmándi Lőrinc a Hatvan-utcai városrészhez számított, tulajdonképpen a Piac-utcára néző Új-utcai szegelet-házat vette meg. Ennek telken épült fel később a Bikáról nevezett városi vendégház. Fia, ifjabb Vitzmándi Lőrinc édesanyjával Szabó Annával, akkor már Várkonyi Jánosnéval együtt, hogy rabságából szabadulhasson, 1627-ben 150, 1628-ban ismét 100 ezüst tallér kölcsönt vett fel Porsalmi István nyíregyházi prédikátortól, házuk lekötése mellett. Ezt a házat még ebben az évben örökösen eladták 620 birodalmi talléron Bika Bálintnak.¹⁸

16. *Ötvös Mátyás* 1586-ban Ötvös László özvegyét perel. Két év múlva felesége, Dorottya asszony vallja, hogy őt Szántó Lőrinc javaiból ennek özvegye kielégítette.¹⁹

17. *Ötvös Márton* két ízben is mint alperes szerepel 1572—1587 közt.²⁰

18. *Ötvös Mihály* 1547—1557 közt élt.²¹

19. *Ötvös Miklós* ugyanazon időben élt.²²

20. *Ötvös Pál* özvegye férje halála után Ötvös Tamással perben állott, amelyet a fejedelem kúriájához vitt feljebb, 1571. Ötvös Pál háza szomszédja volt Péterfiának annak a háznak, amelyet 1571. Komlós András calcographus, azaz könyvnyomtató Keszi Borbély Györgytől 37 frtéért megvásárolt és amelyben azután 110 évig dolgozott a debreceni nyomda. Ma Vár-utca 11. sz. a.²³

21. *Ötvös Péter*, a már ismert Ötvös Ambrus fia.²⁴

22. *Lippai Ötvös Sebestyén*, Lippa török kézre esése után menekült Debrecenbe, szegediekkel, makiakkal együtt.²⁵

23. *Ötvös Tamás* Ötvös Andrásal, Ötvös Tamás özvegyével és másokkal perelgetett 1568—1588. közt.²⁶

Az ötvös céh artikulusanak 1598-ban készült, 1600-ban királyi megerősítést nyert magyarnyelvű példánya megőriztette az akkor élt debreceni ötvösmesterek nevét, akik is Vitzmándi Ötvös Lőrinc nélkül tizenhatan voltak, úgymint:

1. *Debreceni János*, azonos lehet a fentebb megnevezett szenátor Ötvös Jánossal.

2. *Farkas Bertalan*.

3. *Gyulai István*, másként Eötvös István.

¹⁷ Szűcs István Debr. tört. I. K. 226. és Századok 1877: 801. l.

¹⁸ Dlt. Tan. Jkv. 1628: 208., 220. l.

¹⁹ U. o. 1586: 53. 1588: 139. l.

²⁰ U. o. 1572: 297. 1587: 86. l.

²¹ U. o. 1547—57: 438., 501. l.

²² U. o. 1547—57: 326., 494. 579., 580. l.

²³ U. o. 1571: 147., 168., 178. 1572: 241. l.

²⁴ U. o. 1568: 242. l.

²⁵ V. ö. Szűcs István: Debr. Tört. I. 185. l.

²⁶ Dlt. Tan. Jkv. 1568: 226. 1571: 104., 128., 147., 168., 178. 1572: 330. 1588: 138. l.

4. *Gyulai Miklós.*
 5. *Gyulai János*, másként Ötvös János. 1600—1610. közt szenátor és esküdt bíró.
 6. *Gyursa János.*
 7. *Hesek Gáspár.* E furcsa nevű ötvös alighanem az 1547-ben említett Hesek Péter, vagy az 1555-ben szerepelt Hesek de Beken — Ambrus fia.²⁷
 8. *Némöthi András.*
 9. *Szakács János*, ezt is hívták Ötvös Jánosnak.
 10. *Szegedi Márton.* Lehet egy személy a valamivel később is szereplő Szegedi Mártonnal, vagy Szegedi Olasz Mártonnal.
 11. *Szereti Mihály* hitős céhmester. Ötvös vezetéknevvel őt is említik.
 12. *Szigyártó János*, ilyen nevű polgárral találkoztunk az 1599. évi papi tizedjegyzékben is, Piac-utcában. Piac-Cegléd-u. szegületén (a mai városháza helyén) lévő ház $\frac{1}{2}$ -át Debreczeni Szigyártó János fia, András, 1625. eladja 900 frtért meg 35 girát nyomó ezüst-marháért és más aranyas műveikért sógorának, Tolnai Jánosnak.²⁸
 31. *Tarack János.*
 14. *Tóth János.*
 15. *Vácsi vagy Vacsi János.*
 16. *Váradai Boldisár.*²⁹

b) Ötvösök a XVII. században.

Azokon kívül, akiknek névsorát az 1598-ban készült céhtörvények befejező sorai emlékeztetül hagyták és akiknek legtöbbje bizonyosan életben volt a XVII. század első évtizedeiben is, e századból a következő debreceni ötvösöket sikerült felismernem, dolognak türelmi, játéknak bújdosói levéltári kutatásaim által. A század első felének ötvösöire nézve számos biztos följegyzést tartalmaz az 1610-es évekről való bírói számadás és a kassai ötvösség története, utóbbi a kassai céh ládájában megmaradt debreceni eredetű levelek alapján. Annál nehezebben boldogultam a század második felében. Itt nem kerülhettem el a feltevések és sejtések lápos, ingatag talaját.

²⁷ U. o. 1547—57: 14., 578. l. 1598: 488.

²⁸ U. o. 1625: 560. l.

²⁹ Az 1599. évi papi Tizedjegyzék (közölte Boldisár Kálmán a Debr. Képes Kalendáriom 1910. évi kötetében 100—104. lapokon) tizennégy Ötvös-nevű debreceni lakost említ. Ű. m. *Piacból Ötvös Mihályt* (= Szereti M.), *Ötvös Istvánt* (= Gyulai I.), *Miklós-utcából Ötvös Jánost* (egyike a Jánosnak keresztelt akkor élt hat debreceni ötvösmesternek). *Német-utcából: Ötvös György* árváit (1592-ben még élt és szenátor volt). *Darabos-utcából Ötvös András* (= Némöthi A.). *Péterfia Jakab* utcából: *Ötvös Boldisárt* (= Váradai B.), *Ötvös Lőrincet* (= Vitzmándi Ötvös L.), *Ötvös Jánost* (= Tarack J.), *Ötvös Lukácsot* (= Vácsi L.), *Ötvös Miklóst* (= Gyulai M. és) *Ötvös Bertalant* (= Farkas B.). Boldogfalva-utcából: *Ötvös Jánost* (= Tóth J.).

E korszak ötvösői ezek:

Báthori Ötvös Mihály, az alsó járásról szenátor 1658.

Béri Mihály céhmester 1627.¹ 1628-tól fogva 1646-ig tagja volt a 60 tagú nagytanácsnak. A felsőjárás képviselőiben esküdt bíróiságot is viselt 1633., 1635., 1639., 1641. és 1643. években. Időnként, ahogy a sor reá került, egyéb városi tisztségeket is betöltött.

Debreczeni János, bizonyosan találkoztunk vele már előbb is. Az 1612—17. évi főbírói számadásból pedig azt tudjuk meg róla, hogy valamelyik hatalmas török vagy magyar úr kedvének megtalálása végett a város 20 frtért veres bársonyos aranyos szablyát és 15 frtért egy girás serleget vásárolt tőle.² Székkel bírt 1608-tól 1619. a szenátusban. Olykor esküdt bíró. Nem lehetett vele azonos személy, inkább a fia volt az a

Debreczeni János ötvös, akit 1634. a Piac-utcai 30., 1643. pedig a 28. számú ház eladásával kapcsolatban mint szomszédos háztulajdonost neveznek meg. Ez a Debreczeni János 1646-ban is életben van.³

Debreczeni, aliás *Ötvös Ambrus*. A Barátok közin, a mostani Degenfeld-teren 11. szám alatt állott ház megvásárlásának följegyzéséből ismerjük. Debreceni aliás Ötvös Ambrus ezt a házat 1647-ben szerezte 330 mfrton Ötvös Szigyártó Istvántól.⁴ Ambrus mester több gyermek hátrahagyásával halt meg, akik közül valamelyik, ama kor szokása szerint bizonyosan apja mesterségét folytatta. Örökösei: Debreczeni Zsigmond, István, Judit, Benedek és Ötvös Kata Végh Mihályné atyai házukat 1680-ban eladták 325 frton sógoruknak, Szabó Tamásnak és Ötvös Erzsébetnek.⁵

Debreczeni Ötvös Miklós, övé a Csapó-utcai 9. sz. sarki ház 1627-től 1637-ig. Elhagyott pusztá telemekj özvegye Szívos Anna diószegi lakos idegenítette el 1639-ben 106 bírodalmi talléron.⁶

Debreczeni Zsigmond, l. Ötvös Zsigmond.

Dezső János aurifer. 1675-ben ő lehetett a debreceni ötvösök céhmestere, mert az ő kérésére hozta meg a tanács ezt a határozatot: Az ötvösök dolga megkülönböztetettetik a kereskedő rendektől. Ő kegyelmek nem tartoznak semmi contribútióval, mivel ők a gazdáknak fizetnek.⁷

Diószegi Pál ötvöstől a főbíró 1612—17. közt 29 frtért egy aranyas botot és 20 frtért aranyas csákányt vett.⁸

Ecsedi Ötvös István az 1675. évi adókönyv szerint a Piac-utcai Mike-házban lakik (most gróf Tisza-palota) és 75 dr. adót fizet. Hat év múlva megveszi Czeglédi István örököseitől a Német (Szchenyvi)-utcai 8. számú házat 320 mfrtért.⁹ Most már 25 frt adót rónak ki reá. Az 1683. évi adókönyv szerint Ecsedi István házával szemben lakik és adózik 200 dénárral *Tar András* ötvöslégény, aki már 1677 októbér havában

¹ Arch. Ért. 1893. XIII. évf. 433. l.

² Zoltai: Ismeretlen részletek D—n multjából. Főbírói számadások.

³ Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1634: 822., 862., 863. l. 1643: 121. l. 1646: 991. l.

⁴ U. o. 1647: 172. l.

⁵ U. o. 1680: 635. l.

⁶ U. o. 1627: 45. 1637: 412. 1639: 248. l.

⁷ U. o. 1675: 881. l.

⁸ Zoltai id. m. Főbírói számadások 61. l.

⁹ Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1681: 26. l.

is Ecsedi István műhelyében dolgozott. Erről a Tar Andrásról, helyesebben munkakönyvéről, amelynek lapjait Ecsedi István műhelyében rajzolta le, az Adalékok másik részében bővebben fogunk szólni.

Ecsedi Ötvös István mester adja el *Ecsedi Eötvös Gergely* árvái képeben, 1683-ban, bizonyosan mint ezek rokona és tutora Péterfiában, a templommal szemben — az egykori Némethi-féle parokia, a mostani egyházi bérpalota helyén feküdt házi örökséget Köleséri Sámuel prédikátornak és nejeének horosjenei Domján Annának 210 m. frton.¹⁰ Ezt a házat később Köleséry S. veje Komáromi Cs. György elkész gyermekei örökölték. Hogy az itt megnevezett *Ecsedi Ötvös Gergely* is ötvösmester lett volna, nincs reá bizonyíték. Róla még csak annyit tudok, hogy 1663-ban mint Miklós-utcai lakos csekély 30 dr adót fizetett. *Ecsedi Ötvös István* is 1690-ben már néhaiakat említik. Német-utcai házáról ekkor az özvegye, *Töltségi Kata*, fizeti az adót. Kőszegi Elemér a magyarországi ötvösségekről írott könyvében Ecsedi István mesterjegyének tartja a debreceni református egyház kistemplomí nagyezüst kannája virágos fulán látható E: I: betűket.

Gyulai Miklós nevű ötvössel, aki egyike volt az 1598—1600. évi privilegialis Artikulusok megszerzőinek, talán egy személy az a Gyulai Miklós, akinek nevét Mihalik a Kassai ötvöscéh ládájában 1627., 1633. és 1635-beli debreceni inasfelszabadító leveleken olvasta.¹¹

Gyursa János is alighanem azonos a már a XVI. század végéről ösmert, ugyanilyen nevű ötvösmesterrel. 1618-tól 1637-ig megszakítás nélkül tag a hatvanas szenátusban, — 1618., 1620., 1622., 1628. években eskütt bíró. Gyursa János ötvöst Mihalik egy 1633-ból való debreceni felszabadító levélből idézi a Kassai ötvösség történetében. Gyursa János 1636-ban egyházi (aedituus ecclesiae) tisztséget is visel. Ugyanezen évben Péterfiában, az iskola nyugoti szomszédságában házat vásárolt 110 birodalmi talléron, de azt már 1637-ben eladta 115 m. frtért Makai Pál ötvös feleségének, Kádás Margitnak.¹² Helyette mindjárt értékesebb házat vett a Barátok közin (ma Degenfeld-tér 11. sz. a.) özv. Váradí Kovács István fiától 215 görög tallérré. Vagy 6, vagy ugyanilyen nevű fia, ns. Gyursa János ezt is elidegenítette 1644. 280 frtért és 2 drb. koronás aranyért a már említett Szigyártó aliás Ötvös Istvánnak.¹³

Gyursa István, fia vagy testvére az előbbinek. Ő is tekintélyes polgár. Mert 1638-tól 1647-ig szenátor és három ízben esküttbíró is.

Gyursa Gergely egy időben működött az ímént bemutatott másik két Gyursával, kétségtelenül az ötvös műiparban. Hiszen Mihalik a kassai ötvöscéh ládájában megmaradt egyik debreceni felszabadító levélben olvasta a nevét.¹⁴

Kis Komáromi Ötvös János I. Rácz Jánost. Komáromi Ötvös János vagy Ötvös Komáromi János apósának, Csiszár Gergelynek Piac-utcai 59. számú házánál tűnik fel először az 1683. évi adókönyvben. Felesége, Csiszár Anna jussán e háznak később

¹⁰ U. o. 1683 : 889. l.

¹¹ Arch. Ért. 1893. XIII. évf. 433. l.

¹² Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1636 : 1063, és 1637 : 117. l.

¹³ U. o. 1637 : 115. és 1644 : 208. l.

¹⁴ Arch. Ért. 1893. XIII. évf. 433. l.

rész tulajdonosa.¹⁵ Innen adózik 1692—1703. közt. Helyén 1710 után fia Mihály, szintén ötvös, jelentkezik.

Makai Ötvös Miklós ötvösmestersége mellett egyedül a neve szól és egyetlen adatunk róla *Lipcei* (Lipsiai) Péter ösmeretes debreceni könyvnyomtatóval folytatott családi perének följegyzéséből való, 1622-ből.¹⁶ Ötvös M. felesége ugyanis nővére volt Lipcei Rheda Péternek.

Makai Ötvös Pál a XVII. század elején Debrecen egyik legkeresettebb ötvösmesterének látszik. Az 1612—17. évi főbírói számadásokból tudjuk, hogy a következő ötvösműveket vásárolta meg tőle a város : négy aranyas, veres bársonyas perket formájú szabályt 130 frtért; ezüsttel borított két aranyas csákányt 42 frtért; egy-egy cápázott pallost és szabályt, három aranyas botot 100 frtért. Ismét két veres bársonyas szabályt, két cápás szabályt, három aranyas csákányt 380, két aranyas botot 44 frtért; öt aranyas veres bársonyas pallost és szabályt egyenként 35 frtjával 175 frtért. Megint három aranyas csákányt, aranyas botot 80 frtért. Véle cápáztatta meg a főbíró Nagy András hajdúfőkapitány szabályját is.¹⁷ Városi követség-járásában az egri törökök többet magával rabságba vetettek 1617. Polgártársai bizalmából 1648-tól fogva 1636-ig folytonosan szenátor, több ízben eskütt bíró. A tanács öt és Varga Jánost 1630-ban Szikszóra, Miskolcra küldte, egyezkedjenek, hogy a poltúrát három dénárba számita fizetéseként a török.¹⁸ A mostani Kálvin-téri 5. sz. ház volt az övé.¹⁹ Váratanul halt meg 1637 február 20-án. Halála igen megdöbbentette a buzgó vallásos debreceni népet. Kamarájába bezárkózzván, törrel vetett véget megunt életének.²⁰

Miskolczi Bálint. Mihaliktól tudjuk, hogy 1627., 1633. és 1645-ben céh mestere a debreceni céhnek.²¹ 1632-től 1652-ig a nagytanácsban ül, mindig az alsó járásról. Többször eskütt bíró is. Háza 1629-től fogva Német- (Széchenyi)-utcán 7. sz. a.²² Ezt a házat fia,

Miskolczi Ötvös Gábor és leánya Judit 1638. eleserelték Pozsgai Gáspár házával úgy, hogy ez utóbbi felülfizetett a Miskolcziaknak 280 frtot, két pár sárga csizmát és 3 rőf rását.²³ Miskolczi Gábornak csak a melléknéve sejteti, hogy az apja mesterségét folytatta.

<i>Ötvös</i> Ambrus	1. Debreczeni A.
<i>Ötvös</i> Miklós	1. Debreczeni M.
<i>Ötvös</i> István	1. Ecsedi I.
<i>Ötvös</i> János	1. Komáromi J.
<i>Ötvös</i> Miklós	1. Makai M. ²⁴

¹⁵ Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1703 : 691. l.

¹⁶ Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1622 : 360. l.

¹⁷ Zoltai L. id. m. 61. l.

¹⁸ Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1630 : 351. l.

¹⁹ U. o. 1633 : 760. l.

²⁰ U. o. 1637 : 1097. l.

²¹ Arch. Ért. 1893. XIII. évf. 433. l.

²² Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1629 : 274. és 1648 : 398. l.

²³ Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1658 : 30. l.

²⁴ Debr. Képes Kalend. 1910. évf. Papi tizedjegyzék és Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1607 : 444. 1620 : 237. l.

Ötvös Pál 1. Makai P.
 Ötvös Boldisár 1. Váradi B.
 Ötvös István 1. Szegedi I.
 Ötvös Pál 1. Túri Pál.
 Ötvös Péter 1. Túri Péter.
 Ötvös Zsigmond, másként Debreczeni Zs.

Ötvös István nagy valószínűséggel azonos az ártikulusok megszerzésénél szerepelt Gyulai István ötvössel. A századforduló után még két évtizeddel élt tovább. 1607-től 1624-ig szenátor, közben néhányszor esküdt bíró is. Háza a Piac-utcai 57. sz. (most Kaszanyiczky-féle) telken volt.²⁵

Ötvös Mihály, csak az 1607. évi kapitányok és tizedesek névsora említi ezt a nevet. Lehet, hogy a már ösmert Szereti Mihály 1598. évi hitős céhmesterral egy személy.

Ötvös Tamás és Ötvös — másként Debreczeni Zsigmond, mint lakók (azaz nem saját házzal bírók) említetnek az 1663., 1672. és 1675. évbeli adó-lajstromokban Piac- és Csapó-utcaokról 25—30—40—50 denár adóval. Ötvös Debreczeni Zsigmond 1633. és 1646-ban²⁶ céhmester. 1672 után az özvegye adózik. Ez az Ö. Zsigmond nem azonos a fentebb említett Debreceni Ö. Ambrus Zsigmond nevű fiával.

Paczi János. 1635-ben az ötvösök céhmestere.²⁷ Írták a nevét Debreczeni Jánosnak is. Jómódban élhetett, mert 1663 testvérével, Debreczeni Benedekkel együtt 100 frt adót fizetett a Piac-utcai közösen bírt 30. számú háznál. 1672-ben már nem élt.

Pesti Máté szenátorsággal is megtisztult ötvösmester. 1648-tól fogva minden második esztendőben esküdt bíró is. Péterfiak háztulajdonos, házát a mostani Kálvin-téren 5. sz. alatt 1642-ben vette 50 drb aranyon. Ezt 1682-ben halála esetére a debreceni református egyháznak rendelte parokiális hajlékul. Ez a telek ma is a református egyháze. Pesti Máté nevét az 1683. évi tisztújításnál találjuk utoljára; szavazatszedő szenátor volt akkor.²⁸

I. Pesti Mihály ötvös 1672-ben tűnik elő a péterfiak adókönyvben. 1680-tól 1690-ig Csapóban adóztatják most 20—40 dénárral, máskor 2—4 frttal. Az 1692. évi összeírás már az özvegyét találja a mostani Csapó—Rákóczi-utca nyugoti szeglete táján.

²⁵ A XVII. század második felében másik Ötvös Miklós nevű polgár neve is gyakrabban forog az egykorú jegyző- és adókönyvekben. Neje Nagy Erzsébet. Először a Német-(Széchenyi)-u. 6. sz. telek keleti része az övé. 1676-ban élt el-cserélté özv. Tholnai Istvánné Hossay Ilona és gyermekei Piac-utca 45. sz. közházukért, felhívítván 1100 mfrtot és két szoknyának való rását. Ez az Ötvös Miklós azonban nem ötvösmester, hanem kalmárember volt, 200—300 frt öv adóval. Piac-utcai házát 1690-ben adta a Debreczenben akkor letelepedett görög kereskedőknek, ómagá Ecesdre költöztette. (Zoltai: A Debreczen küzdelme a görögökkel. 34. l.) A vásárosnaményi báró Eötvös-család kimutatható első őse. (Zoltai L. cikke: Br. Eötvös József családjának debreceni eredetéről a Debr. Képes Kalendáriom 1938. évi kötetében.)

²⁶ Mihalik: Kassai Ötvösök tört. 271. l. és Dit. Tan. Jkv. 1646: 991. l.

²⁷ Arch. Ért. 1893. évf. 433. l.

²⁸ Vár. Ltr. Jkv. 1642: 963. 1682: 248. l.

Rác, másképpen Ötvös János, Kiskomáromi előnévvel ismerhetjük a Kistemplom nagy ezüst táljának felírásából is. A városi tanács 1678 március 5-én megengedte, „mivel idegen nemzetek rabolták volt el lakóhelyét — Kis Komáromot — nem hozhat nemzetség levelet, de itt tanult“, hogy az ötvöscéhbe fölvétessék.²⁹

Sárközi István. Kőszegi Elemér az ötvösjegyek gyűjtése közben ismert fel ilyen nevű debreceni ötvöst. A debreceni református egyház úrasztali szekrényei közt kettőben az ő művét sejtí. Egyik özv. Vigkedvű Mihályné 1679-ből, másik az Oláh István és György 1671-ből való nagy ezüst kannája. Amazon különálló S. I., emezzen összetett SI a mesterjegy, ami legalább is az ugyanazon mestertől való származással szemben támaszt kétkelkedést bennünk. A XVII. század második felében én Sárközi István nevű ötvössel nem találkoztam. Ez azonban nem zárja ki, hogy csakugyan nem is élt itt. Annnyival inkább, mert a század elején szerepel

Sárközi Mihály ötvös, akitől a debreceni főbíró 1612—17. közt egy ezüstös csákányt vásárolt 18 frtért.³⁰ Ugyanó jelen van 1645-ben Szegedi Márton inasának, Szegedi Jánosnak felszabadításánál.³¹ Majd Ötvös Zsigmond céhmesterral és Debreczeni János szeniorral együtt képviseli 1646-ban az ötvöscéhet a városi tanács előtt a kontárok ellen emelt panasz előmondásánál.³²

Szegedi Gáspár aranyművesnek 1621. megengedi a tanács, hogy a céh szabályai értelmében özvegy édesanyját az ezüst mivek árulásánál maga mellett tarthassa.³³ Szegedi öt év múlva körülményesebben fel nem jegyzett különös vétségbe esett. Megsértette az esküt, amely alatt aranyműves társaitól reáruházott tisztét végeznie kellett volna. Ezért a két ajtájú börtönbe került, ahonnan azonban kezeség mellett szabadon bocsátották.³⁴ Ezt az eltévnyedést a város közönsége később elfelejtette. Mert 1629-től 1645 április 18-án történt haláláig felváltva szenátor és esküdt bíró. Sőt 1644-ben reabizták a főbírói tisztségét is. Ezzel a kitüntetéssel — úgy tudom — a debreceni ötvösök közül egyedül Szegedi Gáspár dicsekedhetik. 1635-ben pedig az ötvösök céhmestere.³⁵

Szegedi alias Eötvös Istvánban ötvösmestert sejtethünk, ámbár róla csak Darabos-utcában, a Kollégium mellett állott háza eladásának följegyzéséből van tudomásunk. Ezt a házat özv. Eötvös alias Szegedi Istvánné Fejér Erzsébet adta el 1650-ben 200 frtért Rimaszombati alias Szabó Pálnak. Ez pedig 1669-ben 230 frtért tovább adta Báthori Ötvös Istvánnak,³⁶ akit ötvösmesternek néznünk épen annyi okunk van, mint Szegedi Eötvös Istvánnal.

Szegedi Ötvös János előbb Kassán folytatta az ötvösmesterséget 1651-től 1671-ig. Ez évben március 5-én arra kérte a kassai tanácsot,

²⁹ U. o. 1678: 99. l.

³⁰ Zoltai: Ismeretlen részletek D—n multjából: Főbírói számadások. 61. l.

³¹ Arch. Ért. 1893. XIII. évf. Adalékok Mihaliktól.

³² Vár. Ltr. Jkv. 1646: 971. l.

³³ U. o. 1621: 331. l.

³⁴ U. o. 1626: 684. l.

³⁵ Arch. Ért. 1893. XIII. évf. Adalékok Mihaliktól.

³⁶ Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1650: 20. l. 1669: 474. l.

hogy engedje meg neki az elköltözést, mert Debrecenbe készül, ahol mesterségének nagyobb kelete lenne és hasznosabban kereskedhetnék. Miután Kassa városa által reáparancsolt mindennemű dolgait eligazította, Kecskeméti Ötvös Péter aláírásával 1671 március 14-én meg is kapta a szokásos és szükséges bizonyítványt. Ötvös Jánost hitehőleg debreceni származása, Debrecenben lakó atyafisága vonzotta ide, átköltözésének igazi oka pedig Mihalik szerint egyfelől részeges természetű feleségével való áldatlan viszálykodása, másfelől a kassai helyzetnek a protestánsokra nézve kedvezőtlen káros megváltoztatása volt. Lipót király ugyanis éppen 1671-ben vette vissza a többségben lévő reformátusoktól a kassai székesegyházat és katolikusokból alakította át a városi tanácsot. Megkezdődött Kassán a protestánsok háttérbe szorítása mindenünnen. Nem csoda, ha ezek el kívánták hagyni Kassáról. Ezt cselekedte Szegedi János is.³⁷ És mennyi más jó magyar kényyszerült bujdosásra. Ekkor hívta meg az elzavart kassai papot, Kabai Gellértet negyedik prédikátornak a városi tanács. A pataki kollégium menekülő diákjai Pósházi és Buzinkai tanáraikkal együtt 1671 telét ugyancsak Debrecenben töltötték. A felsőmagyarországi protestáns nemek is tömegesen kerestek és találtak menedéket az erdélyi fejedelemséghez tartozott Debrecenben. Strassoldó generális 1675-ben kegyetlenül meg is lakoltatta ére a mi keresztény magyar városunkat.³⁸

Visszatérvén Szegedi Ötvös Jánoshoz, csakugyan megtaláltam őt a felsőjárás adókönyv kalauzólása mellett a mai Rákóczi-utca elején lakók közt. Innen adóztatták meg 1672. és 1675-ben csekély 20—20 dénarral. Az 1670. évi névsorból még hiányzik, 1680-ban már megint nincs ott. Vagy másfelé költözött, vagy elvette őt is az 1679. évi nagy pestis.

Szegedi Márton ötvösmesternél szabadul fel 1627. Zongó István inas, aki később Kassára került. Szegedi 1645-ben kulcsos céhmester.³⁹

Szegedi Olasz Márton nevű ötvösünk is volt. Egy merő aranyos portai forma szablyát vásárolt meg tőle a főbíró 1612—1617. közt.⁴⁰ Az 1598—1600. évi ártikulusok megszerzői névsorában is előfordul Szegedi Márton ötvös. Kőszegi Elemér a nagytemplom Zólyomi Davidtól kapott szép nagy ezüst kannáját látható összetett MZ betűkben Martinus Szegedi mesterjegyét véli lappangani.

E század közepét követő két évtizedben megint feltűnik két Szegedi Márton a bevallási főljegyzésekben és adókönyvekben. Egyik a Piac-utcai 61. sz. háznál, amelyet 1666-ban 210 frtért vett meg és 100 frt évi adót fizet onnan, de 1676-ban 250 frtért eladta Borbély Pálnak. Foglalkozása ismeretlen.⁴¹ Másik *Szegedi Ötvös* Márton, akinek özvegye 1668-tól 1672-ig évi 25 frt, azután pedig 1675-ig csak 50 dénár adót fizet a Csapó-utcai 13. számú háztól. Leánya, Ötvös Judit, Beke Pálné 1677-ben elcserélte Jenei Bernáth János kalmár Péterfia-utcai házáért,

³⁷ Mihalik J.: Kassai ötvösség története. 281—282. l.

³⁸ Zoltai: Debr. a török uralom alatt. 52—58. l.

³⁹ Arch. Ért. 1893. XIII. évf. Mihalik J.: Adalékok.

⁴⁰ Zoltai: Ösmertelen részletek. 61. l.

⁴¹ Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1666: 301., 351. és 1676: 185. l.

aki még 200 frttal, szoknyának, palástnak való rásával és hozzávalókkal toldotta meg a cserét.⁴²

Szegedi, másként *Ötvös* Sámuel is bevettem az ABC rendjébe, ámbár nevén kívül más nem szól az ő ötvösmestersége mellett. A Német (Széchenyi)-utcai 14. sz. ház tulajdonosa, melyet 1663-ban vásárolt meg 250 frton és 4 rőf közlondis posztó toldással. Ebből meg az látszik, hogy kalmár volt ő kegyelme. Jómódú ember is, aki évente 75 frttal járul a közterhek viseléséhez.⁴³

Szigyártó István ötvösmester, Szigyártó György fia, Péterfiában lévő atyai házörökségét (most Kalvin-ter 3. sz. a.) eladta 1626-ban Gyárfás alias Szigyártó Istvánnak. Ugyanez a Szigyártó alias Ötvös István 1644-ben Gyursa János ötvösárca házát szerezte meg a Barátok közén (most Degenfeld-ter 11. sz. a.), adván érte 280 mfrtot és 2 drb koronás aranyat; de három év múlva ettől is megvált. Vevője Debreceni Ötvös Ambrus.⁴⁴

Tarack János. Ösmerjük már őt az 1589—1600. évi privilégialis levélből. Minthogy róla legelőbbet későbbi korából tudunk, e helyen beszéljük el mindazt. 1608. és 1610-ben eskütt bíró. A város 1613-ban egy aranyos poharat vett tőle valamelyik jóakarója számára. Tarack János Viczmándi Ötvös Lőrinc Csapó-utcai 13. sz. házát vette meg, de azt 1622-ben 255 frtért eladta Szénási Lőrincnek. Innen átalakították feleségének, Ambrus Katanának első férjéről, Borbély Boldizsárról álló kőházába, a mai Tisza-palota telkének Bádogos-utca felőli részébe. Tarack e ház kertjét 18 lépés hosszú, 12 lépés széles területtel 1624-ben véjelnek, Cszmadia Nagy Péternek engedte át 50 frtért. A mesterségét még 1629-ben is e helyen folytatta.⁴⁵

Turi Pál ötvöstől a város 1613—1617-ben két aranyos botot vásárolt 27 frton. Népszerűségére, tekintélyére mutat, hogy 1600—1612-közti szenátor és eskütt bíró. Többször járt a város követségében, például 1611-ben kétszer.⁴⁶

Turi Péter ötvös — aurifaber — Turi Deák Máténak, a város scribájának fia, Péterfiában az iskola és a Paptava mellett fekvő apai házát 1633-ban eladta 125 frtért Mészáros, alias Deák Istvánnak.⁴⁷

Turi Ötvös — így keresztnev nélkül találtam feljegyezve az 1683. évi adókönyvben ennek a XVII. századvegi ötvösnek nevét. Mindössze 20 dénár adóval tartozott. Többet róla nem tudunk.

Vásárhelyi Mihály ötvös inasát Böszörményi Józsa Ferencet 1633-ban felszabadítja a céh előjárói.⁴⁸ Vásárhelyi 1625-től 1637-ig bent ül a nagytanácsban; néhányszor eskütt bíróságot is viselt a felső járásról (Hatvan—Mester—Péterfia—Csapó-utcairól).

Váradi Ötvös Boldizsár ugyan már említettem a XVI. századvegi ötvösök között. De vagy húsz évig élt azután is. Háza Piac-utcában a

⁴² U. o. 1677: 366. l.

⁴³ Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1663: 257. 1664: 291. l.

⁴⁴ U. o. 1626: 634. — 1644: 238. és 1647: 172. l.

⁴⁵ U. o. 1622: 473. 1624: 44. 1629: 309. és 347. l. Arch. Ért. 1893. XIII. évf. Mihalik: Adalékok.

⁴⁶ Zoltai: Ismeretlen részletek. Főbírói számadások. 36., 61. l.

⁴⁷ Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1633: 684. l.

⁴⁸ Arch. Ért. 1893. XIII. évf. Mihalik: Adalékok.

mészárszékek és az egykori Szent Erzsébet kápolnájának pusztatelke szomszédságában állott az Alföldi Takarékpénztár bérháza helyén. Örökösei: Váradi István és Erzsébet 1621-ben adták el 33 frtért Rácz Miklósnak.⁴⁹

I. Zagya István és

Zagya Máté valószínűleg ötvösök mindakettén. Talán ezért laktak sokáig 1670-től 1680-ig mindkettén vagy mint legények, vagy mint atyafiak a gazdag Pesti Máté ötvös péterfiái házában. Zagya István özvegye 1690-ben Szent Miklós-utcai lakos. István nevű fiával a kurukor elején találkozni fogunk. Mint ötvösmester polgárosíttatja magát.

c) Ötvösök a XVIII. században.

E század történelmi tarlóin már biztosabban mozgunk, könnyebben tájékozódunk. Nemcsak az ötvösmesterek sorolhatjuk elő szinte hiánytalanul, hanem megszaporodott az az emlékanagy is, amelynek debreceni műhelybeli eredetét habozás nélkül megállapíthatjuk. A század első felére nézve az 1715., 1720. és 1732. évi országos összeírások, a második felére nézve pedig a városi levéltárban a helybeli kereskedőkről és iparosokról 1752-től fogva fennmaradt kimutatások pontosan megörizték a debreceni ötvös céh tagjainak nevét és számát. Családi körülményeiről pedig anyakönyvi feljegyzések is nyújtának felvilágosítást.

A debreceni ötvös céhnek e században 29 vagy 30 tagja volt (a kassainak ugyanazon idő alatt 40). Az 1715. és 1720. évi országos összeírás Komáromi Mihály, ns. Marjalaky János, Pesti András és Békési István ötvösöket találta meg, akikről azt mondja, hogy igen szegényesen élnek; csak Pestinek volt 8 köblös földje.⁵⁰ Az 1732. évi összeírásokról tizen voltak a debreceniek, 8 férfi és 2 özvegyasszony. Se Illésy János, se Kapossy János, akik ezt az összeírás közzétételéig, nem közik neveiket.⁵¹ Kutatásaim segítségével most pótolhatom ezt a hiányt. Íme a névsor. A nevek után zárjelbe tett számok jelzik, ettől meddig működött az illető mint önálló mester: Békési István (1707—†1762), Debreczeni Ötvös István (1707—†1732 előtt), utána özvegye, Böszörményi István (1731—†1752 előtt), I. Szöllösi István (1712—†1738), Csonka István (1731—†1753), Komáromi Mihály (1711—†1739), Lipcsey Zsigmond (1705—†1750 előtt), Marjalaky János (1707—†1728), utána az özvegye. Marjalaky Mihály (1722—†1775) és Pesti Mihály (1722—†1770).

Ugyanekkor Budán 13, Komáromban 9, Besztercebányán, Nagyszombatban, Pozsonyban, Eperjesen, Lőcsén, Komáromban 7—7, az egész országban (Erdély nélkül) 191 ötvösmester működött. Később, József császár haláláig a debreceni ötvösök száma is 7—10 között ingadozott; csak azután apadt le annyira, hogy — amint majd látni fogjuk, másfél évtized mulva valóssággal kihalt a debreceni ötvös céh.

⁴⁹ Vár. Ltr. Tan. Jkv. 1621: 314. l.

⁵⁰ Arch. Ért. 1904 (XXIV. évf.) 385 és kk. I. Illéssy János: Magyarországi ötvösök 1732-ben.

⁵¹ U. o. és Kapossy János: Magyarországi ötvösök a XVIII—XIX. században. Bpest, 1934.

I. vagy idősb Békési István 1707—1710 körül polgárjogot nyert. Mindjárt azután meg is nősült, elvevén Bartha István leányát, Erzsébetet, aki unokája volt Bartha Boldisár egykori szenátor- és főbírójának. Debrecen város első történetirójának.⁵² Békési 1712-ben Csapóban vásárolt házat, a mai 28. szám alatt 155 frtért, de azt 1719-ben eladta.⁵³ Ettől fogva Piacban, a 34. sz. háznál lakik, amely feleségének ősi öröksége.⁵⁴ A közbizalomnak Békési István is élvezője. 1723 évig bevásárlótként az electa jurata communisba és e tisztét mind holtáig, 1762 január 17-ig megtartotta. Öregségében felhagyott a mesterségével. Már az 1752. évi kimutatásban — amely első a város levéltárának e nembeli gyűjteményében — nincs sem a neve.

II. vagy ifjabb Békési István tanult Kassán és az ottani híres-neves Debreczeni András ötvösnél, aki őt „öccsének” nevezte, talán mert vér szerint való atyafiak voltak és 1726 febr. 25-én egy évre szegődötti, „mert már az előtt is nála volt 5 esztendeig”.⁵⁵

Békési István 1754. polgárjogot nyert.⁵⁶ Ekkor Csapóban lakik; de 1760 után a Piac-utcai 34. sz. házból adózik. Nem sokkal ezután megmósul. 1762 május 12. Oláh István h. leányát, Sarát vevén nőül Almósdöröl.⁵⁷ A céh jelentései szerint mindig egyedül dolgozott a műhelyében. Legényt nem tartott, mert nem volt bőven munkája. Házbeli öröksége megváltása miatt eladódott. A kamatot is nehezen fizette. 1780-ban hitelezői lefoglalták Piac-utcai házáat. 1777-ben elnyomorodottnak írják; műveit eladva, felhagyott a mesterségével. 1785-ben Békési Sámuel atyafiánál, 1790. pedig Egei József mellett dolgozgatott. Ekkor végképpen elbúcsúzott a céhtől. Többé nem említik.

Békési Mihály ötvöst 1715 dec. 31-én beírták a polgárok anyakönyvébe. Ekkor a Piac-utcában lakik s 75 dénár adót fizet, amely 1723-ban már 15 frtra emelkedett. Jól is nősült. Felesége az előkelő származású n. Mike Judit, Mike Pál leánya, akivel 1717 aug. 11-én esküdött meg. 1726-ban már nem élt. Mert ez évi július 31-én özvegyét n. Szerepley Sámuel notárius — később szenátor és főbíró — vette nőül.⁵⁸

Békési Sámuel ötvöst 1740-ben vették fel a polgárok rendjébe.⁵⁹ Első neje Fekete István özvegye, Balla Mária (1741 júl. 10.), második berettyóújfalui prédikátor Szentmiklósi András leánya, Zsuzsánna (1748 febr. 4.).⁶⁰ Sokáig volt kulcsos vagy kis céhmester. Valami nagyon

⁵² Dlt. Polg. Anyak. I. k. 15. l. Békési István nősülése feltűnő rövid időközben kétszer egymásután van beírva a debr. református egyház legelső házassági anyakönyvébe is: „1710 nov. 29. Piac-u. lakó Békési Ötvös István vette Csapó-u. Debreceni János Deák árva l. Erzsébetet.” Ismét: „1711 apr. 24. Csapó-u. Debreczeni János Deák nő házában l. Békési Ötvös István vette Piac-u. Barta István h. l. Erzsébetet.”

⁵³ Dlt. Tan. Jkv. 1712: 106. l.

⁵⁴ U. o. Polg. perek 1760: 2. sz.

⁵⁵ Mihalk J.: Kassa ötvössége. 301., 325. l.

⁵⁶ Dlt. Polg. Anyak. I. k. 31. l.

⁵⁷ Református házass. anyak.

⁵⁸ U. o.

⁵⁹ Dlt. Polg. Anyak. I. k. 116.

⁶⁰ Református házass. anyak.

jól nem mehetett a mestersége — noha több úrasztali edényen felismerhető az ő mesterjegye : B. S. — De csak eleinte sorozták az I. osztályú adózók közé ; legtöbbször a III. és IV. osztályba írták be. Legényt sem tartott. Céhe 1770-ben ezt jelenti róla : „Ha feltehetnénk ő kegyelme felől, hogy munkája bőségesen járna is, már Isten kegyelméből annyi időt ért, hogy nem ő kelme a mesterséget, hanem a mesterség hagyta el őkmélt. Különben sem háza, sem tehetsége, mestersége gyakorlására nincsen.“ Mindazonáltal egy ideig még próbálkozott könnyű és olcsó vásári művek készítésével. 1790 után már templomba se járhat, többnyire ágyban fekszik. Utóljára neve az 1795. évi kimutatásban fordul elő. Azután még hét évig sorvadozott. 1802 július 25-én temették el 91 éves korában.

I. Békési István fia lévén, anyai jusson egy ideig részes ő is a Piacutcai Bartha-féle házban. Adóalapját 1753-ban így állították össze : Mesterségének menete I. osztályú, van egy faháza Piacban, egy boltja, öt kapa szőlője a Miklós-utcai kertben, egy fejsz tehene, két járó lova, egy sertése, tíz kas méhe, Szepesen 2, Ondódon 1 nyilas szántóföldje.

Böszörményi István ötvös, péterfiai lakos amikor polgárosíttatja magát 1731.⁶¹ Ott lakik 1744-ben is egy faházban. Ekkor csaplárnak csapott fel. Az 1750. évi összeírás Piac III. tizedében, Miklós-utca táján, kőházban találta. Talán veje volt Lipcsei Zsigmond ötvösnek, akiről majd lentebb esik szó. Böszörményi 1752-ben aligha élt már. Mert az ötvösök ez évi kimutatásából hiányzik a neve.

Büttösi György ötvös 1741-ben polgári oklevelet kapott. De már előbb megmósult. Neje Várad-utcából Kiss András h. leánya, Erzsébet.⁶² Kezdetben I. osztály szerint adózott. Inast is tartott. Majd 1764. sereaplárságot vállalván a várostól, egy időre kimaradt a céhből. 1770 után újra megnyitotta műhelyét. Öregségében nehezen, kevés haszonnal dolgozott. Neve utóljára 1783-ban fordul elő a cím kimutatásában. Felváltva Cegléd-, Varga- és Piac-utcában lakott. Mesterjegye : B. G.

Vele kapcsolatban felemlítem a századelején élt, ugyanazt a nevet viselő debreceni polgár különös esetét, amelyből ötvös mesterségére lehetne gondolni. Ez a Büttösi György ugyanis pénzhamisítás bűnébe esett. Burgundia-utcai háza 1717-ben leégett ; üszkös falából odarejtett pénzverő eszközök estek ki. A szepesi kamara vizsgálattal megbízott registratora Büttösi javait, házat, szárazmalmát a kincstár megkárosításáért lefoglalta.⁶³ Hogy a pénzhamisító Büttösi György ötvösmester lett volna, semmi más följegyzés nem bizonyítja. A vele egyidőben emlegetett Büttösi vagy Bükkösi György nevű Piac-utcai kalmár nem azonos vele. Ennek özevgye kőházát a Kollégiumra hagyta.⁶⁴

I. v. idősb *Büttösi István* ötvös. Olykor Bükkösinek, Bütkösinek írva. Neve az 1712—1738. évekbeli fennmaradt összeírásokban és adólajstromokban fordul elő. Két fia : György (szül. 1714 ápr. 2—9.) és

⁶¹ Dlt. Polg. anyak. I. k. 59. 1.

⁶² Református esk. anyak. 1737 júl. 3.

⁶³ Dlt. Jkv. 1717 : 221. — 1718 : 313. 316. l. Különb. ir. 128. sz. a.

⁶⁴ U. o. Jkv. 1698 : 280., 283. — 1735 : 256. és Végr. gyűjt. 109. sz. a.

István (szül. 1718 jan. 17—24. közt) ugyancsak ötvösmesterséget tanult. Sára nevű leánya Lovászi Péter szalacsi prédikátorhoz ment nőül.⁶⁵

II. v. *ifjabb Büttösi István*, az előbbinek fia. Mint Hatvan-utcai lakost polgárosítják 1744.⁶⁶ Két év múlva, 1744 július 7-én a református egyház esketésit anyakönyvben olvassuk róla : Hatvan-u. Marjalaky Mihály házánál l. Büttösi István ment, hogy magának eljegyezze, idő elteltével, vegye feleségül Szalontán lakó Bajor Mihály h. leányát, Erzsébetet. Azután házat is vesz 500 frtért Szegedi Szabó Andrásról Czegléd (most Kossuth)-u. 3. sz. a.⁶⁷ Mestersége jól mehetett, mert még 1770 után is, amikor azt jelentik róla, hogy fájó karjaival sokszor hónapokig nem dolgozhat egy végben, I. osztálynak megfelelően adózták meg. Volt idő, amikor két legény is dolgozott műhelyében. Az ő SB mesterjegyével (Stephanus Büttösi) elvezett sűrűn találkoznak a Debrecen környéki eklézsiák templomi ezüst edényein.⁶⁸ 1787. maga már nem művelhetett. Három év múlva örököseit adóztatták Cegléd-u. házában. Ezek kevés ideig árusították is a maradék ötvös műveket. István mesternek 1757-ben házán kívül volt 3 kapa szőlője, 6 cseber bora, 2 fejsz tehene adó alá felvéve ; de volt 300 frt adóssága is, még a házvételből való.⁶⁹

Csonka István ötvösmester 1731. Piacban polgárjogot nyert. Még azon évben megmósult, elvévén Báthori János özvegyét Sárát.⁶⁹ Mester-

⁶⁵ Református esk. anyak. 1735 febr. 24.

⁶⁶ Dlt. Polg. anyak. I. 24. l.

⁶⁷ U. o. Prot. Fass. 1756 : 417.

⁶⁸ Ezzel a II. v. ifjabb Büttösi Istvánnal kapcsolatban előhívom *Weszprémi István* híres neves debreceni orvosdoktor leírását egy különös eredetű kőves, gyöngyös aranygyűrűről, amelyet állítása szerint Büttösi Sámuel nevű debreceni ötvösnél csináltattott és azután férjhez menő leányának ajándékozott. Az esetet *Weszprémi* ; „Magyarországi öt (helyesen hat) Elmélkedések“ című, Pozsonyban 1795-ben megjelent könyvében írja le „A magyarországi szőlőkénken nőtt s nevelkedett aranyról“ szóló V. elmélkedés során, a 134—135. lapon. A gyűrű története a következő : Téplic városánál a Szepeesen 1772-ben egy kereskedőnek öszve fodorgódozt aranyszálat találtak, melynek leírása a bécsi Anzeigen Újságban olvasható. W. J. egy jó bakarsznyit kapott belőle, barátjától Liedman Sámuel georgenbergi szenátortól. W. az aranyszázból leánya Zs. szánna számára idevaló ötvösmester Büttösi Sámuel által szép mesterséggel gyűrűt csináltatott. Megmaradtott darabocskája az aranyszálnak — írja W. J. — még mai napon is házánál, a ládában hever. A gyűrű Zsuzsanna leánya halála után vejméni Ormós András szoboszlai prédikátornál maradt. Különös nevezetése a gyűrűnek W. szerint 1. hogy a feljebb említett téplici híres aranyból formáltatott ; 2. hogy a benne lévő drága rubint követ Szönyön a rómaiak hajdani Poenonia nevű városának romjai közt találták, ő pedig azt Váli István almási prédikátortól kapta ajándékol. A kőbe Hygieia-nak Aesculapius leányának képe van mesterségesen felmetszve ; 3. a kő két végére Derecskén a Kék Kálló vízében talált, de orientális gyöngyökkel vetélkedő jóféle gyöngyök vannak berakva“. A gyűrűt készítő mester nevére nézve azonban érthetetlen módon tévedett a jeles tudós orvos. En engedelmet kérek az ő nagyon becsült emléktől, ha ezt a tévedését kilgaztatni merészelem. Mert Büttösi Sámuel nevű debreceni ötvös sem a W. J. korában — a városi levéltárban minden évről meglévő hivatalos chébeli jelentések szerint —, sem ő előtte — kutatásaim szerint nem élt. Ha csakugy Sámuelnek hívták az említett mestert, akkor csakis Békési Sámuelről lehet szó ; ha pedig Büttösi volt a vezetéke neve, akkor még István vagy György volt a keresztnéve. Ezek mindhároman együtt éltek Weszprémi Istvánnal. Legvalószínűbb, hogy a téplici aranyszázból készült kőves gyűrűnek Büttösi István volt a mestere.

⁶⁹ Dlt. Polg. anyak. I. 113. l. Református esk. anyak. 1731 jún. 31.

sége adóbíró képességét 1752-ben III. osztályúnak ítélték. Ezután csak néhány évig élhetett. Mert az 1761. évi második kimutatás már nem említi a nevét. Második felesége Zagyva Sára, Zagyva István ötvös leánya jussán társtulajdonosa volt a Piac-utcai 42. sz. (ma Gyarmathy-féle) háznak, amelyet akkor 2000 frtra becsültek.⁷⁰ Az 1750. évi összeírás ezt a házat kőből és fából épültnek mondja. E házon kívül Csonka István 1753-ban tulajdonosa még egy lisztelő malomnak, kertészöllőnek, kilenc gulyabeli marhának és kétnyilas házutáni földnek.

Művein SCS = Stephanus Csonka mester jegyvet használta.

Debrecei Ötvös István. Csapó-u. VIII. tizedéből polgárosították 1707.⁷¹ Megnősült 1711 április 29-én, elvévén Edelenyi Mihály özvegyét, Erzsébetet. Több adatunk róla nincs.

Egy József vadnai származású aranyműves, 1779 március 14-én szerzi meg a polgárjogot. A céhbe már élőbb, 1777-ben beállott. Még legénykorában vette nőül munkaadójának, Bütössi Istvánnak leányát Erzsébetet, 1776 szeptember 11. Mesterségét sokáig az I., azután a II. osztályba sorozták. 1791-ben kulcos vagy kis céhmester. Tagja volt a választott hites közönségnek. A céh kimutatásaiban utoljára 1800-ban szerepel. Háza Várad-utcában, a mai Ferenc József-úti 79. sz. a. volt, amelyet prédikátor özvegy Vecsey Istvánnától vett. Fia, Mihály 1809-ben 13000, rh. frtért adta el özv. báji Patay Józsefnek.

Erdődi István ötvösmestert 1736-ban polgárosították. Itt való ember. Hiszen az Erdődi család a XVII. század végi törökuralom alatt (1663—1667) főbírói is adott Debreceennek. Felesége 1737 április 3 óta Mester-utcai Rikasi György h.-leánya Erzsébet. Erdődöt sem az 1744-ben készült céhpohár felírása, sem az 1752. évi kimutatás nem nevezi meg. Valószínűleg az 1739. évi nagy pestisben halt meg.

Fekete András ötvösmester Piacból kérte és meg is kapta polgárosítást 1740-ben. Két év múlva, 1742 január 3-án Miklós-utcai saját házában lakó Veres István h. leányát, Erzsébetet vette nőül. Sokáig a II. osztály szerint, 1761-től 1783-ig a III. és IV. osztály szerint adózott meg. Már 1770-ben azt jegyezték meg róla, hogy öreg, nem igen látja mesterségét, egyedül dolgozik, „vásári munkát készíttet, hol ezüsthől, hol rézből”. Miklós-utca elején lévő faházán kívül egynyilas öndöző földje is volt.

Komáromi Mihály ötvösmester Komáromi Ötvös János fia. Polgárjogot kapott 1711. Megnősült 1712 augusztus 24-én, neje Pesti András ötvös leánya Anna. Övé a Piac-utcai 59. sz. ház egyrésze. Majd 1737-ben feleségével együtt az atyafiak illetőségét is megváltotta.⁷² Ez évben behívták a választott hites közönség VI. táblájához. De 1740-ben már nem ül ott. Áldozata lett ő is az 1739. évi nagy pestisnek.

Koromzay Daniell az ötvöscéh névsora 1792-ben említi legelőször. Ezután 1805-ig minden évben találkozzunk vele, többnyire mint I. osztályú adófizetővel. Kulcos mester a rohamosan sorvadó céhben,

⁷⁰ Dlt. Prot. Fass. 1754 : 355. I 1762 : 583. 1765 : 683.

⁷¹ U. o. Polg. anyak. I. 13. I.

⁷² Dlt. Prot. Fass. 1737 : 309. I.

amelyet utoljára csak másodmagával alkotott. Az 1797. évi nemesi összeírás biharmegyei birtokos nemesnek mondja.⁷³

Mesterjegye D hasába szorított K betű.

Lipcei Ferenc ötvösmester 1692-ben tünik elő Csapó-utcából, ahol a szintén ötvös Pesti Mihályné házában lakik. A következő század elején már a Nemet-utcai 7. sz. ház tulajdonosa. Benne van az 1715. évi országos conscriptióban is.

Lipcei Zsigmond ötvösmester, L. Ferenc fia. 1705 május 13-i anyakönyvi bejegyzés szerint Csapó-u., Görög Ferenc házában lakó Lipcei Zsigmond veszi Cegléd-u. Nagy István h. leányát, Erzsébetet. 1710-től 1729-ig már a Nemet-utcai apart háztól adózik. Özvegyét 1750-ben Piac-u. II. tizedében találjuk, Miklós-utca elején Böszörményi István mellett, aki alighanem a veje volt.

Marjai Pál Kolozsvárról ide szakadt ötvösmester. 1749 október 16-án vették be a polgárok közé. Az 1752. évi adókimutatásban Péterfiából szerepel, mint I. osztályú ötvös. Ezután nyoma vész.

I. Marjalaky János ötvösmester 1707-ben nyert polgári jogot, amikor Hatvan-utcai lakosnak írják. A nemes Marjalaky család ősi háza a régen Hatvan-utcahoz számított, de tulajdonképpen Piac-utcára néző — most Ferenc József-úti 13. és 15. sz. telkeken — (a Bika-szálló helyének egy részén) állott. Innen adózott 1680—1690 közt Marjalaky Mihály, talán maga is ötvös. Hiszen ez a mesterség a XVIII. században firől-fíra öröklődött a Marjalakyaknál, akik II. Ferdinándtól kaptak nemességet 1636-ban. A család zemplénvámgyei eredetű.⁷⁴

Marjalaky Jánost 1723-ban behívták a választott hites közönségbe. Nemsoka, 1728 december 13-án meghalt.

Marjalaky Mihály ötvösmesterben az imént megnevezett M. János fiát sejttem. 1722-ben polgárosította magát. Kétszer nősült. Első felesége (1723 október 13.) Keresztesi Sz. János leánya Sára; második (1740 január 24.) Nagy Pál özvegye Tokaji Sára. A Hatvan-utcai ősi ház nagy telkének északi részét 1754-ben eladta 530 frtért Deáki Istvánnak.⁷⁵ Polgártársai részéről nagy tisztességben részesült. Tanult ember is lehetett. Céhbéli társával Békési Istvánnal egyszerre választották be az eskütt polgárok közé 1733 december 24-én. A közösség utolsó, hatodik táblájánál foglalt helyet, lassankint eljutott az első táblához; 1761—1763. években tribunus plebis, azaz népszóoló, 200 frt évi sálariummal; azután tizenegy évig szenátorságot viselt, 400 frt évi fizetésért. Hetvenöt éves korában csendes halál vetett véget az életének. 1773 augusztus 13-án temették el.

Második felesége Tokaji Nagy Sára jogán közbirtokos volt Földes

⁷³ Herpay G. : Nemes családok Debrecebben. 87. I.

⁷⁴ Nemesség szerző Marjalaky Mihály, István és János. Vagy az ezek közül való István, vagy még inkább ugyanilyen nevű fia költözött Debrecebe és már 1666-ban övé a mostani Kálvin-ter 2. sz. háza, melytől felvitva fizetik az adót Marjalaky István és Mihály 1679-ig. Ekkor M. Mihály és neje Barát Erzsébet eladják 500 frtért; de még akkor más házat szereznek átállalásban, a Bika-szálló a mostani helyén. (Dlt. Tan. Jkv. 1666 : 325. — 1679 : 419. és Zoltai: Debr. telkek tört. adatai. Piac-u. 9—15.)

⁷⁵ Dlt. Prot. Fass. 1754 : 354.

kuriális nemes községhez tartozó Szentmiklós pusztán. A derék házaspár maradandó emléket hagyott a földesi református egyházban. Talpas ezüst poharat ajándékozott az úrasztalára 1744-ben.⁷⁶

II. Marjalaky János ötvösmester 28-án lép a polgárok rendjébe; ugyanazon évben a céh is befogadja. Mesterségének menetelét sokáig az I. és II. osztályra mérték. Legényt is tartott, ami nagy ritkaság e korban a debreceni ötvösöknél. Egy időben, 1770 körül, az öccse dolgozott mellette — amint mondta —, inkább csak atyafiságból, ha bővebben akad munkája. Harminc évig cémester, ezt a tisztséget haláláig viselte. Utóljára 1806-ban tett jelentést a tanácsnak az ötvöscéh állapotáról. Egyedül az ő személyéből állott már ekkor a hajdan virágzó ötvöstársaság. Előregeedett, mesterségéhez való materiát sem kap már, ezért nem is dolgozhat — írta önmagáról reménytelen lemondással. Mindazonáltal a III. adóklasszisba, nem is a legutolsóba sorozta magát.

Mesterjegye MJ = Michael Marjalaky.

Az ötvöscéh végelszámolásával egy időben idegen kézre került a Marjalakyan 120 év óta birtósi polgári telke is, a Bika-fogadó szomszédságában. Négy Marjalaky testvér, hogy megosztzkodhassék, ú. m. János, Benjámin prókator, Susánna és Ágnes 1801-ben eladta 3000 forintért.⁷⁷

Marjalaky Sándor is egyike az ötvöscéh legutolsó tagjainak. 1774 április 27-én egybekelt derecskei prédikátor Csepeli Ferenc h. leányával Máriával. A céh hivatalos kimutatása őt 1785-ben nevezi meg először, ezt jegyezték meg róla: „nem classificáltak, mert nem tartozik a céhbe. Vásári művet a T. Tanács gratiájából árul”. 1789-től 1795-ig mint céhbéli társat említik a kimutatások. Elyomorodott lévén, ritkán dolgozik, mégis adókövetés alá a II. osztályba sorozták. 1796 augusztus 7-én 51 éves korában ősei mellé költözött. Ősszel már az özvegyt jelentik be adóztatás végett a tanácshoz.

Malocsi Zsigmond ötvös létezése mellett egyedül az 1750. évi Piac-utcai összeírás tanuskodik. Ez csak ennyit mond: „özvegy ötvös Matolcsi Zsigmondné”.

Pesti András már a harmadik ötvösmester a Pesti nevű debreceni polgárcsaládból. E század valamelyik kezdeti évében mint Csapó-utcai lakos szerez polgárjogot. De már 1699-ben is előbukkan a neve az adókönyvből. Sőt a mészárosceh 1696-ban készült kizsúst poharába beütött PA mesterjegyet is az ő nevével oldhatjuk fel. A szatmári békekötés után is többször előfordul a neve, egészen 1723-ig, mindig a Csapó-utcai városrészeiről. 1710 augusztus 13-án hihetőleg másodszer nősült, elvévén Püspöki János özvegyét, Judit asszonyt.

Közzei E. Pesti Andrásnak három művere ösmert rá.⁷⁸

II. Pesti Mihály ötvösmester alighanem P. András fia. Mert 1722-ben történt polgárosításakor Csapó-utcában lakik. Innen 1729-ben Német-(Széchenyi)-u. 5. számú házába költözik, amely 1738-ban

örökösen is az övé. Az 1750. évi összeírás ezt a házat kőből és fából valónak mondja. Volt benne két bolt is. Tartozéka még 3 kapa kertiszőlő, 1 $\frac{1}{2}$ nyilas szántóföld. Felesége Csuzi Kata. Házukat 1759-ben elcserélték Sós Szatmári István nyomtatóközi házáért és 800 frt toldásért. P. M. még kétszer változtatja lakását. Két fia legény- és inasként vélt dolgozotti. Hetven éves korában halt meg 1770 május 28-án. Özvegye folytatta mesterségét a két fiú segítségével s házról-házra hordozván műveiket, úgy látszik elég hasznával élnék. Váltó- és vásári munkát dolgoznak és minden héten árul az anyyok, ezt jelentik róluk a céhbéli társak.

Pesti Mihályék nehéz anyagi gondokkal küszködtek. Házukat először ns. Fintay Istvánnak költötték le 200 frt adóssággért 1752-ben. Azután eladták Reviczky Imre kerületi táblai ülnöknek 1300 mftért, oly feltétellel, hogy a hátulso faházban 3 évig bér nélkül lakhatnak. Ez az egység felbe maradt. Mert 1753-ban Pestiék, hogy a nádudvari nemesi jószágot kiválthassák, házukat 5 $\frac{1}{2}$ esztendőre kalmár ns. Matolcsi Sámuelnek zálogosították el 600 frtért. Reviczky biztosítási akarván a házon fekvő pénzt, tiltakozott az elzalogosítás és netalán új építkezés ellen. Végre is úgy könnyítették magukon, hogy házukat 1759-ben kisebbért elcserélték.⁷⁹

Pesti Mihály mesterjegye összefűzött MP = Michael Pesti.

III. Pesti Mihály ötvösmester fia az előbbinek. 1772 december 13-án beírják a polgárok anyakönyvébe. Kulcsos cémester és az I. osztály szerint adózik évi 6 frttal, noha egyedül mivel. 1783-tól fogva már az özvegy folytatta az ötvösmesterséget, legényt fogadott ha talált és vásári műveket árulgatott, miként annakelőtte az anyja. Adója úgyszólván állandóan II. osztálynak megfelelő.

Polgári János ötvös Tiszapolgárról származott, mikor még Polgár szabad hajdú fészek volt. Egy lehet azzal a Polgári Jánossal, akit 1724-ben Kassán „levélért” szegődött maga mellé inasnak Debreceni Ötvös András, Rákóczi Ferencnek híres pecsétvéső ötvösmestere.⁸⁰ Polgárit Debrecenben 1733 december 17-én vették be az okleveles polgárok közé. Az 1752. évi lajstrom Varga-utcai lakosnak és IV. osztály szerint adózó mesternek mondja. Többet róla nem tudunk. — Az 1761. évi kimutatásból hiányzik a neve.

Tóthfalusi Gábor ötvöstől 1709-ben veszik ki a polgárosítás esküjét. 1710 december 3-án Piac-utcában Comáromi János házában lakó Tóthfalusi Ötvös Gábor egybekel azon utcában és háznál lakó Pataki Szabó János h. leányával, Erzsébettel. Az 1712. és 1715. évi összeírások Comáromi István volt főbíróknak házában találták. Utóbbi összeírás Gábor deáknak nevezi; de látszólag még abban az időben a nevét keresztül húzta valaki. Valószínűleg kevéssel előtte meghalt. Mert az az 1715. évi országos összeírás már nem említi.

Török Sámuel ötvöst 1767-ben polgárosítják Varga-utcából. Elete a sors változandóságának közönséges példája. Céhe 1770-ben az első

⁷⁶ Herpaly G.: Földes története. 199., 250., 251. l.

⁷⁷ Dit. Prot. Fass. 1801: 195. l.

⁷⁸ Közzei E.: Magyarországi ötvös jegyek. 93. l.

⁷⁹ Dit. Prot. Executionum 1752: 231. 1753: 272. l. és Polgári perek 1774: 22. szám.

⁸⁰ Mihálik: Kassai ötvösség. 301., 325. l.

osztályba sorozza és ezt jelenti róla: „ifjú mester, munkája bővebben jár, mint mindnyájunk közül bármelyiknek. Legénye nincs; maga dolgozik”. Hét év múlva Török már a Büttösi István műhelyébe szegődik legénynek; de önállóan is dolgozik „ha munkája akad”. 1785-ben kivonja magát a céhből; többnyire megint hol ennél, hol annál végez aprólekes munkát, kivált a német órásknák aranyoz és órákapszékait forrasztgat. A céhet nem kívánja tartani, ezért a tanács az I. osztályú napszámok közt adoztatja meg.

II. *Zagyva István* ötvöst 1703—1707 körül fogadták be a polgárok közösségébe. 1710-tól 1714-ig a Piac-utcai 42. sz. ház tulajdonosa; ezenkívül 10 kapa szőlője és 9 kapásra való réjtje is volt. Piac-utcai házat nagynénjétől, Zagyva Borbála Komáromi Istvánné kalmár asszonytól örökölt vagyonból szerezhetette, aki reá és öreg Zagyva István bátyjának Mihály, János és Borbála nevű gyermekeire hagyta 1000 fnt kivételével minden induló és indulatlan javait, házközbeli és boltbeli portékáit, malmait, házát, szőlőjét és minden kintlévő követelését.⁸¹ A Piac-utcai Zagyva háztól 1716-ban már özvegy Zagyva Istvánné adózik. Z. I. neve hiányzik az 1715. évi országos összeírásból is.

d) Ötvösök a céh megszűnése után a XIX. században.

Koromzay Dániel kulcsos céhmester és *Marjalaky János* öreg céhmester halálával 1804-ben és 1806-ban megszűnt a debreceni ötvös-céh. Mint egy léket kapott sülyedő rozoga hajó kapitányai, a két céhmester is legutóljára merült el a hullámokba. Haláluk után megszűnt a debreceni ötvös céh. A céhek évenként megújuló kimutatásaiban 1806 után kitöltetlenül maradt az ötvös-céh rovátja. Néhány évig senki sem képviseli Debrecenben, a nagy iparúzó városban, az ötvösmesterséget. Csak 1811-ben hivatkozik a céhnélküli dolgozó mesterek kimutatása egy „Aranyívesre”, akinek nevét azonban elhalgatták. Ettől fogva mindig találkozunk a céhnélküli mesterek között az 1849-ig meglévő hivatalos jelentésekben egy-két ötvössel, vagy aranyívesrel. Míg fennállott a debreceni ötvösök céhe, harmadfélszáz esztendeig valamennyien szép magyar nevet viseltek és kivétel nélkül reformátusok. De már akik 1810 után 1850-ig Debrecenben keresték a szerencsésjöket, bár kevesen voltak, többnyire idegen származásúak, német és tót nevűek. A későbbiek, a század végéig megint magyarok; de már kevésbé tekinthetők a céhrendszer neveltjeinek; inkább az „aranyíves és ékszerész” új fogalmának megfelelő kereskedők. Közéjük a század végén mindegyre gyakrabban vegyül egy-egy zsidó ékszerész. És nem sok idő múlva ezek jutnak többségre.

⁸¹ Komáromi Istvánné Zagyva Borbála életében csináltatott a Nagytemplomhoz egy ezüst medencét, az úrvacsoraosztáshoz is egy poharat. A veres törony megújításához is adott 200 tallért; a Kistemplom felépítéséhez pedig hagyományozott 200 fntot. Komáromi Jánosné sógoránysága három gyermekének is hagyott 300 fntot; de csak ennek előbbi urától Gombkötő Jánostól való Gombkötő János Erdélyben élő ötvösnek nem hagyott semmit. Dit. Végrend. gyűjt. 26. sz. a. 1704 márc. 4.

A mult század első felében élt debreceni ötvösök:

Balogh György ötvös 1812-ben jelenik meg a színen. Talán 1830-ban is dolgozik még, amikor a céhtelen mesterek közt név nélkül három ötvösről szól a kimutatás. Gyengén mehetett Balognak a mestersége. Állandóan a Cegléd-utcai hóstát valamelyik taksástelken lakott.

Ginda vagy *Kinda Ferenc* 1820—1830 közt működik előbb Piac-, azután Varga-utcában. 1831-től 1847-ig nincs szó róla. Ekkor megint bekerül a kimutatásba egy *Konda* Ferencnek írott aranyíves, valószínűleg az iménti Gindával azonos.

Herz János aranyíves 1837-től 1841-ig szerepel Piac-utcáról. 1841—1846 közt a hivatalos jelentések hol három, hol két ötvösről adnak számot; de a neveket nem mondják be. Köztük lehetett Herz is.

Johnsdorfer Ferenc aranyíves 1822-től 1837-ig dolgozik Piac-u. 1839-ben már az özvegye neve váltja fel. Mesterjegye F. J.

Kaszonyi László debreceni aranyíves 1826—1835-ben előbb Hatvan-, azután Péterfia-utcában. Miskolczi fi volt. Kassán inaskodott Dendély, vagy Dengely József ötvösnél 1810—1814-ben.⁸²

Molitorisz János ötvös neve 1814—1829-ban fordul elő a jelentésekben Piac-utcáról. Kassai származású. Tanítómestere ugyanott Tarnóczy Sámuel volt 1775—1780-ban.⁸³

Szauf Károly Herz-cel együtt említi az 1841. évi jelentés a céhnélküli ötvösmesterek közt. 1842-ben egyedül van, 1847-ben *Konda* a mestertársa.

Szentiványi Sámuel csak egy évig, 1820-ban látjuk Debrecenben. Mihalik szerint biharmegyei sábi (bizonyosan sápi) fi, aki Váradon inaskodott Nádudivari István ötvösnél 1802—1806. Nádudivari a kassai ötvös-céh vidéki tagja (landmeister) lévén, Szentiványit a kassai céh által szabadította fel.⁸⁴

A mult század második felében élt debreceni ötvösök a gyárilag készült ötvösművek diadalmas versenye következtében meginkább háttérbe szorultak. A kész gyári művek árusítói lettek; mesteri képtésítőknél legfeljebb gyűrűk, ünnepi emlékkoszorúk és még a magyar ruhán divatozott ezüstgombok, sarkantyk készítésénél, meg kisebb javításoknál vehették hasznát.

Szűcs István szerint az aranyívesek száma Debrecenben 1853-ban csak négy. Zelizy: Debrecen egyetemes leírása, az 1880-as évek elején az ötvös iparban öt férfi, egy nő vállalkozott, három segédet és három tanoncot talált. De a neveket egyik történetíró sem hagyta emlékezetbe.⁸⁵ Amiket e kései ötvösökről mondhatok, azokat részint kortársaik emlékezőből, részint saját diákkori megfigyeléseimből tudom. Imé:

Borsovay József * 1823. † 1911. Kisműhelye a Széchenyi-utcai Degenfeld-háznál volt. Mesterjegye ótágú korona alatt B. J.

György János élete utolsó szakaszát a most városi takaréknak nevezett

⁸² Mihalik J.: Kassai ötvösség története.

⁸³ U. o.

⁸⁴ U. o. Kapossy J. előszámlálván a már idézett könyvében a magyarországi ötvösöket a XIX. századból is, a debreceni Baloghot, Herzet, Molitoriszot, Szaufot és Szentiványit, de még a váradai Nádudivart sem ismeri.

⁸⁵ Szűcs I.: i. m. III. 991. l. és Zelizy D.: D-n egyetemes leírása 699. l.

Csapó-utcai hitelintézet zálogházának becselőjeként töltötte el. A világ-háborút még megérte.

Huszár Károlynak a mult század harmadik negyedében volt kis üzlete a debreceni piacon. Állítólag a mesterségénél használt mérreggel maga oltotta ki megunt életét. Mesterjegye HK.

Kápolnási Imre debreceni születésű aranyműves; polgári oklevelet nyert 1872-ben. Jómódú ember. Mesterjegye KI.

Lőrincsik László. A Széchenyi-utcai Degenfeld-házban volt forgalmas ékszerüzlete, aranyműves műhelye. Csokonai-utcai házában, özvegyénél találtam meg 1906-ban az egykori ötvöscéh szerénykülsőjű ládáját teljesen üresen. Önala másolta le Révész Kálmán 1887-ben az ötvös céh 1598. évi törvényeit, amelyeket a Történelmi Tár 1888. évi kötetében közölt. A borkötésű eredeti példány jelenleg a Déri Múzeum városi osztályának becses emléke.

Szöllősy György talán a nyolcvanas években nyitotta meg ékszerüzletét a városházával szemben lévő Simonffy-házban. Mesterjegye és teljes neve a Déri Múzeumban egy kis ezüst hárfán látható. Felesége, bájos szépasszony tárcákat írogatott a Vértesi Arnold által szerkesztett Debreceni Ellenőrbe.

Veres László aranyműves boltjára jól emlékszem az 1878—1886. évekből. A Piac-utcai városi nagy bérházak helyén állott Szikszay-féle igen öreg házban volt. Mesterjegye összetett VL.

e) Debrecenből máshova elszármazott ötvösök.

Amiként Debrecen közelebbi és távolabbi falvakból, városokból beköltözött új munkaerővel állandóan gyarapodott, úgy megfordítva Debrecenből is egyszer-másor, kivált a török időkben sok jó magyar vér áramlott némelyik felsőmagyarországi város szervezetébe. A török elől szegedi, makói, jeni, gyulai kereskedők, mesteremberek Debrecenbe menekültek, ugyanakkor számos debreceni lakos pedig a bátorságosabb Patakon, Kassán, keresett menedéket. Debrecennek is jelentékeny része van Kassa XVI. századvégi gyors elmagyarosodásában és az ottani református egyház megerősödésében.⁸⁶ Kassa egyik legedrekebb magyar nagy kereskedője és főbírója, nemes Almásy István is Debrecen szülőtte volt.⁸⁷

Csonka volna a debreceni ötvösök névsora, ha kihagynók belőle a másutt élt, kiváltképpen Kassán működött azon ötvösöket, akikről bizonyos, vagy feltehető debreceni származásuk, vagy debrecenbeli inaskodásuk.

A kassai ötvösök közül Debrecenből valók:

Ötvös Abrahám 1574. Nagy Balázs debreceni főbíró mostoha fia.

⁸⁶ A XVII. században Kassán nemcsak ötvöseinek, hanem a város polgárainak java része is református és magyar volt. 1681-ig. Azonlalt jött az eltűnés. (Mihalik írja: A kassai ötvösség története 71—72. lapján.)

⁸⁷ Kérkes György: Ns. Almásy I. életrajza. Különnyomat a Magyar Gazdaságtört. Szemle 1902. évfolyamából.

Debreceni Jeremiás 1575, anyja özv. Hegedűs Mártonné debreceni lakos.

Debreceni Tassy Gáspár 1575—1595. Homonnay Miklós és Zrínyi Margit udvari ötvöse.

Debreceni Ötvös Imre — másként Bonchiday — 1591—1637. Debrecenben öröksége is volt. Testvére: Debreceni *Ötvös Zsigmond* kolozsvári lakos.

Debreceni Kádas Balázs fia Gazsi, 1617. Kassára szegődik ötvös inasnak.

Debreceni Szabó Ferenc 1606—1610. Debreceni Szabó Balázs fia. *Debreceni Hőseők György* 1640—1646. Részére a debreceni tanács adott születési bizonyítványt.

Debreceni Szabó Gazsi, Debreceni Szabó János fia, 1601. szegődik ötvös inasul Kassára.

Debreceni János ötvös 1614—1623.

I. *Debreceni Mihály* 1635—1641. ötvös, Kassai szenátor, főbíró.

II. *Debreceni Mihály* 1645—1667. Debrecenből vitt születési bizonyítványt. Nála legénykedett Kecskeméti Ötvös Péter a róla elnevezett Ötvös-könyv híres szerzője. Házát a kassai református egyház örökölte.

Debreceni Molnár Laci (Laczi) János 1641—1668. szintén Debrecenből vitt születési bizonyítványt.⁸⁸

Más helyeken is dolgoztak debreceninek mondott vagy vezetéknévükről debreceni eredetűnek látszó ötvösök. Ilyenek:

Debreceni Miklós 1628—1637.

Debreceni István 1691—1720. mindketten Nagyszombatban éltek.⁸⁹

Debreceni Ötvös Mátyás 1582. Ungvárott.⁹⁰

Debreceni Ötvös Zsigmond. XVII. század elején Kolozsvárott.⁹¹

Gombkötő János Erdélyben élt a XVII—XVIII. század fordulóján.⁹²

A kassai ötvös céhbe bekéreszkedtek olyan mesterek is, akiket nem bölcsőjük, hanem inaskodásuk emlékei kötöttek Debrecenhez. Mihalik négy ilyen ötvösről tud, ú. m.⁹³

Zongó István, aki Szegedi Mártonnal inaskodott négy esztendeig. A debreceni céhben 1627. szabadult fel Béri Mihály, Miskolczi Bálint széniorok, Tarack János és Gyulai Miklós mesterek előtt. Kassán 1632—1637. dolgozott.

Böszörményi Józsa Ferenc Vásárhelyi Mihály inasa. Felszabadult 1633. Miskolczi Bálint, Debreceni Zsigmond széniorok, Gyulai Miklós, Szegedi Márton, Debreceni János és Gyursa János mesterek jelenlétében. Kassán élt 1640.

⁸⁸ Mihalik J.: A kassai ötvösség története 191., 194., 216., 219., 253., 261., 271., 277. l.

⁸⁹ Múz. és Könyvt. Értesítő 1917. évf. 74., 84. l.

⁹⁰ Arch. Ért. 1896. évf. 145. l.

⁹¹ Mihalik J.: l. m. 216. l.

⁹² Dlt. Végr. gyűjt. 26. sz. Komáromi Istvánné végrendelete 1704.

⁹³ Mihalik J.: l. m. 260., 271. l.

Kállai Mihály Szegedi Gáspár apródja. Szegedi Gáspár, Paczi János céhmesterek, Gyulai Miklós, Szegedi Márton és Debreczeni János adtak néki felszabadító levelet 1635. Kassai működése 1639—1662. évekre esik.

Szegedi János Szegedi Mártonnál szabadult fel. Miskolczi Bálint, Szegedi Márton céhmesterek, Debreczeni János, Gyursa Gergely és Sárközi Mihály mesterek jelenlétében 1645. Kassai mester volt 1651-től 1671-ig.

Talán debreceni eredetű *Debreceni László* is, a kolozsvári híres aranyfinomító a XVI. században.

II. A DEBRECENI ÖTVÖS CÉH TÖRVÉNYEI. ÉLETE.

a) A kezdet.

Mikor alakult meg Debrecenben az ötvös céh? — erre biztos feleletet nem adhatunk. A legrégebb írott forrás, amely róla szól, 1557-ből való, az akkori debreceni bíró, Bakóczy István által kiadott terjedelmes okirat ez, benne a céh szószerint lemásolt törvényeivel. Ez az érdekes és becses okmány egyedül Kecskemét város levéltárában maradt meg. Hogy került oda? Országos események zűrzavarában és következtében.

Abban a végzetes hadjáratban, amelyet Szolimán szultán az Erdélyt Ferdinánd kezére játszó diószegi szerződés miatt indított a magyar király ellen, 1551. csakhamar török kézbe esett Temesvár, Szeged, Lippa és Szolnok. A szegedi ötvösök Kecskemétre futottak. De régi céhtörvényeik a nagy felfordulásban Szegeden rekedtek és elvesztek. Mint-hogy Kecskeméten 5 előttök nem voltak aranyból, ezüstből mivelő céhes mesterek, a város előjáróival egyetértve a *debreceni ötvös céh törvényeit* kérték kölcsön, hogy azok szerint élhessenek ezentúl ők is. Ezt az esetet úgy adják elő magok a kecskemétiak városuk történetében olvasható egykorú kiadványuk szerint:¹

„Mi Kecskeméti Ágoston Albert és több eskütt polgár a kecskeméti ötvösök ú. m. Ötvös Sebestyén, Ötvös Benedek és Ötvös Imre könyörgésére, akik magok között céhbeli tisztet akarnak szerezni, miképpen a királyoknak ideiben volt, mivelhogy mi közöttünk annak előtte soha nem voltanak ötvösmesterek, akiknek céhök lett volna, mert ezeknek az ötvösöknek mikoron Szegeden laktanak volna, ott volt céhök, de Szeged pusztulásában minden ártikulusaik elvesztek: tehát az mi könyörgő levelünket az mi városunknak pecsétli alatt a *döbröczeni bírónak* ugymint barátunknak küldöttük ez dolog felől és az (ottani) *ötvöscéh beli mesterebereknek*. Azok pedig az mi városunknak *könyörgő levelire*, az miképpen az *ötvösök* az *Szent Királyoknak* ideiben *régenten az céhben élének és élnek* *vala az ártikulusok szerint, olyan ártikulusokkal irattaltanak levelökben*. Mikoron pedig mi előnkbe jött volna az levél, hallván és megértvén azt magyarázatok által, igen *helyesen tetszék mi nekünk*. Mi pedig... az (ötvös) *mestereknek törvényeket*, (amelyek) az (döbröczeni)

¹ Hornyik János: Kecskemét története II. k. 271—279. l. A kecskeméti városi levéltárban latinul van meg ez az okmány. De megvan egykorú magyar fordítása is. Ezt közli a Hornyik könyve. A kecskeméti levéltár harmadik példányát is őrzi ez ártikulusoknak, a városi tanács 1625. évi megerősítő átírásában.

főbírótól Bakócz(i) Istvántól, az egész tanácstól, annakfelelte az ötvöscéhben lévő mesteremberektől küldettek, megerősítjük és javalljuk... Kelt Kecskeméten 1557 SzentMihály havának 18. napján.¹

Igy hangzik annak az oklevélnek bevezető része, amely a Bakóczy István főbíró és esküttársai által Kecskemétnek átalengedett ötvös céhtörvényeket is egész terjedelmükben tartalmazza. E törvényeknek záradéka pedig szórul-szóra ez:

„Amely megírt ártikulusoknak erősségére, elhitére és bizonyására a mi jelenvaló levelünket az mi városunknak közönséges pecsétével megerősítünk, megpecsételjük, ugyanazon mi városunkbeli ötvös mestereknek bővebb vagy nagyobb oltalomnak okáért engedték kiszármazni. Költ felül megmondattott Döbröczönben Kisasszony nap után való szombat 1557. évben.“

Figyelmesen elolvassván ez ártikulusokat, nem látszanak olyan régieknek, amilyenek szerint vágyakoztak élni a Kecskemétre futott szegedi ötvösök. A kecskeméti levéltár által őrizett példányok szövegében egy mondat sincs olyan, amely arra mutatna, hogy ama régi királyok valamelyikének kancelláriája bocsátotta volna ki, akiknek korában a kézműves céhek nemcsak a mesteremberek különleges érdekeit védő társulások, hanem egyúttal kifejezetten vallásos jellegű fraternitások. Úgytetszik, a debreceni ötvös céh törvényei egészen friss keletű megszöveggel jutottak el 1557 őszén Kecskemétre, még ha már jóval az előtt is külön céhben tömörültek ötvöseink külön törvények kötelező erejével. A Kecskeméten megőrzött ártikulusok szövegéből látszik, hogy abban már semmi olyan rendelkezés nincs, amely a céh tagjainak mise hallgatását, oltárok gondozását, szentek ünnepeinek megtartását parancsolná. Holott a legöregebb debreceni céhek XV. századbéli törvényeiből efféle szakaszok nem hiányoznak.

A reformáció helvét irányzata éppen a XVI. század közepén szilárdult meg annyira Debrecenben, hogy a városi tanács is teljesen szakított a római szertartásokkal. Eppen Bakóczy István volt a főbíró 1554-ben is, amikor a városházán utoljára veszik számba az elhagyott Szent Miklós-kápolna pénzeszkéjét és feleslegessé vált oltári felszereléseit, áldozópapi ruháit, amelyekre az előző évben is már a városgazdák vigyáztak.

b) Az 1598. évi törvények összehasonlítása az 1557. évi törvényekkel.

Az ingatag jellemű Báthori Zsigmond habozó politikája Erdélyt és vele együtt Debrecen is a XVI. század végén kevés időre visszavitte Rudolf királyi pálcája alá. Most a debreceni tanács példájára a céhek is igyekeztek régi kiváltságaikat, szabadalmaikat megerősíttetni hatalmas új uralkodójukkal. Ezt cselekedték az ötvösök is. Először Zsigmond fejedelem engedelmével Duskás István főbíróságában, 1598-ban a városi tanács által megújították, kibővítették régi ártikulusaikat, annyira, hogy azok „noha nem mindnő részeiben régiek maradtak, de nem szintén újak is“. Azután költséget, fáradságot nem sajnálva, elmentek

a pilisni királyi udvarba és ott Rudolf római császár és magyar királytól is megerősítést nyertek 1600 március 15-én.²

A sor most már azon van, hogy közelebről megismerkedjünk a debreceni ötvösök törvényeivel, ezeken keresztül céhök szervezetével mesterségök megtanulásának, a céhbelépésnek útja-módjával, a mester, a legény és az inas egymáshoz való viszonyával, a mesterség gyakorlásánál, a megrendelőkkel való érintkezésnél követett szokásokkal stb. Hornyák János, Rómer Floris és Révész Kálmán előttem járt kutatók közlései feleslegessé tették, hogy szórul szóra újra leadjam az 1557. és az 1598. évi céhszabályokat. Minthogy Kmetty Béla „A magyar ötvösök helyzete a XVI. században“ című könyve több magyarországi ötvöscéh törvényein kívül körülményesen és egybefoglalóan feldolgozta a kecskeméti és debreceni ötvöscéh ártikulusait is, arra sincs szükség, hogy őt utánozva rajzoljak képet ötvöseink életéről és mesterséggyakorlásáról.³

En a debreceni kétrédbeli céhtörvényeknek, amelyek ötletszerűen, mondhatnám rendszertelenül vannak egymasmellé állítva, csak a jelentősebb intézkedéseit sorolom elő, helyenként reá mutatva, micsoda eltérések vannak az 1557. és az 1598. évi ártikulusok között.

A Bakóczy István által kiadott régiebb törvények számoszt szakaszokra sincsenek osztva. Duskás főbíró királyi megerősítést is nyert törvénykönyve pedig XXXVI ártikulusból áll. A XI., XII., XIII., XIV., XX., XXXVII., XXIX., XXXI., XXXII., XXXIII., XXXIV. és XXXV. ártikulusok vagy egészen újak, vagy csak részben új rendelkezéseket tartalmaznak. Ezekről eltekintve az 1598. évi kiadás szövegezésének rendje, gondolatmenete hűségesen követi az 1557. évi céhlevélet.

² A megújított céhtörvények is dabren példányban maradtak meg. Az első a király által megerősített, megpecsételt eredeti példány, igen díszes kiállításban, egykorú díszbőr kötésben, a Nemzeti Múzeum tulajdona. Ebből ismerette az ártikulusokat *Rómer Floris*: „Adalékok a magyar ötvösség történetéhez“ címmel a Századok 1877. évi folyamában. A kötés első tábláján: „Libertas aurifabrorum Debreceniensium“ felírás, közepén kétféjú sas, alul „1600“ évszám. A hártafüzet címlapja vízfestésű. Rajta két geniusz. Egyiknek jobbában szép egybejáró kupa, másiknak jobbában zoldkőves aranygyűrű, baljában helyemes ezüst pecsétnyomó. Ezek a kötelező mesteremlekek ábrái. A törvények második példányát Debrecen város történelmi levéltára őrz. Tíz levélből álló írnagyságú füzethez frott egyszerű másolat, körülbelül a XVIII. századból való (Régiebb iratok 25. sz. a.). A harmadik példány 1918 óta Debrecen város múzeumának igen megbecsült cémlelke. Mint a debreceni könyvkötészetnek jó állapotban lévő műve is figyelemreméltó. Ezért a Déry Múzeum könyvkötészeti csoportjában van kiállítva. (Lelt. sz. I. 152—1918.) Bizonyosan a céh saját használatára íratta le magyar nyelvű szöveggel. A lapszéleken a törvényszakaszok tartalmáról tájékoztató rövid jegyzetekkel. Alakja nagy 4°. Nyolc beírt és huszonhárom üres levélből áll. Valószínű, hogy az utolsó céhmester Marjalaky János ivadékaítól került Lőrinczák László multszázadvégi debreceni aranyműveshez; ennek halála után Serly Gusztáv kormányfőtanácsos-gyáros lett, aki dícséretes elhatározás után a városi múzeumnak ajándékozta. Néhal Révész Kálmán református püspök, még pápai tanár korában ezt a magyar nyelvű példányt másolta le Lőrinczák Lászlónál és tette közzé a Történelmi Társ. 1887. évi kötet 595—607. lapjain.

³ Kmetty Béla megnevezett könyve megjelent az Országos Iparegyesület kiadásában, Budapesten 1912. 8°. 1—104. l.

I. Artikulus : A céhmestör választásáról, az abban részt nem vevő ötvösök büntetéséről, a céhmester által maga mellé vehető kulcsos mester tisztéről szól. A régi törvények szerint a választás ideje Szentgyörgy napja (miként a városi tisztviselőké is akkor); az új szerint Vízkereszt napja. A választástól távolmaradó mester büntetése most 2 frt, az előtt 1 frt volt.

II. Art. a műveltető (t. i. megrendelő) embernek kárt vevő ötvösről és arról szól, miképpen forgolódik a más embertől felvállalt mű elkészítésében. Ezt a művet nem szabad sem elcserélni, sem eladni; híradatlan el sem zálogosítható. Ez a szakasz a 15. napot rendeli törvénytévé napnak; azelőtt minden hét második napja, a kedd volt ilyen.

III. Art. a közembernek adós ötvös pere eligazítását szabályozza. Hat forintot haladó követelés megítélésére a város széke illetékes. Azelőtt egy frton aluli követelés az ötvös ellen vagy a bíró, vagy a céh előtt volt kereshető. De a céhbeli ítéletet a bíró elibe vihették.

IV. Art. kötelezővé teszi a 13 lottos próbát. Minden 15 nap alatt próbálnia kell a céhmesternek.⁴ Hamis és rossz ezüstből való művelés büntetése először 4 lott ezüst, másodszor fél gira, vagy fél marka (egy marka ezüst ára e korban 8 frt.), harmadszor a mesterségtől való eltiltás és a kár megtérítése.

V. Art. a sokadalmon kívül és belül árult ötvös számszám sorsa felől rendelkezik, aszerint, amint az ötvös vagy nem ötvös veszi meg. Ha ötvös veszi meg és pedig sokadalomban, a céhmestert pedig erről nem értesíti, sem mestertársait, akiknek a számszámra szükségök volna, 2 frt a bírsága. Nem ötvöstől elvették a számszámot, de az árát megkapta. A sokadalmon kívül árult számszám elkobzandó a céh és a bíró javára.

VI. Art. a tudva lopott és álművet megvevő mestert a céhből való kizárással bünteti. Elszökött árus portékáján a bíró és a céh osztozik.

VII. Art. szerint a legényt vagy inast más mestertől elcsaló ötvös büntetése egy mesterasztal adása.

VIII. Art. egy mesterasztallal való büntetést szab arra az ötvösre is, aki ötvöstársa művét elhitőgeti (azaz gyalazza) és vevőjét magához csalogatja.

IX. Art. a legénynek megtiltja, hogy az urát búcsúhét nélkül, vagyis a felmondás és elbocsátás közti 15 napnak előtte elhagyja.

X. Art. a lopó legény büntetését határozza meg, így : a vétek nagysága szerint először 6 frt ; visszaesésnél 12 frt. E bírság egyenlőadása a *debreceeni iskoláé*. Harmadszor *levelessé tevés*, azaz kicsapatás, amiről más helyek céhei levéllel értesítettek. A tolvaj legény gazdája kívánságára fel is akasztatható. Újítás ebben az, hogy a bírság egyrészt az iskolának engedték át. A régi törvény szigorúbb volt, mert megengedte, hogy a tolvaj legényt már az első rajtkapásnál kiűzhessék, vagy felakaszt-hassák. A lopásban talált inas megveszendő és a műhelyből kiűzhető. Ez az ártikulus a régihez képest azzal is bővült, hogy az apród idejét négy esztendőben állapította meg.

⁴ Az ötvösművek leggyakoribb anyagának az ezüstnek megpróbálása számszámát és műveletét leírja a Múz. és Könyvt. Értesítő 1910. évfolyama 80. lapján.

XI. Art. egészen új. Az ötvös legény feslett életmódjának, a mesterek összevesztésének, szidalmazásának, a műhely sűrű látogatásának büntetését írja elő. Legkisebb bírság 4 frt. Nagyobb vétségért nagyobb a büntetés is. A feslett életű, vagy a gazdáját szidalmazó legényt egy évre eltilthatták a műhelytől. De azután, ha jámborul élt és könyörgött, újra bevehették 4 frtért.

XII. Art. is új és többféle rendelkezést tartalmaz. Egy mester egyszerre rendszerint csak egy hetibéres legényt tarthat. Intézkedik a szorgalmazott, főleg a hatóság által megrendelt művön dolgozó mester megsegítéséről is. Ilyen esetben a céhmester kellő számú legényt ad addig, míg a mű elkészül. Legény híjján mestert küld segítségére, aki 8 frt büntetés terhe alatt köteles elmenni a parancsolt mű elkészítéséhez. A segítő mester a művelési díj felét kapta, de viselte a költségek felét is. A legény ilyenkor egész heti bért kapott. A debreceni mester több legényt tarthatott olyankor is, amikor valamely legény máshol nem kaphatott munkát. De az ilyen legényt csak két hétig tarthatta magánál, és ezen az időn belül is elkellett őt bocsátani, ha más mesternek volt szüksége legényre. Ez az ártikulus egyéb szociális intézkedést is tartalmazott. Gondoskodott az idegen legényeknek betegség esetén való táplálásáról. Ezzel a céhmester tartozott díj nélkül, „nem is a legény jövődől szolgálataért, hanem az közörszínhelyi jórendtartásnak okéért és az atyafiúi szeretetnek volta szerint“.

A XIII. és XIV. Art.-ban is új rendelkezésekkel találkozunk. Ezek a Bakóczy-korabeli ártikulusokból hiányoztak. Miképpen kelljen a művet a legények kezébe adni, miképpen tartoznan ezek gondot viselni az ezüstre-aranyra? Ezentúl az anyagot megmérve vehették át művelés végett és ha híjja mutatkozott az átadott aranyak-ezüstnek, a mester megvehette a kárát. A legénynek ha magának van aranya és ezüstje, azt a gyanú elkerülése végett meg kell mutatnia mesterének.

XV. Art. szerint a mester felszándó, még inkább egy esztendő után a magáéból művet engedhet a jámbor és hasznos szolgának ; de szolgálva a mester társul nem művelhet 8 frt büntetés alatt.

XVI. Art. a céhbe állás feltételeit írja körül. Az új mester, ha idegen, előbb egy évig tartozik dolgozni a városban és igazolnia kell tisztas ágyból való származását és tanultságát. A céhládába 8 frtot fizet ; ennek egyharmada az ekkléziáé. A régi törvény szerint a mesterség felváltása egy gira ezüst volt a céhládába és egy-két nehezéket nyomó ezüst pecsétgyűrű a főbírónak. (Ez az új rendelkezés nem jelentette a céhbe-állás megdrágulását. Mert 1545-ben egy marka vagy egy gira ezüst ára 6 frt. 1569-ben 6.50 frt, 1587-ben 8 frt.) Most is meghagyták a bírónak járó pecsétgyűrűt. Ezenfelül tartozott az új mester még egy *köszönő pohárral*, azaz minden egyes asztalra két tál ételt, egy pecsenyét és három pint bort elégséges kenyérral adni. Sőt ha a céhmester kívánja, *mestor-asztal* is kell teríteni. Ennél minden asztalra három tál nemesebb és jobb étel járja, meg pecsenye elégséges kenyérral és mindegyik asztalra 4 pint bor.

XVII. Art. a remek minéműségét határozza meg, így : egy szép összevájró aranyos *kupa*, egy aranygyűrű, szép drága színös küvel,

mely nyolc szegű és helymös⁵ pecsét, de nem rostélyos és nyitott helymös legyen. Aki nem tudja megcsinálni a remőköl, másodsor, söt harmadszor is fogjon hozzá. Az 1557. évi törvény is egy pecsét, egy drágaköves aranygyűrű és egy közönséges magában való pohár elkészítését követelte a remekelő új mestertől.

XVIII. Art. szerint a céhmestörnek be kell mutatnia az idegen ifjú mestört a város bírāja előtt. A remekőt a céhmestör házána kell készíteni. Új intézkedés ezzel kapcsolatban, hogy a remekléshöz ezüstöranyat adni elegendőképpen a céh tartozik. (Talan a költséges közönpohár és mesterasztal ellenszolgáltatása fejében?..)

XIX. Art. fontosabb intézkedései ezek: a mestör fiai, akik mestörre lesznek, a céh ládájába csak 4 frttal tartoznak, a köszönőpohártól is felmentenek. Ezt a kedvezményt élvezi a mester leányát, özvegyét elvevő fiatal mester is. Az özvegy folytathatja férje mesteriségét; evégből becsületben tarthat legényt élete végéig; de apródot nem fogadhat fel. Az ifjú mester házasságon kívül egy esztendőig élhet. Annak elteltével megkell nősülnie. Különben cimerei elzárandók (azaz mesteriségét nem folytathatja).

XX. Art. A helyváltoztató, a bujdosott és vén jámbor ötvösök munkalehetőségeiről intézkedik. Az ilyeneket felmenti a remeklés alul; de a mesterasztalt és a mesteriség felváltását ezektől is megköveteli. Kivételes elbánásban részesülnek a Váradról elköltöző mesterek. Mert ezek három helyett csak egy mesterasztallal tartoznak.

XXI. Art. kötelezi az új mestert, hogy a céhnek addig szolgáljon, amíg tisztében az utánna következő új mester fel nem váltja. „Ha valamikor az céh szükségében az mestörök között valami szolgálat kívántatik, az új mestör tartozik szolgálni.“ Az új mester szolgálatát sűrűn használták. Az ő dolga volt a gyűlések összehívása. Ez úgy történt, hogy a céhmester általadta neki a cehjelét (behívó táblát) és azzal sorra járta a mestereket, tudtukra adván a céhmester egybehívó parancsát.

XXII. Art. a gyűlésben, lakomákon fegyveresen megjelenő, egymást rágalmozó, másra kardotrántó ötvösököt 1 frtra bünteti. Az ebből keletkező nagyobb dolgok (pl. vérontás) már a város székére tartoznak.

XXIII. Art. arra felel, mit kell cselekedni a céhből kiálló, oda újra visszatérő, a városról elköltöző, oda ismét visszajövő ötvösökkel. Az engedelemmel kiálló mestertől, ha újra mívelni akar, a rea és költéség lefizetését megkövetelték akkor is, ha nem távozott el a városból. Az engedély és ok nélkül kiálló mester 8 frt lefizetése után folytathatta mesteriségét.

XXIV. Art. a vétség miatt gyalázatba esett és magát nem tisztázó ötvöst eltiltja mesteriségétől. Ha perbe fogták az ilyen embert, tovább mívelhetett, amíg ügye el nem dől.

XXV. Art. nem engedi meg, hogy két mester akár atyafiak, akár idegönök legyönek, egy műhelyben dolgozzék.

⁵ *Helmes* a német Helm = sisak, galea szóból csinált magyarított alak. Ballagi és Kmetty szerint tehát a jelentése = sisakos. Novák szerint pedig („A kolozsvári ötvös céh a XVIII. századig“ c. könyve 17. lapján) = címeres.

XXVI. Art. a beteg és haldokló ötvösmester mellé nappal egy, éjjel két mestertársát rendeli ápolónak. Ha szegény volt a meghalt mester, a céh költségen temették el.

XXVII. Art. arról szól, hogy a céh részt vehet az ötvöscéhhez nem tartozó ember temetésén is, kívánatra. Ennek díja 1 frt.

XXVIII. Art. a céhmester által összehívott gyűlésen ok nélkül meg nem jelenő mestert 1 frttal bírságolja. Ezt a bírságot a régi törvény 25 pénzben állapította meg. A céhmester másnak a kívánságára is összehívhatta a gyűlést; de az összehívást kérő ezért 12 dénárt fizessen.

XXIX. Art. szerint a céhmester a rendellenvétőkön — bizonyos felsorolt eseteket kivéve — mindig 2 frt bírságot követelhet.

XXX. Art. megismétli, hogy legények urok műhelyében aranyat-ezüstöt nem vehetnek (v. ö. a XIV. art.-sal).

XXXI. Art. a másunnan behozott ötvösművek piaci árútságát csak úgy engedi meg, ha azt elébb hírré adják a céhmesterek. Az 1557. évi rendtartás megengedte, hogy a debreceni szabad sokadalmakban minden külső ötvösök, kiváltképpen pedig az kik *Erdélyországból ideszoktak jönni*, mindenkor az ő műveiket szabadosan eladhassák. Az új törvényekből ez a rendelkezés kimaradt. Mert az idegenek árulhatása úgy is természetesen következett a szabadsokadalmakat megengedő privilegialis levelekből.

XXXII. Art. szerint senki más mestertől a bevót akarmely módon el ne csalja, mert rajtakapván, mesterasztallal bűnhődik. (V. ö. VIII. art.-sal.)

XXXIII. Art. az ötvös céhtől kívánt becslést díját minden 100 frtot éró mü után 25 dénárban állapítja meg. A becslést a céhmester végzi.

XXXIV. Art. a beálló pénz (8 frt) egyharmadát az *eklézsiának* rendeli. Minden bírság egy frtíg és azon felül is nyolc részre osztandó. Egynyolcada a *debreceni iskolának megy*; hétnyolcada pedig a céhé marad.

XXXV. Art. úgy rendelkezik, hogy ezen pénzeket a bíró tudtvál a céhmester szolgáltatja be, az egyházét évenként egyszer; az iskoláét kántoronként (évnegyedenként).

XXXVI. Art. — az utolsó — az ötvösművek jutalmát, azaz a munkabéreket határozza meg, eképpen:

Kupa és kanna művek girájától vagyis egy márkájától 3 frt vehető. Simaneműek girájától, pl. poharakért, kiknek a széle aranyos, 3 frt. Aranyozatlan sima művekért, tálakért, tányérokért 1 frt egy giratul. Szablya, pallos és chöz hasonló *huszári* művekért ú. m. lóraváló öltözetekért, minden giratul 3 frt.

A virágos, gyöngyös, *zománcos* ezüst művek girájától 10 frt „az milyenek kapsok, pártáövek etc. kik ez előtt való üdökben nem voltak használatban az mint most kezdetek és naponként az embörök gondolnák“.

Es ha ki füzös mívet⁶ csináltat, tehát annak girájátul fizessen

⁶ Ilyenek: párták, homlokölök füzve igazgyöngyökkel.

16 frtot. Az verítékös poharak minden girájától 4 frt. Ezenkívül mindön öntöttötvs münck girájától 3 frt jár.

Az 1557. évi ártikulusok így szabályozták az ötvösművek árát: a virágos műveknek minden girájától 5 frt, az verőmívért, giránként 4 frt. Ha valamelyik mestőr kevesebbért dolgozik, semmiben meg ne büntessék.

A váltóművek felől — folytatja Duskás főbíró új törvénye — ilyen a végzés: a művet aranyozás előtt fejéren meg kell mérni; azután ismét aranyozás után. És így az műveltető embörnek ezüstjét-aranyát igaz mértékkel kiadni tartoznak.

A törvény azt is parancsolja, hogy mivel *jel* nélkül kiadni, vagy árulni nem szabad, mindön készített műre az ötvösmestör az 6 *saját nevével* *jel* messe avagy *üsse jel* giráig valóra. A ki ezt nem cselekedné a művét *jel* nélkül kiadná vagy árulná és a céhmestör ezökre vigyázzván, ha valakit rajta kaphat, két frtot vegyen.

Utolsó intelem: „hogya ezen ötvsöcök akármikor és akármely okból jelen kiváltságait Debrecen városának kárára bővítené vagy kurtítaná, vagy meg nem tartaná, ezektől azonnal megfosztassék és az elébbeni rendezetlenségbe és zavarba visszaessék.”

Továbbá: „ha valaki ezt a felsöcs Rudolfus római császár Urunk által az debreceni böcsületes tanács adománya szerint minden részével egyetomban helyben hagyott és azokat az debreceni ötvös mestöröknek mostaniaknak jövendöbelieknek épületökre és hasznokra nagy kegyelmösségéből megkonfirmált és függöpecsét alatt kiadott céhlevelet megveti, megvetve legyön az Céhtől, és maradjon azoknak hasznokra és mindönben tisztölködösökre, az kik szeretvén, böcsületben tartják az szép levelet és azoknak sok jókat adjon Isten ezekben. Isten hírével mondjuk mindnyájan Amen!”

A legutolsó sorok pedig „idöknek volta = azaz életkor szerint megörökítik azoknak nevét, akik e hasznos levél kezdésében, szörzésében Isten segítségével sikeresen munkálkodának, „nem egyébert, hanem hogy az jövendöbeliek látván az mi jó igyekezetünket és sok költösgünket, nevünkröl jó emléközettel vegyenek jó példát magoknak. Az ötvösöknek nevék eképpen vagyon: Tóth János, Gyulai István, Gyulai János, Szereti Mihály hitös céhmestör, Váradai Boldisár, Heosek Gáspár, Farkas Bertalan, Vasci Lukács, Szigyártó János, Tarack János, Gyulai Miklós, Némöthi András, Szakács János, Szegedi Márton, Debreczeni János és Gyursa János.”

Feltűnő, hogy a törvények egykorú magyar szövegéből kimaradt Vitzmándi Ötvös Lörinc neve, akit pedig a latin eredeti példány első helyen említ, úgy, hogy Eothwes István és Toth Janos főcéhmesterekkel együtt kijárta az új törvények kiadását, sőt Lörinc mester hozta haza Pilsenből a király által megerősített privilegialis levelet.

c) Az ötvösök egymásközt és a közéletben.

Divald azt írja, hogy a törökök terjeszkedése alföldi városainkban nem tette valamennyi ötvösünket földönfutóvá.⁷ Igaza van. Söt Debrecenben, talán másutt is, így Kecskeméten, egyenesen elősegítette az ötvösök megélhetését a törökök kapzsizsága és a magyarával vetélkedő fényűző hajlama, pompaszeretete. Nálunk a törökkorban el nem hagyható feladatra volt a községi közigazgatásnak, hogy kéznél készen tartson különféle ötvösműveket, főként aranyozott díszes fegyvereket, borozó serlegeket az előkelő magyar és török urak kedvét kereső udvarlás sikerésítése végett. Az ilyen szivlágtyó ajándéknak való műveket nemcsak az ötvösöktől vette meg alkalmilag, hanem előrelátásból adóféjében is elfogadta polgáraitól. Legrégibb főbírói számadásokból azt is látjuk, hogy a tanács újévkor értékes ötvösművek ajándékozásával tette kézzelfoghatóvá alattvalói hűségét Báthori Gábor és Bethlen Gábor előtt. Így mehetett ez máskor is. A budai, egri basák, szolnoki bégek pedig mikor először léptek új méltóságukba és minden főbíró választáskor, minden szentgyörgynapi, szentdemeternapi adófizetöskor megkövetelték az ajándékokkal kedveskedést.

Olyan világ volt az, hogy a tanácsnak igerekekkel, kedvezésekkel is reá kellett volna vennie néhány idegen ötvöst a városban való letelepedésre, ha saját fiai közül némelyek magoktól nem adják kezök, tehetségöket az ötvösség gyakorlására.

Az ötvösöknek, söt közmunkára süröbben felhasznált más mesterembereknek is csakugyan kijárt az előjáróságtól a kivételes elbánás, könnyítés közterheiken. Egy tanácsi határozat kimondja, hogy „az ötvösök adófizetés tekintetében a kereskedő rendektől megkülönböztetnek. Ökegyelmek nem tartoznak semmi contributioval, mivel ök a gazdáknak fizetnek.” (Ez indokolás érteleme magyarázatával a notárius adós marad.) A városi tanács 1702-ben az ötvösöket, borbélyokat, 1706, 1713, 1715 és 1720-ban az ötvösökön, borbélyokon kívül a lakatosokat és fegyvercsizárokat is, 1714-ben pedig az ötvösöket, borbélyokat és könyvkötöket felmenti az utcai tisztségek, t. i. a kapitányság és tizedesség terheinek viselése alul.⁸ Hasonló felmentések a török idökben is történnettek, történtek is, de följegyzösök nem maradt fenn.

Rögen általános szokás a piaci áraknak és munkabéreknek hatóságilag megállapítása. Az aranyozott fegyverek, szablyák, pallosok különösen kapások lévén, ezeknek árát is meghatározta a debreceni tanács. Erre mutat ez az 1646. évi dekretum: Az aranyművesek kérésére a városnak készített műveikért fizetésöket a tanács ezúttal meghagyja; ezental azonban a műveikhez tartozó vasnemük árát a fizetésökből levonandó lesz.⁹ Magoknak az ötvösöknek kivánságára 1670-ben a tanács a bot aranyozásának árát 50, a szablyáét 60, a pallosét is 60

⁷ Divald K.: A magyar iparművészet története. Újkori ötvösség 172. l.

⁸ Dlt. Tan. Jkv. 1675: 881. l.

⁹ U. o. Tan. Jkv. 1702: 280; 1706: 17; 1713: 158; 1715: 362; 1720: 28 és 1714: 362. l.

¹⁰ Dlt. Tan. Jkv. 1646: 1135. l.

a csákányét 40 forintban állapította meg.¹¹ Egy 1691. évi határozat az ötvösöknek egy-egy fegyver (de milyen fegyver?) készítéséért 8 forint fizetést engedélyez.¹²

A céhek között nálunk is, másutt is néha elkeseredett viszálykodások dultak, leginkább az ugyanazon anyagból dolgozó, rokonmesterséget folytató céhes mesterek között. Kenyeririgységből, feltékenységből származtak ezek az egyenlenségek; oka főképpen a mesterségek munkaterületének határozatlansága és bizonytalansága. Sokszor egy-egy újonnan felkapott ipari készítmény felett versengettek. Ilyenkor a városi előjáráságnak kellett eldöntenie: melyik ék tagjai jogosultak a régi artikulusokban meg nem nevezett újonnan divatba jött cikk készítésére és piaci árútitására. Debrecenben a bőr- és a textilművészek, tehát a tímárok, csizmadiák, szűcsök, szíjgyártók, posztószabók, szűrszabók, gubások, süvegesek, kalaposok, mészárosok, hentesek viszálykodtak így egymással.

Ötvöseink ezekhez képest, látszatra, igen békeszerető, háborúságot kerülő csendes emberek. Barátságosan összefértek a fegyver-csiszárokkal, a szablya, pallos, buzogány, csákánykészítőikkel; az ő munkájuk a fegyvereknek ezüsttel-arannyal bevonása volt, mégis az eseteknek egész sorából látjuk, hogy a város tőlök, és nem fegyverkovácsoktól vásárolta a diszefegyvereket. Ötvöseink bádogosokkal, kanna- és tölcsergyártókkal, rézművesekkel sem húzalkodtak. Egy időben, 1670 körül velök egy céhben csoportosultak.

Mindazonáltal kezemet nem teszem a tűzbe ötvöseink anyagi természetéről, mintha ők sohasem kerültek volna összeütözközésbe az emberi és az isteni törvényekkel és éppen ők adtak volna legkevésbé dolgot itélkező bírónak. De én nem keresgéltem a tanácsi jegyzőkönyvek fekete lapjain, a fekete könyvek emberi gyarlóságokat, bűnözéseket megörökítő följegyzéseiben. Nem tartottam a munka feladatának, hogy a debreceni ötvösök magánéletének netalán kisiklásait, eltévelyedéseit is előkotorásszam elfelejtett poros aktákból és két-háromszáz év után megszellőztessem azokat. Kinek-minek a hasznára, gyönyörűségére?!

Ötvöseinknek kevés bajok volt a kontárokkal is. A XVII. század följegyzéseiből két jelentéktelen eset ötlött a szemembe.¹³

A hatóságilag kijelölt áruló hellyel megvoltak elégedve. A tehetősebbeknek, kivált a piacon házzal bíróknak saját boltocskájuk volt. Mások bérelt boltot tartottak. Így Büttösi István a város sercsapszéke épületében bérelt kis boltot. Heti és országos vásárokon más kézművesek és kalmárok ősi szokása szerint az ötvösök is kiraktták árúikat a piacon és úgy várták a vevőket.

A XVII. század első évtizedeiben a városháza mellett lévő városi boltok között árultak.¹⁴ 1644-ben valamivel odébb, az öreg templomhoz közelébb rendelte őket a tanács, a kisebb kalmárok közé, megengedvén nekik, hogy rendelkezéssel hidat, vagy pallót csinálhassanak miveik szá-

mára.¹⁵ Később ötvösök töltése vagy gátja néven említik ezt a helyet.

Ötvöseink aránylag csekély számukhoz képest bőven kivették részüket a városi polgár köznek járó munkájából és tisztí szolgálatából. Hosszú időn keresztül egyszerre többen is dicsekedhettek polgártársaiknak azzal a bizalmával, amely őket vezető tisztiségek betöltésére méltónak és érdemesnek tartotta, megválasztván őket szenátorrá, eskütt bírónak és sokáig csak a szenátorok által viselhető különféle gondnoki, felügyelői hivatalokra.¹⁶ Főbíró — *iudex primarius* — is került ki az ötvösök közül.

A 66 tagú nagy, vagy külső tanácsnak teljes névsora 1574-től fogva ismeretesek. Ezekből látjuk, hogy a rendesen 10–15 mestert számláló ötvösceh minden évben képviselést talált egy-két, olykor három-négy, sőt hat taggal is a szenátusban, legalább egy tagjával a 12 esküttbíró testületében.

A XVI. század végén Ötvös Ambrus, Ötvös Benedek, Ötvös György, Ötvös István, Ötvös János, Ötvös Lőrinc és Ötvös László ültek tanácsi és esküttbírói székekben.

A közmegebecsülés legmagasabb fokát a céh a XVII. század első évtizedében érte el. Szenátorok 1607-ben víztámadó Ötvös Lőrinc, Türi Eötvös Pál, Gyulai Ötvös János, Ötvös István, esküttbíró is, Ötvös Mihály pedig Csapó-utcai kapitány. 1608-ban: szenátorok: Thuri Ötvös Pál esküttbíró is, Makai Ötvös Pál egyházi is, Gyulai János, Tarack János, Debreczeni Ötvös János esküttbíró is, Ötvös István. 1634-ben: szenátorok: Béri Mihály, Gyursa János, Makai Pál, Ötvös Bálint, Szegedi Gáspár esküttbíró is, Vásárhelyi Mihály esküttbíró is. Tíz év múlva az ötvösök közül főbíró Szegedi Gáspár, esküttbíró Ötvös Bálint, szenátorok: Béri Mihály és Gyursa István.

Utánok már fogy, egyre fogy az ötvösök közül választott esküttbírák, szenátorok száma. Hanyatlík a némes ötvös céh régi szép tekintélye is. A XVII. század zivatáros középső szakaszában elebb még hárman, autután csak ketten vannak ötvösök a városházi tanácssteremben. Pedig a nagy tanács már nem hatvanhat tagot számlál. Mert 1662-től fogva „napról-napra szaporodván a város igája s a város szolgálatja körül felelősség kéz, szem, fül és elme hasznosabbnak ítéltevént”, nyolcvanra emeltek a tanács tagjainak számát. Mégis 1663–1683 közt Pesti Máté már egyedül képviselte az ötvöscehet a városházán.

A szabad királyi város rangjára emelt Debrecen közigazgatási szervezete 1694-ben megváltozott. A 80 tagú tanácsból 50 tagú választott hites közönség — *electa iurata communitas*, a 12 tagú esküttbírói testületből ugyanannyi tagot számláló és tanácsnak — *szenátusnak* — nevezett tisztikar lett. E két testületben 1723-ig nincsen egyetlen

¹⁵ U. o. 1644: 308. l.

¹⁶ E korban a városnál kezelőtiszt állások voltak, amelyekhez mindig a tanácsnokok rendjéből töltötték be: borbírók (*iudices vici*), egyháziak (aediiles seu diaconi); építőbírák (*inspectores aedificiorum seu aedificatores*); boltbírák (*inspectores fornicum*); serbírák (*insp. cerevisiae*); égetthor bírák (*insp. vini adusti*); vásárfelügyelők (*insp. nundinarum*); piacbírák (*iudices fori*); pusztabírák (*insp. praediorum*); székbírák (*insp. macellorum*); erdőfelügyelők (*insp. sylvarum*).

¹¹ Zoltai: Debrecen a török uralom alatt. 142. l.

¹² Dlt. Tan. Jkv. 1691: 687. l.

¹³ Dlt. Tan. Jkv. 1621: 329. és 1646: 991. l.

¹⁴ Dlt. Tan. Jkv. 1628: 236. l.

ötös sem, holott egyikhez sem kívántak valami nagyobb képesítést. Csupán irni-olvasni tudó tisztességes polgár is elnyerhette, ha közbizalom, vagyon, származás, egyéni kiválóság segítette fölfelé. Csak 1723-ban juthatott a communityba Marjalaky János ötös. Ugyanilyen megítéssel részesültek 1733-ban Békési István és Marjalaky Mihály ötösök. Melléjük került 1737-ben Komáromi Mihály is, aki azonban hamar meghalt. Marjalaky 1763-ban főrmender, vagyis népszerű szülő, mint ilyen a választott hites közönség feje; 1764-ben szenátorrá választották és e tisztében megmaradt haláláig, 1774-ig. Utána, míg fennállott a céh, belőle nem vált ki többé sem szenátor, sem eskütpolgár.

d) Ötvösművek a régi élvházakban és a város ajándékai közt.

A magyarság pompaszerelete — tudvalevőleg — egyik előmozdítója volt az ötvösipar nagy felvirágzásának, mintahogy harcias szelleme, vítezi érényei a fegyverkovácsoknak biztosítottak állandó keresetét. Ez a pompakedvelés az öltözőkódésben, fegyverviseletben, lakomák felszolgálásában pazarló módon élte ki magát. Bűvös hatása alul nem tudta nem is akarta kivonni magát a városi polgárság sem. Vagyon helyzetesek embernek megengedte, hogy utánozza a nemes urak fényűzését. A hitel nélküli zavaros időkben gyakorlati haszna is volt az ezüstmarhák összehalmozásának. Ha megcsorultak, elődeink, elzálogosították, veszély közeledtére könnyen elrejtették kincseiket. Ha nem is hoztak kamatot, érték tartó javak maradtak.

A jobb módú debreceni civisházak almáriumaiából a XVII—XVIII. században nem hiányzott néhány aranyozott ezüst pohár, asztalra való egyéb ezüstmű; a ládákban ékköves aranygyűrűk, bogláros gyöngyös párták, dolmányra, mentére való ezüstgombok, kaptcsok, csatok rejtőzködtek különféle aranypénzek és ezüsttallérok mellett.

Állításom igazolására leltárunkban megmaradt hagyatéki leltárakból, osztálylevelekből idézek néhány példát. Észszerűnek, természetesen látszik, hogy ezek a debreceni polgárok ékszereiket, ezüstműveiket többnyire idehaza, helybeli ötvösöktől vásárolgatták össze, csak kivételes esetekben hozták azokat haza idegenből: Kolozsvárról, Kassáról, Pozsonyból, Budáról.

Özv. Fekete Jánosné az 1630-as években Anna nevű leányát Keczel Jánosné fogott bírák előtt kielégítvén, adott neki 311 tallért, 544 firt — és 141 aranyat 458 firt értékben. Továbbá egy aranyos fél öreg kupát 68—, egy veritékes aranyos öreg serleget 60—, egy kised aranyos összejáró kupát 49—, három egybejáró poharat 33—, egy udvari poharat 23—, másik udvari poharat 32—, és egy öreg fehér poharat 25 firt értékben.¹⁷

A bíróságot is viselt Tolnai Imre deák után 342 birodalmi-, 309 görög tallér, 3 ezüst pohár, 6 ezüstkalán, öt bokor gyöngyöskapocs, több aranygyűrű, egy pártaöv, két ezüstös szablya és egy pallos maradt 1632-ben.¹⁸

Ifjabb Váradi Szabó Mihály kalmár hagyatékában 1717-ben találak 2000 firt értékű arany- és ezüstpénzt. Az aranypénzek száma 352 darab volt, huszonötös, huszas, tizenkétös, hatos, ötös stb. aranyakban. Ezenkívül leltárba vettek nála 8 ezüstkalánt 23—, egy gyöngyös pártát 300—, két gyémántos aranygyűrűt 180—, négy gyöngyösgyűrűt 58—, egy aranyos ezüstkanánt 40—, egy lábas öblös aranyos poharat 18—, egy udvari ezüstpoharat 13—, egy fedelese lábas aranyos ezüstpoharat 18—, egy gömbölyös cifra aranyos poharat 10—, ezüsthüvelyt és különféle ezüstgombokat 111 firt értékben.¹⁹

Oláh István szenátornál († 1749) a pohárszékre való ezüst kevés volt. Csak néhány tobákos és pézsma ezüstpíxist, 12 kalánt és két pár ezüstyelű kést nevez meg a hagyatéki leltár. Annál dúsab felhalmozás volt itt ékszerekből, ruhádzsekből. Imé: kétsor nyakbavaló jóféle orientális gyöngy. Tíz sor nyakbavaló közép nagyságú gyöngy. Egy bogláros gyöngyös pártá. Más viseltes gyöngyöspártá, boglár nélküli. Kisleányoknak való gyöngyöspártá. Gyöngyös aranyos nyakszorító. Fekete pántlika nyakszorító, néhány jóféle gyönggyel. Egy 17 rubintos öreg boglár, kisebb köves boglárral. Nyakszorítónak való 21 drb rubintos boglár. Gyönggyel fűzött két kés boglár. Kétrőfnyi ezüst aranyos nyakbavaló lánc. Két aranygyűrű 9—9 gyémánttal és rubinttal. Arany pecsétgyűrű. Aranyos ezüstgyűrű. Különféle, részben arany, ezüst gombok és pikkelyek dolmányos mentére való, rostélyosak, öntötték, összesen 51 drb és külön 26 pár; ugyancsak részben aranyozott ezüstkapcsok, kisebbek-nagyobbak, vállra, dolmányra való 133 drb. Pantofelre való egy pár ezüscsat. Két alföldi gyöngyös ezüsthüvely. Ezüstóra és két ezüstkarika.²⁰

Ifjú Diószegi Sámuel postamester Német-utcai házában, ugyancsak az 1740-es években a következő ötvösműveket írták össze:

Kézrevaló egy pár arany perec 30 aranyt nyomó. Zománcos aranyperec 17 $\frac{1}{4}$ aranyt nyomó. Borsó aranyperec 8 és félegynyolcad aranyt nyomó. Öregszemű ötsor gyöngy 3 lat és $\frac{3}{16}$. Kézrevaló fel-fűzött orientális gyöngy 2 lat, félegynyolcad és $\frac{1}{16}$. Elegyes gránát kézrevaló gyöngy 3 lat és $\frac{10}{16}$. Széles, öreggyönggyel elegyes aranybogláros pártá 5 lat és $\frac{2}{16}$. Keskeny, apró gyöngyös ezüsthogláros pártá 4 lat és $\frac{18}{16}$. Gyöngyös kontytravaló, kinek a közepében aranyos, rubintos, smaragdos medálion vagyon, mely 2 lat $\frac{12}{16}$. Három nagyobb és három kisebb gyöngyös reszkető és egy pár fül mellé való gyöngyös virág, 5 lat $\frac{12}{16}$. Egy sor gránát $\frac{7}{16}$. Négy aranygyűrű, rózsá és szívformára rakott gyémántokkal, chrisolit és zafir kövekkel. Boglárhoz tartozó rubintos függőcske. Kívül-belül aranyozott nagy ezüstikanna 25 $\frac{1}{2}$ lat. Három különféle nagyságú, részben aranyozott és cápás ezüstpohár. Kétfülű aranyozott csésze. Nádméztartó ezüst skatulya $\frac{10}{2}$ lat. Két nagy gazdálkodó ezüstkanál 19 lat $\frac{12}{16}$. Tizenkét pár ezüstyelű kés. Csinálta Csonka István (debreceni) ötvös $\frac{47}{16}$ lat

¹⁹ D. t. Polg. per 1717: 6. sz. a. Váradi Szabó Mihály öse volt Szabó Mária: „Emberé a munka — Istené az áldás” c. regényei főhősnének, Váradi Lajosnak.

²⁰ U. o. Polg. per 1749: 30. sz. a.

¹⁷ D. t. Tan. Jkv. 1627—37: 377—379. l.

¹⁸ U. o. Jkv. 1632 máj. 20.

ezüsből. Tíz ezüstkanál, amaz ezüst késekhez való 35 1/2 lat. Két pár ezüstnyelű kés, két pár ezüstkanál. Három ezüstkapocs.²¹

Lásuk egy másik tanácsbéli polgár ezüstneműit is. Nemes Tykos István után maradt 1760-ban háromezer forintnál többet érő 500 drb aranypenzén és ezüsttálléron kívül:²²

egy aranyos ezüstkanna 78.—, négy cápás ezüstpohár 41.—, aranyos ezüstcsésze 11.—, zöld bársony aranyos hüvely, ezüstláncal, másik aranyos ezüsthüvely, hosszú láncal, tüvel, ezüstnyelű késel, villával együtt 15.—, négy régimódi ezüstkanál, nyele gombos és drótfarmájú 9.—, újformájú három ezüstkanál 4.60 frt. értékben. Ezüstnyelű összejáró bicsak. Két gyöngyös pártá. Három aranygyűrű, egyike pecsétnyomó veres kövel, más ketteje gyémánt és rubint kövekkel. Mentére való 9 öreg ezüstgomb, 22 pikkelyel; megér 4 frt 80 drt. Kardszíjra való ezüst, értéke 10 frt, 56 drb. Volt még ott két buzogány, egyike réz, másika vas. Egy rezes kard és egy pallos.

Utóljára egy szántóvető sörhizlaló vagyonos polgár, *Bihari István*, házába vezetem olvasóimat. Felesége, *Kapros Mária* halála után, 1780, a következő ékszereket és ezüst tárgyakat írták össze nála: Egy szerencsédíj aranyos pohár, „A° 1682” felirással. Cápás ezüstpohár, aranyozva. Két más ezüstpohár és ezek is aranyozottak. Aranyozott ezüst sőtartó. Nyolc sor jóféle gyöngy. Ezüstóra, láncával. Férfimentére való 13 pár nagy ezüstgomb. Három aranygyűrű, egyike pecsétel, ketteje gyémánt és rubint kövekkel. Egy tompák gyűrű veres kövel és egy madárral. Nyakszorítóra való két ezüstkarika. Két pár cipellőre való ezüstcsat. Karkötőre való 11 pár apró ezüstkapocs. Négy és fél pár ezüstnyelű kés, 8 ezüstkanál, 11 kávézó ezüstkanál.²³

*

A török időkben Erdélyhez tartozásunk idejében a fejedelmeknek, udvari főembereknek, török basáknak, bégeknek ajándékol adott ötvösművek feltehetőleg túlnyomó részben épúgy debreceni műhelyekből kerültek ki, mint a polgárok hagyatékában talált ezüstneműek. E sejtelmeket egykorú írott bizonyítékok is támogatják. Az 1611., 1612. és 1617. évi főbírói számadásokból megállapíthatjuk, hogy a tanács különböző alkalmakkor 3 serleget vagy kupát, 10 díszes szablyát, 13 csákányt, 6 pallost és 8 ezüstös botot osztott szét ajándékol. Ugyanezen számadásokból látjuk, hogy a főbírók ebben a három esztendőben debreceni ötvösöktől pénzen vásároltak 2 serleget, 11 szablyát, 10 csákányt, 7 pallost és 8 botot. Két kupát pedig főbíróiságot viselt polgároktól vett meg 148 for.-ért. Az ajándékok és a megajándékozottak megnevezésével is megismertem ezt a kimutatást.

Báthori Gábor 1611-ben, újevi udvarlásnál a főbírótól négy girát nyomó aranyos kupát és egy merő aranyos bársonyos szablyát kapott. Kevenc embere, Imrefi pedig ugyancsak aranyos, bársonyos szablyát. Bethlen Gábor előtt három ízben, 1611., 1617. és 1618. tisztelgett a tanács ezüstös bottal, cseppös kocsis lószerszámmal és harmadfél girás

²¹ U. o. I. Imbus. Számozatlan.

²² Dit. Relatio 1760: 20. sz. a.

²³ Dit. Relatio 1780: 43.

ezüst kupával. Thurzó György nádornak valamely fontos alkalommal öt girát, 32 nehezéket nyomó aranyos kupát küldött.

A budai diván mozlím urai 1611-ben négy aranyos késen, két veres bársonyos, két aranyos cápás szablyán, három aranyos csákányon osztottak. 1612-ben pedig három aranyos bot, öt aranyos, bársony hüvelyű szablya, három aranyos veres bársonyos pallos, ugyanannyi aranyos csákány örvendezteté meg őket. Nem panaszkodhattak a debreceni tanács fősvénységé miatt 1617-ben sem. Mert négy aranyozott ezüstbotot, négy aranyos, részben cápás és veres bársony hüvelyű kardot, hét aranyos csákányt, három ilyen pallost és egy nyakbavaló láncot kaptak.²⁴

Egy aranyozott ezüstbot ára 14—25 frt, egy aranyos csákányé 18—22 frt, egy cápázott veres bársonyos pallosé 20—25 frt, egy aranyos veres bársony hüvelyű szablyáé 25—50 frt, egy girás serlegé 15 frt volt. Ugyanakkor egy szép lovat 45 frtért lehetett venni. De 9—10 frtos ló még több volt eladó. Egy ökör ára 12—18, egy vasas szekéré 12 frt.

c) Az ötvös céh jelvényei. Tar András mintalapjai.

Minden céhnek, az ötvös céhnek is voltak olyan ingójavai, felszerelési tárgyai, amelyek működésüknél vagy lényeges vagy csak jelképes szerepre voltak hivatottak. Jogaiknak és kötelességüknek kifejezői, nélkülözhetetlen eszközei, tényezői néveltek; a tagok együvértartozásának, testvériségének, a társaság kiváltságos önállóságának és tekintélyének szimbólumai mások. A nyíhetetlen bőrbé kötött, királyi pecséttel megerősített artikulások mellett, amelyeket minden tisztújító közgyűlésen ünnepélyesen felolvastak, egyetlen céh leltárából sem hiányzott a láda, amely többnyire díszes alakban két kulcsra készült és szertartásosan nyitva állott, míg a céh gyűlése tartott; nem hiányzott a ládából a céh pecsétnyomója, a mesterség jellemző szerszámjának képével; a céh pohara, csakis ezüsből és aranyozva, amely minden mester-asztalnak és minden gyűlést követő lakomának fő ékessége és ott sorba jár; a nagy boroskanna, önből vagy rézből, másutt díszes majolika-kancsó, remekbe készült korsó a bor számára; ismét a behívótábla, néhol fából cífrán faragott, másutt rézből öntött kis díszmű. Sok helyen, kivált katolikus városokban a céhnek zászlója is volt; a céh tagjai ez alatt vettek részt a vallásos körmenetekben. Ahol pedig a várost kőfalak övezték, ott az erősebb, népszerű céhek külön-külön egy-egy bástyatornyot kaptak, amelyet a magok erején tartottak fenn és ostrom alkalmával felfegyverzett tagjaik tartoztak védelemezni. Ilyen helyeken tehát a céhek muskétákról, álgúyokról, mozsarakról és golyóbisokról is gondoskodtak.

A debreceni ötvös céh nem díszkedhetett ennyi ingó felszereléssel. Zászlóra, fegyverre nem is volt szüksége. Ellenséges támadás

²⁴ Zoltai L.: Ismeretlen részletek D—n multjából. I. D—n élete a XVII. századbéli főbírói számadások tükrében. 46—57. + 61—62. l.

ellen debreceni szokás szerint „adommal“ védekezett. A sarcoló Caraffa elébe is szép ezüstpoharát vitte, annyi tallérral együtt, amennyi tagjaitól kisajtolhatott, hogy még nagyobb romlásról megvédeni segítsen a várost. Amik a céh-kellekekből megmaradtak, azok közül az ártikulusok példányait már ismertették. A XVIII. század közepe táján csinált céhpohárról pedig majd hátrább fogunk beszélni a megmaradt ötvösöknek a főszakaszában. E helyre a *céhláda*, a *boroskanta*, a *pecsét* fogtak szert, hogy bemutatkozzanak. Utánuk pedig egy hajdani debreceni ötvöslegénynek, *Tar András*nak mintarajzai kerülnek sorra.

A céh vagyona, ládája összes tartalmával együtt az utolsó két tagtárs, mindketten céhmesterek, családjánál maradhatott; megfelelő hatósági ellenőrzés és intézkedés hiányában magántulajdonná lett, lassanként szétszóródott, hasznavehetetlennek vélt lim-lomként elpusztult. A céh irattárának, jegyző- és számadokönyveinek elkallódását sajnáljuk legjobban. Szerencse, hogy legalább az 1598—1600. évi törvények magyarnyelvű példánya elkerülte a pusztulást. Az állítólagos céhleadat úresen találtam meg egy késői aranyimves családjának Csokonai-utcai házában. A keményfából készült kisláda egyszerű asztalosmunka, dísz- és felírás nélkül. Fedelén a debreceni céhládákat jellemző ládafiával. Most a Déri-múzeumé. A behívó-tábla és a pecsétnyomó is elveszettek tekinthető. A céh ezüstpoharát a Nemzeti Múzeum őrzi. A boroskanta a debreceni ref. egyház gondozásában maradt meg. Megcsorbult, most a levéltár vasajtaja megett rejtőzködik. Bizonyosan megrendelésre készült, egyidőben a társ-pohárral, mintegy az ötvösmesterség megújulásának, észrevehető fellendülésének jelül. A füleskanta valamelyik akkor jó hírnévnek örvendett habánmester szép alkotása. Elülső részén ágaskodó két-farkú oroszlánok által tartott koszorúban korona alatt talpas kehely, mellette kettőlől egy-egy köves gyűrű képe látható. Az edény egész felületét fehér alapra festett virág borítja, a XVIII. századbeli habán edényeknél szokásos zöld, sárga, kék, tünd- és fekete színekben. — Felirata pedig ez: N. N. | MARIÁ | LAKI | MIHÁLY ÉS | POLGAR | JÁNOS URÁ | IMÉK | CZEHMESTER | SÉGEKBEK | TSNALTA-TOT | 1744.

A pecsétnyomó elveszett. De maradt néhány lenyomata 1627., 1633. és 1647. évi okmányokban, amelyek Debrecenben apródoskodott, később Kassára vándorolt ötvösök révén kerültek a kassai ötvös céh ládájaiba.

E pecsét rajzát Mihály I. tette közzé az *Archaeologiai Értesítőben*.²⁵ Töle veszem át a leírását is, amint következik: „A pecsét kőralakú. Átmérője 33 mm. Kerülete koszorú. Éles szögletekben kilencszer megtört szalagon nagy latin betűkkel ezek a rövidített szavak:

SI GI L A V RIFA : DE BRE : SI.

(Azaz: SIGILLUM AVRIFABRORVM DEBRECENSIIVM.)

A mezőben tuskóba vert üllő előtt csupaszarcú mester ül, hát-támlás alacsony széken. Fejét kis borsapka fedi, ruhája bő tóga, mely

²⁵ Arch. Ért. 1892. XII. évf. 428. l.

nyakánál, a lehajló gallér alatt be van gombolva. A tógát öv szorítja a derékhoz, míg alsó része bő redőkben omlik le a lábfejig. Ujjai fel vannak gyűrve. A mester hegyesorrú cipőt visel. Előre hajlik, baljában lefelé fordított serlegkupáját tartja, jobbával pedig annak nódusát hegyes vésővel munkálja. Az üllő mellett keresztbent két hegyes kalapács. A háttérben kanyargós indás ornamentum domborműben. A pecsét technikája jó.“

Céhünk ezt a pecsétnyomót hihetőleg a királyi megerősítést nyert új ártikulusok kiegészítésekképpen csináltatta, tehát a XVII. század legelején. Az is hihető, hogy nem ment idegenbe utána. Éppen úgy, miként a debreceni mészáros céh 1633-ban készült pecsétnyomóját, amelyet szintén bemutatunk majd, debreceni ötvös véste ki saját pecsételőjüket is. Köztudomású, hogy ötvösök közül kerültek ki hajdan az éremvésők is.

A debreceni ötvösség hagyatékához számítható *Tar András debreceni ötvöslegény mintarajzkönyve* is. Érdekes, hogy ez egy kolozsvári ötvös család és ennek leányági utódai őrzésében került el a megsemmisülést. Jelenleg pedig az Erdélyi Múzeum kéziratárában várakozik az enyémmel kimerítőbb ismertető méltásra.

Özv. Árkossy Lajosné Kissolyosi Gyergyay Mihály XVIII. századbeli kolozsvári előkelő ötvösmester háromkötetnyi mintarajzgyűjteményét ajándékozta 1915-ben az Erdélyi Múzeumnak. E kötetek ötvösök készítéséhez, díszítéséhez való rajzokat, kivágtott és felragasztott rézmetszetű ornamentumokat tartalmaznak. A régibb keletkezésűnek tekinthető első kötetben „Tar András debreceni magyar ötvöslegény gyönyörű műveit találjuk. Rajzait többször datálta. Egy helyen 1677-ből csak neve kezdőbetűit, másutt 1678 okt. 31-ét írta fel rajza készítése idejéről. Egy igen szép virágdisznál a következőképpen jelzi rajzát: 1678. Rajzolta Tar András ez virágocskát Debrecenben az Ecsedi István uram remek kupájának ajakáról az 6. kegyelme műhelyében diebus 12. Apr. Utolsó datuma 1679 dec. 10.“ Így ír Tar András földünk lapjairól ezek első közhírrejteveje: dr. Kelemen Lajos.²⁶ Mi e mintarajzokat abból a 77 fényképmásolatból ismerjük, amelyet a Déri Múzeum berendezése idejében (1929) rendeltünk meg az Erdélyi Múzeumnál. Az eredetiek nagyobb része tollrajznak látszik; de van közöttük néhány ceruzarajz, valahonnan kivágtott és beragasztott rézmetszet, sőt több magára a fém tárgyra szorított papírlapon keresztül csinált könnyű másolat is. A rajzok nem mind egyforma értékűek; vannak elsieltett vázlatok és gondosan kidolgozottak; gyakorlott, biztos rajzkészségre vallók és csak kezdetleges utáncások. Mintha két rajzoló tehetség állana előttünk, egyik egészen jó és ügyes, a másik gyenge, bátortalan. A jobbik mintalapjaira néha följegyezte a nevét is: Tar András, vagy csak kezdőbetűit a nevének. A lapokon egészen vagy félig másolt antik és barokk vonaldiszketek, lambrekéneket, pártákat,

A debreceni ötvös céh pecsétnyomója.

²⁶ A Kolozsvári Hírlap 1916 jan. 4. számában ismerteti Kelemen Lajos Tar András mintakönyvét.

virág-, levél-, lomb-, gyümölcsalakokat és csomókat látunk. Különösen jól sikerültek, szépek a stilizált liliomok. Némelyik lapon egy-egy emberi vagy állati alak is megjelenik, mindig gyengébb rajzolásban, mint a virág; katonai gyilkosával, XVII. század korabeli viselésben; nőfej; szarvas; daru; galamb; griff; Debrecen címeréből a zászlós-bárány; a Bethlen-címer kígyója. Egy sima pohár körvonala Koleséri Sámuel híres debreceni pap és neje Domján Anna rézmetszetű címere, neve van beragasztva 1677. évszámmal. Gyakoriak egész ötvösművek ábrái. Többször előfordul más-másképpen díszítve a madárszárnyat utánzó süvegforgó, egyik csaknem olyan, amilyent a Dobozy-zemető névtelen sírjában találtam. Látunk ananász-alakú hólgyagos serleget, hasonlót a szoboszlói szőlőfő poharunkhoz és látunk boltozatot, falazatot tartó díszes oszlopokat, amilyenek a debreceni egyház nagy északnyugati építményei. Egyik-másik rajzot magyar vagy latin feljegyzés kíséri. „Flos floret in Campo. Flos fueram factus. Florem fortuna fefellit” — mondja az egyik. „Si Christum bene scis: Satis est si caetera nescis. Si Christum nescis: nihil est si caetera discis” — olvassuk a másik feljegyzésben. Magyar verseckét is hagyott hátra Tar András:

*Szeretem azokat
Kik engöm szeretnek.
És tisztelem őket
Kik engöm tisztelnék.*

Egyik lap pohárlábat, azaz talpat ábrázol, barokk ízlésben. Tar András erre nemcsak azt írta rá, hogy Debrecenben rajzolta, hanem a hozzá felhasznált ezüst súlyát is. Ismét másika „Kende Gábor uram címere egy kéz, mely tart három liliomszálat”. Utána pedig elősorolja, hogy egy ilyen főember kuruc löszerszámjára micsoda ötvösi művi díszítmények illeken. Nevezetesen: „a szügyellőre két csat, két Slefely (valószínűleg a német Schleife magyarított alakja), nyolcszilagos hold, egy öreg hold, a közepében egy kis csillag. Az kantárra tizenhat csilagos hold és két csillag az homlokra való lánchoz. A homlokra való holdon három hold fityegő s egy csillag. Négy csat alá való holdon szív, kis csillag, üstöknyomató. A farmatringra hat csilagos hold. A kantárfityegőre két galambos, bogláros hold, fityegővel együtt.” Úgy látszik, az Apaffyval és Thökölyvel tartó szatmármegyei Kende Gábor valami címeres tárgyat és csótáros, ezüstös löszerszámot rendelt meg Ecsedi Istvánnál.²⁷

Tar András származásáról, élete további folyásáról éppen semmit sem tudunk. Nem alaptalan, ha születése helyül Debrecent sejtjük, ahol a XV. századtól fogva okirattal kimutathatóan élt Tar nevű család; a városnak két ilyen nevű főbírója és egy országos hírnevű

kalmára volt. Kétségtelen, hogy Tar András 1677-től 1683-ig Debrecenben dolgozott, adót is fizetett. Saját följegyzéseiből állapítható meg, hogy két évvel tovább Ecsedi István ötvösmester legénye volt. Talán azután is még. Mert az 1683. évi adókönyv szerint Ecsedi István Német-utcai házával átellenben bérelt lakást. Lehet, hogy innen Kolozsvárra vándorolt.

Kelemen Lajos azt írja már idézett cikkében, hogy „Tar András rajzaival nagy valószínűséggel legalább részben egykorúak azok az ú. n. drótműves és börtűs minták is (filigrán), melyekből egy szép forgón kívül több kis mintában már a Tar András-féle rajzok kötetében találunk. A másik negyedret kötetnek első felében egész lapok vannak tele ilyen mintalenyomatokkal. Nem lehetetlen, hogy legalább részben ezek is Tar András munka- emlékei.”

„Hogyan kerültek Debrecenből e mintakönyvek Kolozsvárra? Erre a kérdésre nem adhatunk biztos feleletet.” — mondja ugyancsak Kelemen Lajos; „annyi bizonyos, hogy 1765-ben már Kolozsvárott voltak, mert a drótműves mintakönyvben Feltmajer Mihály kolozsvári ötvösnek azt igazoló feljegyzésével találkozunk. E rajzkönyvet Feltmajer vagy még mestere, Gyulai Márton vitte Kolozsvárra. Ott bővültek ki aztán a mesterpéldák azzal a gyönyörű sorozatával, amely főleg 1741-től 1772-ig a Mária Terézia korából páratlanul szép művészi emléksorozatokat alkot.”

Tar András debreceni eredetű mintarajz-könyvről beszélgetvén, már csak előhozakodom azzal is, hogy sokáig Debrecenből származónak sejtettem a Lugosy-féle ötvöskönyvet is, amelyet Rómer Flóris ismeretett volt a Századok 1879. évi kötetében és régiebbnek, érdekesebbnek ítélte Kecskeméti Péter ötvöskönyvével.²⁸ Minthogy Lugosy kevéssé idővel debreceni diáksága és szövetségének, 1840-ben²⁹ ajándékozta ezt a kéziratot és mintarajzos könyvet a Magyar Tudományos Akadémiának és már akkor felozott a debreceni ötvös céh: kéznél levő volt a feltevés, hogy a könyvritkaságok szenvedélyes gyűjtője a debreceni ötvös céh valamelyik utolsó tagja családjánál bukkant rá és így jutott a birtokába. Ebben a hitben szergettem a Déri Múzeum berendezésekor, hogy a Lugosy-féle ötvöskönyv mintalapjaiból is fényképeztesünk le néhányat. De mostani kutatásaim arról győzték meg, hogy Lugosy az Akadémiának ajándékozott „ötvösi jegyzeteket” anyai őseitől örökölte, a borosjenői ötvösök 1642. évi kiváltságlevelével együtt, amelyet 1838-ban szintén az Akadémiának ajándékozott. Édesanyjának, szül. Belényesi-leánynak a nagyatyja Nagybánán aranyműves és városi tanácsos volt.³⁰

²⁸ Századok 1877. évf. 224—235. I. Rómer: Adalékok a magyar ötvösség történetéhez. Arch. Ért. 1884. évf. 201—392. I. Ballagi A.: Kecskeméti W. P. ötvös könyve.

²⁹ Tudomány Tár 1840. évf. 309. I. Szalay László akad. jegyző jelentése a május közgyűlésre.

³⁰ Tudomány Tár 1838. IV. K. 2. füzet 383. I. Titoknokai jelentés. Magyar Történelmi Tár 1855. I. k. 190. I. Lugosy J.: Két magyar okiratú pecsét. Jegyzet.

²⁷ Az is lehet, hogy a megrendelést a városi tanács tette Kende Gábor részére kedve keresése végett. Mert 1672—1683. közt nem egyszer taposta a vitéz kuruc kapitány Debrecen poros utcáit. Ez utolsó évben is — olvassuk valamelyik nőtárusunk Diariumában — a török segítségére menetelő Apafi seregét és főtisztjeit, köztük Kende Gábort, Debrecen városa gazdagon ellátta élelmiszerekkel és megajándékozta különféle ipari készítményekkel.

III. AZ ÖTVÖSSÉG TÁRGYI EMLÉKEI.

Most az ötvösművek megismertetése kerül sorra; olyanoké, amelyek még a céhrendszer megszűnése előtt készültek, tehát viszonylag régiek és a művészettörténeti kutatásnál figyelembe vehetők. Ezek nem mind debreceni mesterek alkotásai. De két kisebb csoporton kívül mind a miénk, azaz helybeli közületek tulajdona. Részint a református egyházé, részint a Kollégiumé, részint a Déri Múzeumé,¹ amely utóbbi ezeket vagy örök joggal, vagy letétképpen őrzi. A két kisebb csoportba beosztott ötvösművek ugyan túl vannak a mi mesgyéinken. Vagy a környékbeli eklézsiák kúrátorai gondjára vannak bízva, vagy a Nemzeti Múzeum gyarapodott velük. Debrecennek mégis van hozzájuk annyi köze, hogy egy-kettő kivételével kétségtelenül idevaló mesterek keze alul kerültek ki. Eppen ez ad jogot ahhoz, hogy „a debreceni eredetű ezüstmarhák kincsesháza leltárába” ezeket is belefoglaljam.

A vallásos célra használt ezüstdíszek leírásánál, amelyeket többnyire vallásos buzgóság ajándékozott a templomoknak, a kegyelet és hála kötelességének véltém eleget tenni azzal, hogy a ma már aligha ismert régi adományozók kiléte felől, ha csak kinyomozhattam, néhány életrajzi adattal tájékoztassam az olvasókat. Ellenben — előre bocsátom — a stíluskritikai eljárást az ötvösműveknél és az ebből leszűrhető megállapításokat mellőztem. Mert őszintén szólva, éntőlem belekötődés lett volna ez a vállalkozás az elmélyülő elméleti tudáson kívül sok összehasonlító anyag tanulmányozásával szereshető tapasztalatra, gyakorlottságra támaszkodó művészetkutató tudós foglalkozásába.

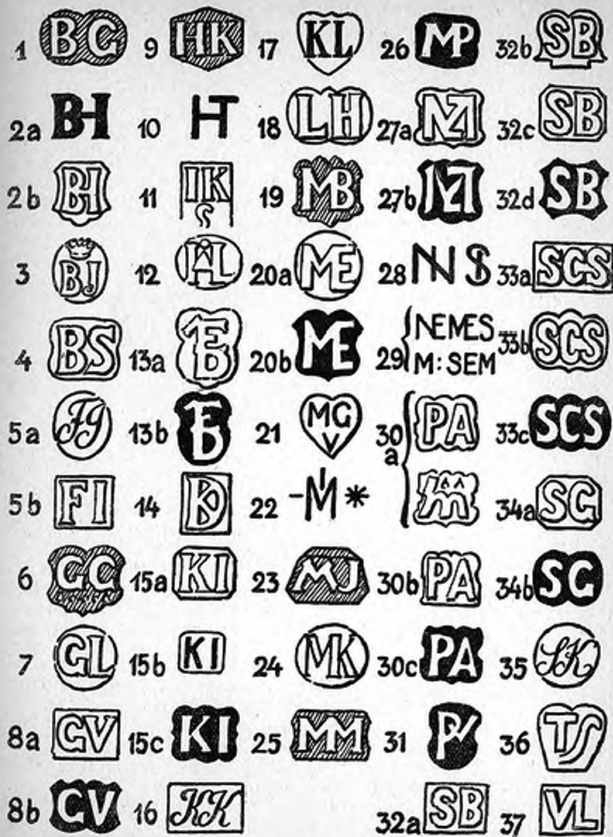
A) A DEBRECENI REFORMÁTUS EGYHÁZ ÖTVÖSMŰVEI.

a) Használaton kívül a levéltárban.

1. Nagy ezüstserleg, aranyozott és cápázott. Oldalán, koszorúban „Arva Bethlen Kata 1741.” és a Bethlen címer. Szűcs István azt írja erről a tudományokat, irodalmat és a református egyházakat kedvelő, pártfogó jószívú erdélyi grófnőről, Telesi József gróf özvegyéről, hogy 1743-ban az ispotályi eklézsia számára Buzinkay György városi tisztí orvos által talpaspoáharat, tányért, hímzett selyembroszt, keszkenőt küldött ajándékba.²

¹ Ugy értesültem, hogy a helybeli róm. kath. templomnak csak egy ilyen réginek tekinthető ezüstklenoduma van.

² Szűcs I.: i. m. III. k. 900. l. Az abroszt és keszkenőt szakavatott tollal ismerteti Palotay Gertrud a Debr. Szemle 1936. évi márciusi—májusi füzetében: A depr. református egyház régi „terítőt” c. a. 84—94. l.

Ötvösségek, debreceni ötvösműveken. Nagyobb része Kőszegi E. és Csányi K. gyűjteményében is előfordul.

Serlegünk, bizonyos, nem debreceni ötvös műve. A beléütött fenyődobozt ábrázoló próbajegyet augsburgi ötvösök használták. Mesterjegyét az ötvösségek tábláján a 12. szám mutatja.

2. Fedeles-, talpas pohár, kívül-belül aranyozva. (V. kép, a.)

Hatkaréjú. Valamikor gazdagon volt kék, zöld, fehér, sárga és rózsaszínű zománcal díszítve. A használat következtében a díszítés egyrésze lehullott. De megmaradt a szár gombján lévő pajzoscskában az ajándékozó neve „Szöke Jánosné Gönczi Zsuzsanna és az ajándékozás ideje: 1745. A szár gombján (nodus) megvan Debrecen város és a debreceni egyház címerképe is, a zászlós-bárány. Letörve megvan a harmadik pajzsról való lángot élesztő fönix-madár is. A pohár súlya 30 1/2 lat. Valószínű, hogy ez a mostani nyítt állapotában is szép zománcos ötvösmű azonos ns. id. Szöke János vagyonos tőzser 1732 aug. 31-én tett, később megváltoztatott végrendeletben a debreceni Nagytemplom számára hagyományozott 33 lat súlyú ezüstpohárral (a súlykülönbség a lehullott zománcdíszítésekre, például a fedő hiányzó bokrétájára eshetik). Gönczi Zsuzsanna ugyanis, ifjabb Szöke János felesége lévén, menyé volt az 1747 februárban meghalt idősb Szöke Jánosnak, aki 1742-ben száz tallért adományozott a Kollégiumnak fizikai instrumentumok megszerzéséhez. Később tett második végrendeletében sem felejtkezett meg az Isten dicsősége szolgálatáról. Gondolhatunk tehát arra is, hogy Szöke Jánosné Gönczi Zsuzsanna apósa szándékát valósította meg, amikor a zománcos poharat a Nagytemplom úrasztalának ajándékozta. Készítője ismeretlen.

3. Keresztelvé-tál. Barokkizlésű. Aranyozott szélébe bevésve:

„SZABAD KIRÁLYI × DEBRECEN VÁROSÁBAN × LEVŐ REFORMÁTA × EKKLESIANAK × KERESZTELŐ × EDÉNYE × KÉSZETET × EZEN FORMÁRA AZON EKKLESIANAK APROLEK KOPOTT EDÉNYEIBŐL 1737-DIK × ESZTENDŐBEN.“
Ez évben kilenc mester dolgozott Debrecenben; közülük melyik csinálta ezt a tálát, jegyét nem útvén bele, ki nem találhatjuk. Ellenben a próba — kettős kereszt — kétszer is rajta van.

E helyen említem meg, hogy a debreceni ötvösök a XVIII. század közepétől kezdtek beütni műveikbe az ezüst finomságot igazoló 13-as számot, eleinte a magyar címerből átvett kettős keresztelvé össze-téve. Később a hol jobbra, hol balra fordult zászlós-bárány alatt, amely Debrecen címerének főalakja. E próbajegyek megtalálhatók Kőszeghy Elemér sokszor idézett könyve 566—571. számú ábráiban.

4. *Csöröskanna*, füllel és fedővel. Felirata szerint Ns. Békési Mihály özvegye Ns. Bánki Sára csináltatta 1739-ben a debreceni nagytemplombeli úrasztalára. Megújította 1845-ben a szenteklézsia. Fenékén kétszer is a megújító ötvös Szauf Károly mesterjegye. (Ötvösjegyei tábláján 35. sz.) Az adományozó kegyes asszony meghalt férje nem azonos a század elején élt ugyanolyan nevű ötvösnünkkel.

5. *Tányér* őrvascsorai kenyérszűtáshoz való, aranyozva. Fejedelmi korona alá egymás mellé bevésve az Apafi és Bethlen címer. Az ezt körüllebegő szalagon: CATH: S: R: I: PRINC: VID: APAF: NAT: C: DE BETHLEN. Azaz: Katalin szül. Bethlen grófnő, római szent birodalmi herceg Apafi (Mihály) özvegye. A korona mellett kétfelől 17—19. Mesterjegye hiányzik. Átm. 19 cm. A hozzávaló poharat a Kistemplomban használják.

6. *Tányér*, kenyér alá való ez is. Rajta a Bethlenek címere, koszorú-

ban és ez a felírás: ÁRVA BETHLEN KATA. 1741. Peremén: az Újtestamentumból Ján. VI. 33. verse. Átm. 15.5 cm.

7. Tüzbent aranyozott tizágú veres rézesillag. Átm. 35 cm. Belevésve: BALKY ANDRÁS URAM FŐBIROSÁGÁBAN. ANNO D. 1684. Lehet, hogy a Kistemplom helyén állott régibb kis imaházé volt, amely 1679—80-ban épült kőzadakozásból.

Ezt a csillagot Kaszonyi László aranyműves 1834-ben 6 váltóforintra becsülte.

8. *Kántori pálcá*, sodrott ezüsttel körülcsavarva. 1789-ben készült a Kistemplom számára. Most kettétörtén.

b) A Nagytemplom szentedényei.

1. *Fedeles-, talpas pohár*, hólyagos, aranyozott. Fedelén ezüstszálakból csinált bokréta. Felirata: EŽ × POHÁRT × CONFERALTA ISTENES × INDULATTYÁBOL VIGKEDV × PÁL × AZ × DEBRECZENI ÖREG × TEMPLOMHOZ × A. × D. × 1676. Mesterjegye a 7. sz. a. Mellette pettyes körformájú jegy is. A rejtélyes G L betűket sem a XVII. századból ismert debreceni ötvösök nevéből, sem Kőszeghy ötvös jegyeivel nem oldhatjuk meg. (I. kép, balszálen a.)

Az adományozó testvére vagy fia volt a törökök által Váradon megfajtott Vigkedvű Mihály főbíróknak. Tulajdonosa 1667—1677 közt a Piac-utcai postaépület telkének és a Mester-utca, az iskola helyén, két szárazmalomnak.

2. *Talpas pohár*, aranyozott. Oldalán bevésve Debrecen város és a debreceni egyház közös címere; lebegő szalagon: „A debreceni rfa. sz. Eklezia készíttette 1763.“ Mesterjegye 32 a. próbajegye pedig ugyanaz a kettős kereszt, amely 3. sz. a. keresztelvé tálán is látható. E szerint valamelyik Békési vagy Büttösi műve. (II. kép, jobbszálen c.)

3. *Nagykanna*. Négy-négy hatalmas, díszes bortartó ezüstkan-nájá van a Nagy- és Kistemplomnak. Alakra és cífrázatra nézve igen hasonlók. A hasonlóság különösen abban nyilvánul meg, hogy henger-alakú testük felületét vésetmívű ékes karszű oszlopokon nyugvó boltozatos templom belsejét ábrázolja. A fedeles, füleskannák nem egy műhelyben, nem is egy időben készültek. A későbbiek mesterei utánozni igyekeztek a két legrégebb kannát, amelyeket Zólyomi Dávid 1631-ben ajándékozott a debreceni egyháznak. Ezek egyike ki volt állítva az ezredéves kiállításon. Az akkor megjelent „Magyarország történeti emlékei“ című díszmű a következő leírást adja róla (II. köt. 321 l.).

„A XVII. századi elsőrendű magyar ötvös-művek sorába kell iktatnunk a debreceni ev. református egyház tulajdonát képező 381. ábránkon bemutatott ama nagy fedeles boroskancsót, amelynek donátorát és készíttetőjét a fedél belső kerek lapjába vésett eme felirat hagyta reánk:

ENGEN CZINALTOTT * A DEBRETZENI * ECCLESIABAN
AZ * VRNAK * ASZTALARA * ISTENNEK * NEVENEK * TISZ-
TESSEGERE * AZ TEKINTETES * ES * NAGYSAGOS * ALBESI *

ZOLYOMI * DAVID * AZ * ERDELI * FEYEDELEMNEK EO
NAGYSAGANAK * UDVARI ES * HAROMSZEKI * SZEPSI * KIZDI
* ES * ORBAI * FEO * KAPITANNYA * MEZEI * HADAINAK *
ES * AZ EGESZ * HAJDUSAGNAK * FEV * GENERALIS-CAPIT-
TANNYA * IN * ANNO * DOMINI * 1631.

A 42 cm. magas, 21 cm. alap átmérővel bíró hatalmas kanna párkányatosan tagozott kerek talpon áll s pereme fölött félkörívekben haladó akantsz-levelekből, az ívekben pedig egy-egy körtealakú gyümölcsből alakított guirlanddal van övezve. A fölfelé keskenyedő hengeralakú test felülete csarnok templombelsejét ábrázolja; kockás padlójú hat karcsú oszlop emelkedik s tartja a félkörös íveket. A három közelébb eső oszlop bázisa horonnyal és kettős gyűrűvel osztott, a fölfelé keskenyedő oszloptest közepe hosszában völgyelt; az oszlopfő pedig négy gyűrűtag által három mezőre osztott; a legalsóban három ablakszerű dísz, a középsőben leveles lombzotot, végre a legfelsőben renaissance tojássort látunk. Az oszlopfő két gyűrű között akantsz-lombot ábrázol; a reája nehezedő íves boltozat falmezője kockásan van felosztva. A lapos fedél permén németes cartucheok közé leveles csomókat és apró ellipszis idomú medaillonokat trébelt a mester. Oromdísz gyanánt pedig fölfelé kisebbedő gyűrűkkel cifrázott kúpecskát helyezett. A nemesen hajló fül felső lapján poncolt alapra levelekből, cartucheokból és groteszk idomokból alakított fríz vonul végig. A nyitólcsapot pedig kívülről egy bevésést stilizált virágescokor, belülről keartucheba tett maskaron díszíti. A kanna súlya 4 font 20 lat. (I. kép.)

Ez a leírás a Nagytemplom Zolyomi-féle kannájára illik. Az egyik oszlop fején a 27. a. jelzésű mesterjegy búvik meg. Kőszegi Martinus Zegedi-nek (Szegedi Mártonnak) értelmezi. Csakugyan élt Debrecenben, a XVII. század első felében ilyen nevű ötvösmester, kettő is. Egyik társ volt az 1598. évi törvények megszerzésében; talán azonos az 1612—17. évi főbírói számadásban Szegedi Nagy Mártonnak nevezett ötvösünkkel. Másik Szegedi Márton 1647-ben kulcsos céhmesterként említették. Zolyomi Dávid, aki Debrecen környékén Sámsonban, Székelyhídon nagybirtokos, személy szerint is ismerhette a debreceni ötvösökét. Nem kellett neki egy-két ezüstkannáért erdélyi ötvöshöz mennie.

4. Nagyságra, díszítésre, alakra, súlyra nézve az előbbihez hasonló *ezüstkanna*. Csak abban különbözik amattól, hogy kiöntő csőre is van. Fedele belső lapján ez olvasható: „Engemet csináltatott a debreceni Eklésiában az Úrnak asztalára, „Isten nevének tisztességére a néhai boldogemlékezetű *Fekete István* uram Debrecen egynéhány ízbeli főbírója megmaradtott özvegye *Székely Orsolya* asszony. Anno Domini 1647.” (II. kép.)

Oszlopos boltozott csarnokot ábrázoló oldalán barokk ízlésű dús levél, virágdíszítés. Meglepő, hogy mesterjegyként ugyanaz a két betű SB van, ugyanazon négyszögű kerettel beütve — 32. b. — amely XVIII. századbéli néhány más templomi edényen fordul elő és Békési István (Stefanus B) vagy Békési Sámuel (Samuel B.) vagy Büttösi István (Stefanus B.) nevét rejti. Kőszegi Elemér Büttösi István mester-

I. Kép. A debreceni református Nagytemplom úrasztali ezüst edényei.

jegyének sejtí, akiről azt véli, hogy a debreceni egyház egész kincstárát átdolgozta.³

Fekete István Erdélyből szakadt ki Magyarországra, először Váradra, azután Debrecenbe. Itt 1636. 1638. 1640. és 1642-ben isvelt főbírói tisztet. Előnevét is Váradról vette. (Dictus fuit Fekete István de Várad.) Leánya Dobozy I. István debreceni főbíró felesége. Fia Miklós elébb debreceni szenátor, később (1660) Kassára költözött abaujm. assessor lett. Piac-u. házat a város vette meg a városháza bővítéséhez. Atyja háza Cegléd-u. a Dóczi leánykollégium helyén volt.

5. *Csőröskanna*, fedeles, füles, metszésein arannyal futtatott. Cifra oszlopokkal, vert és vésett levél- és virágdíszítéssel. Füle is igen díszes. Mestere Zólyomi Dávid kannáit utánozta. Fenyő-tobozzal befejezett fedelén belül igen gondosan vésett eme felirat olvasható:

„Az Szent Háromság egy Istennek tisztességére buzgó indulattyaiból csináltatta N. Vigkedvű Mihályné Turi Nagy Kata az Debreceni Sz. Ekklesiának az Urnak asztalára. Anno Domini 1679. die 18. Dec.“

Csőre két oldalán a rejtélyes S : I—PA : MI. nagybetűk húzódnak meg. A XVII. század második feléből ismert debreceni ötvösök egyikére sem találunk ezek a betűk. Kőszeghy E. az S : I-t, Sárközi István debreceni ötvös neve kezdőbetűinek tartja. Lehet; de én csak e század első felében élt Sárközi Mihály ötvöst és Sárközi Benedek civist ismerem.⁴

A kanna súlya 4 font. 27 lat. (II. kép, jobb szélén c.)

A városáért kínos halált szenvedett főbíró kegyeséletű özvegyének talán fogadalmi ajándéka volt ez az úrasztali edény, amiért szerencsésen túlélte az 1679. évi borzasztó pestist.

6. *Igen nagy kanna*, igen díszes, fedeles, füles bortartó aranyozott edény. A rajta lévő vésetek, veretek oszlopos templom belsejét ábrázolják. Füle külső lapján kilenc lándzsás férfi képe. Fedőjén fenyőtoboz. Belül ez a felírás: „A Szentháromság egy Istennek tisztességére buzgó indulattykából csináltatták nemes Dikó Péter uram és felesége N. Borbély Judit a debreceni Sz. Ekklesiának a Nagytemplomban lévő Urasztalára. Anno D. 1703 die 7. apr.“ A fedő fogójának belsején 31. a. jelzésű mesterjegy és az abc kis m-jéhez hasonló tán hitelesítő jegy. A P. A. betűk ha csakugyan Pesti András azonkorabeli debreceni ötvös nevét jelentik, ez a mű valóban dicsősége az ő művészettségének és a debreceni ötvösségnek.

A fül tövén lévő címerpajzsban az adományozó nevének kezdőbetűi láthatók. Az edény súlya 5 font, 24 lat. (II. kép, középen b.)

Dikó Péter vagyonos debreceni polgár. Talán kalmárkodó vagy sőregyűjtő ember. Előbb Csapó-utcában volt háza. Ezt azután elcserélte 670 frt toldással Szabó Kelemen örökösének Cegléd-utcai kőházáért,

³ Kőszeghy E.: *Magyarorsz. ötvös jegyek*. 95. l.

⁴ Kőszeghy E.: i. m. 92. l. 577. l. Az 1625. évi Tn. jkv. is említi egy Ns. Sárközi (de eadem) Benedek nevű embert. Testvérével Rosnai Sűki Lászlóval együtt a debreceni tanács előtt elismeri, hogy a Kassán törvény szerint megöletett attyokfiaról Sárközy Dánielről maradt javakat, ú. m.: egy szép aranybogláros kardot, 12 tallért, 4 aranyat, két türkiszköves aranygyűrűt, két magyar pénzt, melyeket S. D. testamentum szerint nekik hagyott Nyüvedli János debr. lakostól épen és egészben átvettek. (Dlt. Tan. Jkv. 1625: 558. l.)

amely a Csokonai színház helyén állott. Özvegyét, Nyárhídi Borbély Juditot Pósalaki János nótárius-szenátor vette nőül 1712-ben.

7. *Kenyerestál.* Szélén arannyal megfuttatva. Közepén domborúan kiemelkedő lapon: „Istenhez való buzdó indulattyából a debreceni kereszt. Ekklesiának maga költségén csináltatta e szent edényt Ntes Varga Andrásné Zagya Borbála asszony Anno Domini 1680. Kiskomáromi Ötveos János.” Ez utóbbi név a készítő helybeli mester neve. A tál szélén köröskörül hosszú sorokban bibliai idézetek. Súlyja 2 font 20 $\frac{1}{2}$ lat.

Az ajándékozó nagyszony, később Komáromi Istvánné, 1704 március 4-én kelt végrendeletében „a nagytemplomi úrasztalához csináltatott ezüstmedencének” nevezi. Mellé poharat is rendelt. (Dlt. Végrend. gyűjt. 26. sz. a.) Ez a pohár már nincs meg. Talán 1737. az új keresztelőtálba az eklézsia egyéb aprólék edényeivel együtt ezt is beolvastották.

8. *Kenyerestányér.* Sima ezüst mű; felső lapja megaranyozva. Felirattól úgy sejthető, hogy jóval régibb a belevéssett évszámmal. Mert „Megújította Kiss István a debreceni református ekklesia számára a nagytemplombeli úrasztalához 1791-ben.” Súlyja 19 lat.

9. *Keresztelőtál és kancsó.* Mindennapi használatban a központi lelkési hivatalban. A rokokó kancsó felírása: „A debreczeni Refor: Sz. Eklának N. Székely János úr és Dienes Borbála Assz. ajándékozta. 1821.” Mesterjegye a 17. jelzésű és mellette a báránys próba.

A négy gömbölyű lábón álló és rácsos szalaggal díszített nagy nehéz ezüsttálat felirata szerint ugyanazon kegyes házaspár készítette a Nagytemplomhoz 1828-ben. A perem alá kivéste teljes nevét a mester is: „Készítette Kaszonyi László arany- és ezüstműves, Debrecenben.”

Székely János és neje vásári szabók péterfiai régi 347. sz. (most Kálvin-téri 5. sz. bérház déli része) házastelküket még életükben átvallották a debreceni református egyház javára. Ebbe az ekléziát 1823 ápr. 28-án be is vezették.⁵

c) A Kistemplom szentedényei.

1. *Nagy kanna;* fedővel, füllel, aranyozott. Ugyanolyan, mint a Nagytemplom 3. sz. kannája. Csak észrevehetően egyszerűsített kivitelben. Felirata is ugyanaz. Vagyis Zólyomi Dávid ajándéka. Kőszeghy E. ezt is Szegedi Márton művének tartja.⁶ Súlyja 4 font 22 lat. (III. képen a jobb szélső c.)

2. *Ezüstkanna.* Fedeles, füles, csőrös, aranyozott. Vert és vésett díszítése oszlopos csarnokot ábrázol. Fedőjén belül ez a felirat olvasható: ENGEMÉT | CSINALTATTAK AZ IST | ENHEZ VALO BUZGO | SAGOKBOL OLA IST | VAN OL | A GEOR | ANNO DNI | 1671. Az oszlopok közt felül oldalt bevésveék a 28. jelzésű összefont betűk.

⁵ Dlt. Végr. gyűjt. 1627. és 1826. sz. a.

⁶ Kőszeghy E.: i. m. 92. l. 573.

a)

b)

c)

III. Kép. A debreceni református Kistemplom úrasztali ezüst edényei.

a)

b)

c)

IV. Kép. A debreceni református Kistemplom úrasztali ezüst edényei.

Kőszeghy ezt is, mint a Vigkedvű Mihályné boroskannáját Sárközi István debreceni ötvösműhelyéből valónak véli? Súlya 3 font 8 lat. (III. képen közepén b.)

A kanna ajándékozója Oláh István és Oláh György testvératyafiak tőzserék voltak. A zámi pusztát és az ohati földet, a falu elpusztulása után, a Hortobágnál először ők vették meg zálogjoggal a Bánffy-családtól 1671 táján. Oláh Istvánné egyike azoknak „a jó hírnévvel tündöklő istenes özvegyasszonyi állapotoknak“, akiknek Köleséry Sámuel jeles prédikátorunk „Józsue szent eltökélése“ című könyvét ajánlotta, a tanács, a kereskedő rend előkelő tagjai és néhány céhmester mellett, akik között volt Ecsedi István ötvösmester is.

Az Oláh-testvérek Cegléd-utcai polgárok. A Kossuth-utca 41. sz. ház volt Oláh Istváné, a 45. sz. Oláh Györgyé. Amaz 1672—1683 közt évenként 175—400 frt, emez 1665-től 1679-ig 375—400 frt adót fizetett. Oláh Istvántól Caraffa 1686-ban 2275 frtot sereolt ki; Oláh György özvegyétől pedig 3000 frtot.

3. *Nagy kanna.* A Zólyomi Dávidénál is nagyobb. Gazdagon díszített aranyozott ötvösmű. Talpának gyűrűin áttört-mivű renaissance pártázat. Fedője belsején levő felirat szerint a debreceni kistemplomhoz, még az eleinte színnek nevezett régihez, amely 1719-ig állott fenn csináltatták tanácsi rendben ülő *Nagybányai Fazekas Péter* és istenfelő házastársa *Ombodi Erzsébet*, 1684-ben. Fületöven barokk-pajzs; benne kézbe fogott geometriai háromszög, felette rózsza, mellette az adományozó férfi nevének kezdőbetűi: F. P. A kanna fenekén a 36. jelzésű mesterjegyet találtam. Kőszeghy szerint pedig a 31. jelzésű jegy van rajta.⁸ Jelentése annak is, ennek is megfejtetlen. (IV. képen jobbszáron c.)

Fazekas Péter az 1672—75. évi adóösszeírásakor Cegléd (Kossuth-) utca alsó részén lakott és 50—75 frt évi adót fizetett.

4. *Nagy kanna,* fedeles, füles. Ez is utánozza Zólyomi Dávid kannáit. A fedő belsején olvasható felirata ez: „A debreceni refer. ecclesiának töltogető kannája. Más ócska edényből csináltatott az odavaló Ns. Szabó czéhnek segítsége által. 1765.“ A füle virágos fogóján E: I: betűk. Súlya 4 font $\frac{7}{8}$ lat. Kőszeghy e két betűt is mesterjegynek nézte és az 1670-es években élt Ecsedi István nevével oldotta fel. Szerinte tehát e kanna 1677—78 körül készült és az 1765. évi átalakítás lényegesen nem változtatott rajta.⁹ Különben az E: I: betűk, ha 1765-ben véstettek reá, nem illenek az akkor működött helybeli ötvösök egyikére sem. (III. kép, bal száron a.)

5. *Serleg,* nagy, nehéz, fedeles és füles. Rajta profán jelenetek tökéletes domborműben kiverve. Nyilvánvaló, hogy eredetileg nem vallási célra készült. Nem is Debrecenben, hanem valamelyik németországi kitűnő ötvös műhelyében, a XVII. században. Az egyház levéltárában ezt a leltári körülírást találtam róla:

„Egy vastag ezüstkanna, fedeles, melynek derekán és fedelén is ezüsből való, róla levehető boríték van; a derekán való borítékon pompás vert munkával van kirajzolva asszonyszemélyeknek fegyveres

⁸ U. o. 92. l. 577. a.

⁹ U. o. 92. l. 580.

vitézek által való elragadtatása. A fedele borítékán pedig fegyveres vitézek ütköznek. Ezen rajzokat kétségen kívül régi római munkával a sabinok leányainak elragadtatását és az abból következett harcot és békességet adja elő. Maga a kanna a borítéknál sokkal alábbvaló és későbbi (?) munka. Úgy látszik, hogy a kannát készítették a borítékhoz. A fedelének felső részén ez az írás van:

GEORGIVS BÁNFI DE LOSONCZ. CEL. PRINCIPIS TRAN:
INT. CONSILIARIVS AC SUPR. COMES: COM. ALB: ET DOB: "

E karikákon lévő írásnak közepén van a Bethlen-familia címere egyik oldalán: „BETHLEN CLARA 1691.” A fenékén pedig: „Ez kannát én Debreceni János vettem Posonyban in Anno 1672. Ducatis 100.” Eddig tart a leltári magyarázat.

A serleg súlya 6 font 15 lat. Az eklésia legtöbbet nyomó ezüst-éredénye. Mesterjegye talán a vertmívű boríték alatt lappang. (IV. kép, balszáron a.)

Miképpen került a debreceni egyház birtokába, erről csak ennyit tudunk Szűcs István könyvéből: „Erdélyországi gubernator gróf Bánffy György és nője 1691-ben egy igen értékes kannát ajándékoztak.”¹⁰

Az ajándékozás idejében (1691) losonczai Bánffy György még nem volt gróf, hanem, a kanna felirata szerint is, az erdélyi fejedelem titkos tanácsosa, Fejér és Doboka vármegyék főispánja.

Debreczeni János, aki 1672-ben száz darab aranyat fizetett e szép serlegért, előttem ismeretlen egén.

6. *Talpasphár*, kívül-belül aranyozott. Sima kupáján hercegi korona alatt az Apaffy- és Bethlen-cimer, ezzel a feirással:

CATH: S: R: I. PRINC. VID: APAF. NAT. C. DE BETHLEN.
17—19.¹¹

Mesterjegye a 21. jelzésű; Kőszeghy nem ismeri; megoldatlan. — Mellette jól ki nem vehető próbajegy; talán küllös félkör. Súlya 1 font és 1 lat.

7. *Hólyagosphár*. Diszes vésett és vert ötvösmű. Permén lambrékének. A XVII. század valamelyik jó mesterének műve lehet. Hiszen az ajándékozója is akkor élt. Száz évvel később — felirataból tudjuk — idevaló ötvös, Csonka István javított rajta. Felirata ugyanis ez: „Jakabfalvi Miklósné Bagoly Anna Asszony az Isten dicsőségére az Debreczeni Ecclesiához attá ezt a pohárt. Renováltatott a N. Tanács parancsolattjából Csonka István által Anno 1745.” Súlya 31 lat.

A Jakabfalvi környékbeli nemes család lehetett. Ellenben a Bagoly-családot Herpay debreceni származásának tartja.¹² Nemeslevelét Kempelen családörténet-kutató a váradi káptalannál találta meg. Ismert előttem Bagoly János, aki 1663—1678 közt évenként 125—

¹⁰ Szűcs I.: I. m. III. k. 899. I. A doborművű kiterített rajza Kiss Sámuel mult századeleji kollégiumi rajztanártól a Déri-Múzeumban.

¹¹ E felírás ugyanaz, amely az Aa. 5. alatt ismertetett tányéron is olvasható magyar fordításával együtt.

¹² Debr. Képes Kaland. 1935. évf. Herpay G.: A nagybányai Horthy es. debr. összeköttetési. 48. l.

150 frt adót fizet. Ebből következtetve jómódú civis volt. Még többet tudok a valamivel alább emlegetett Bagoly Katalin asszonyról, aki tán testvére Bagoly Annának, Jakabfinénak? Katalin asszony előbb Kerekes Mihály háromizbeli (1646, 1648, 1650) főbírákn hitvese. — Özvegységre jutása után (1651) újra férjhezment Tornai Pásztor István özvegynek lelkipásztorhoz. De mindjárt azután, hogy férjét püspökké választották, meghalt. Frissen jányt sirját 1657 április 23-ra virradó éjszakán „pogányoknak is hallatlan irtózatossá módon néhány gonoszlelkű ember kifosztotta”. Meg is kapták érdemlert büntetésüket.¹³ Nógrádi Mátyás „Lelkipróbakó” című közkedvelt könyvét 1651-ben Kerekes Mihály és neje Bagoly Kata költségen nyomatta ki.¹⁴

8. *Talpasphár*. Harangalakú kupáját hólyagos nodus köti össze a nyolckarújú lépcsőzetes talppal. Perem alatti felírása ez: „Néhai T. Gyürki Gábor özvegye árva Kolyi Comáromi Sára csináltatta és ajándékozta a debreceni refor. Ecclesiának. 1765-dik esztendőben.” Próbajegy a kettős kereszt; mellette 32a. jelzésű mesterjegye. Valamelyik Békési vagy Büttösi ötvösünké. Súlya 1 font 10 lat.

Érdekes, hogy e pohár ajándékozásának ideje pontosan összeesik azzal az esettel, amikor Debrecen város közönsége a Cegléd- (most Kossuth-) utcai 17. sz. egykori Gyürki-féle házat, amelyet Gyürki Gáborné Komáromi Sára 1736-ban Cegléd-utcai átellenes másik atyai házában levő porciójával együtt adott el Debrecennek, elcserélte Dobozy Mihály Piac-utcai házáért, megfelelő pótlással. A csere 1765 augusztus 18-án történt.¹⁵ Volt-e ez a csere valami hatással a Comáromi Csapkés György unokája Gyürkyné elhatározására, kegyes adományra megtétele: ki tudná ma már azt megmondani?!

9. *Talpasphár*; harangalakú aranyozott kupával. Felirata megmondja, hogy a debreceni egyház mult század elején meghalt nagy jöltevő, templomépíttető és gazdag alapítványtevő Szombati István főbíró és Veresmarti Zsuzsanna csináltatták és ajándékozták az eklésziának 1802-ben. 14. jelzésű mesterjegye kétségtelenül Koromzay Dániel helybeli ötvösmester nevét rejti. Kőszeghy E. is így tartja.

10. *Kenyérozó nagy tél*. Aranyozott. Szélén körül úrasztali rendeltetéséhez illő bibliai idézetek. Középen kidomborodó medailonon koszorúba foglalva ez a felírás:

„ISTENHEZ | VALÓ BUZGO INDUL | ATTYABÓL AZ
DEBRETZE | NI KERESZTYÉN ECCLES | HOZ MAGA KÖLCSÉ-
GÉV | EL CSINALTATTA EZ SZT. ED | ÉNYT NEMZETES BODNAR
| CIRISTOFH URAM MEGHMARAD | OT ÖZVEGYE NEMZETES
NE | MET MARGIT ASSZONY | 1680. K. K. EOTVES JANOS.”

Azaz Kiskomáromi Eotves János debreceni mester műve. A szép nagy ezüsttál 2 font és 10 latot nyom. (IV. kép b.) Az ajándékozó nő férje

¹³ Df. Tan. Jkv. 1657: 227 stb. l.

¹⁴ Szűcs I.: i. m. II. 571., 627. l. Kerekes M. főbíró háza, melyet 1627-ben vásárolt 200 bírodalmi tallérról, a mai Ferenc József-úti 8. sz. telek északi oldalán állott, a keresk társulat háza helyén. Lednya Kerekes Anna Györkey Andrásné 1669-ben adta el 400 frtért.

¹⁵ Zoltai: A debreceni főutcaik telkeinek története. Kéziratban.

— nevéből következtetve — vagy bognármester, vagy asztalos volt; mert egyszer időelőtti szekérszámra megvett deszka miatt a tanács előtt perbe keveredett az asztalos céhvel.¹⁶ Háza Piac-utcában, az 59. sz. telek északi felén volt. Bodnár Kristóf ezt a házat 1647-ben 200 forint vásárolta. Innen adózott még 1672-ben is. De 1676—1683 közt e helyről már az özvegyét említik.

11. *Tányér*. Aranyozott. Szélén vésett cartuche-ban ez a név és évszám tűnik elő: „JOHOS BORBÁLA 1.6.2.8.” Valószínűleg leánya vagy testvére Juhos Ferenc főbíróknak, akinek meg a nevét az 1626—1628-ban újjáépített öreg templom emléktáblájába vésték be — A tányéron 13a. jelzésű mesterjegy vehető észre. Kőszeghy debreceni ötvösműhelyből származónak tartja, de a jegy jelentését nem fejté meg.¹⁷ Én „Joannes Ethwes de Debrecen”-nek értelmezem. A tányér súlya 21 1/4 lat.

d) Az ispotályi templom szentედényei.

1. *Hólyagos talpas pohár*. Hasonlít a Kistemplom Jakabfalviné-féle poharához. Gerezdés kupája, körtealakú szárcsomója (nodusa) van. Tagolt talpán levő felírás szerint 1791-ben megújították és nagyobbitották. De az ispotálybeli eklézsia 1711-ben — mindjárt megszerzése után — kapta ajándékul. Kitől? — ezt elfelejtették rávenni. Súlya 1 font és 4 lat. Se próba —, se mesterjegye.

2. *Talpas pohár*; harangalakú aranyozott kupával. Oldalán koszorúban a Bethlen-cimer, Árva Bethlen Kata neve és 1741. évszám, meg a XVI. zsolttár egy része. Súlya 27 lat. Talpa szélén 8a. jelzésű mesterjegy. Minthogy debreceni ötvösök nevével nem talál, az adományozó pedig Erdélyben lakott: én kolozsvári vagy valamelyik szásvárosi ötvös műhelyére gondoltam. Kőszeghy E. csakugyan Georgius Johannes Weinhold nagyszabású mester nevéből fejtette meg, akinek tíz művét sorolja elő ezzel a mesterjeggyel.¹⁸

3. *Aranyozott talpas pohár*. Alakja, cífrázata hasonlít az 1. sz. pohárhoz. Nyolcszögű szárán körtealakú nódus. Talpán három cartuche-ban ez a felírás:

DEBRECZE | NI SENATOR NÉ(haj) T : N : NÁDUDVARI
JOSEF UR TES | TAMEN | TUMA SZÉRENT | A DEBR. REFOR
CONSISTORI | UM KÉSZITTETTE E PO | HARAT A H. C. LEVŐ
ISPOLATALYI TEMPLOM | NAK | 1778 BAN.

Talpa szélén a már ismert 32a. jelzésű mesterjegy és a kettős kereszt mint próbajegy. Kétségtelenül debreceni mű, valamelyik Békésitől vagy Büttösitől. Kőszeghy is tud róla.¹⁹

Nádudvari J. szenátor 1767-ben kelt végrendeletében aranyos poharait, ezüst evőeszközöket elegendő arannyal együtt olyképpen hagyta a debreceni református consistoriumra, hogy azokból két

szegény gyülekezet számára úrasztali poharak készíttessenek. Az egyik ilyen pohár a debreceni ispotályi templomnak, a másik a hegyközkövási (Bihar várm.) eklézsianak jutott.²⁰

4. *Aranyozott tányér*. Felírata szerint: „Ezen tányér készítették Tek. Domokos Márton ur főbíróóságban Ntes Kiss Gáspár ur inspektoróságában és Körösi Mihály ur prédikátoróságában az Ispotálybeli Ref. Sz. Eklézsianak M. M. által. 1741.” Készítő mestere Marjalaky Mihály debreceni ötvös, aki a 25. jelzésű egybekötött betűket használta. Ezt a mesterjegyet Kőszeghy két más környéki egyház kelyhén is észrevette.²¹ Poharunk 19 latot nyom.

B) A DEBRECENI KOLLÉGIUM EZÜSTPOHARAI.

A Kollégium múzeumában négy ezüstpoharat találtam. Egy templomi, egy céhpohár; kettő úriház pohárszékéről való.

1. *Úrasztali talpas pohár*. „A magyarországi ötvösség remekei” c. díszmű I. kötetében (99—100 l.) ehhez nagyon hasonló pohár képét látjuk. A verejtékes poharak népes családjaéhoz tartozik a Kollégium pohara is, azaz a különbséggel, hogy könnyeseppék helyett négyujjú levelek töltik ki részarányosan a pohár poncolt szőmölcsös oldalát. A száj alatt lambrekének. A pohártest egyharmad magasságában a pohár fenekét jelző gyűrű, meander szegéllyel. A talp keskeny szélén körül ez olvasható:

„TEDEI. ECCLESIAHOZ. VALO . A : D : 1631. TEMPORE :
IVD : MART : BALOG : D : I.”

A díszítőelemek aranyozottak; belül is arannyal futtatva. M. 164, átm. 90 mm. (V. képen. középen, b.)

E felirathoz megértjük, hogy a pohár az 1660 körül elpusztult református Tedej községé volt, amelynek területe Nánás város birtokába került. A pohár Balog Márton bíróságban (IUDICATU) készült 1631-ben. A D : I talán a pohár készítője nevének kezdőbetűi. Szeretnénk bizonyítani tudni, hogy Debreceni János azon időbeli ötvös nevét jelentik.

A poharat a debreceni egyházmegye adta be a Kollégiumba 1884 május 27.

2. *Céhpohár*. Talpas és fedeles. A debreceni kalapos ifjúságé volt. Réginek éppen nem mondható. Hiszen Debrecenben a kalap viselése csak a XVIII. század közepe után kezdte kiszorítani a süveget. A több-

¹⁶ Nádudvari J. a szent céla 4 aranyos ezüst poharát, 6 pár ezüstnyelű kését, 7 ezüst kalánját, egy aranyos ezüst sótaratóját hagyta néhány drb arannyal együtt, hogy az úrasztali poharakat legyen miből megaranyozni. Cegléd (Kossuth) — utca 41. sz. házat, amely 2000 forint ért, a Kollégium és a helyi református egyház örökölte egyenlően. Egyéb jegyes legatummokat is tett. (Dlt. végrend. gyűjt. 1770 : 7. sz. A debr. református Consist. Jkv. 1770 : 60. l. és Debr. Képes Kalend. 1930. évf. Zoltai: A régi Debr. vallásos buzgósga.) — A hegyközkövási egyház megköszöni a N. J. hagyatékából részére készített úrasztali poharat (Cons. Jkv. 1778 : 171. l.).

²¹ Kőszeghy E. : i. m. 93. l. 587. a. b. c.

¹⁶ Dlt. Tan. Jkv. 1650 : 210. l.

¹⁷ Kőszeghy E. : i. m. 92. l. 575. a.

¹⁸ Kőszeghy E. : i. m. 261. l. 1459. b.

¹⁹ U. o. 95. l. 584. l.

nyire rövidített szavakból álló cursivbetűs felirat feloldva így hangzik :
A Nemes Királyi Privilegizált Kalapos Huzeti Előjárói Első Czéhmaster
Dinnyés György, Második Czéhmaster Huszti György Nótárius Major
József Czajk (Zeichen) mester, Georgius Lewai (Lévai György) Rajz-
mester, Ember Sámuel Zeichenmeister idejében készült a Betsületes
Legénység számára 1826.²²

Különös alakú trébelt ötvösmű. Fedője szétválasztható két részből
áll, együtt háromgömböszetel idomot mutat. Emlékeztet az „Ötvösség
remekei” I. kötete 79—80. lapján leírt serleg fedelére. Tetején egymást
köszöntő két kalapos vándorlegény szobrocskája. Lentebb két gömb-
szetelet találkozásánál hét mozgó kiskarika. A harangalakú kupán is
körül más hét nagyobb mozgó karika, a felirat szövege közt. E karikák
célja előttem ismeretlen. A felirat alatt három keretben a kalapos-
mesterséget ábrázoló csoportok vannak kiverve : munka közben és a
felnyíló láda előtt. A keretek közei, fedőn és talpon vésett és vert
cifrázatok. A szobrocskák, képes csoportok kevésbé gyakorlott mesterre
vallanak. A pohár pesti német ötvös műve. A bekarcolt név és a beütött
bélyeg kivétel nélkül. A próba hosszúság négyyszögben magábanálló
13-mas szám. M. 295 mm. A kalapossegédek gyűlésének megbízásából
két legény vitte be a Kollégiumba 1885 május 15-én.

3. *Aranyozott, fedeles, fülcs kupa.* Fülét kivéve, minden részét jól
kidomborodó stilizált levél és virág borítja. Belseje és simán hagyott
külső részei aranyozvák. Nagyon emlékeztet az „Ötvösség remekei”
I. kötete 115—116. lapján leírt 3. számú kupára. Fedőjének belső lapján
lebegő szalagon ez a két név tűnik el :

SERÉDI // BENEDEK | UULAKI // BORBÁLA
1688.

A felirat alatt egymás mellett Serédiek és Újlakiak címere, közül
négyzirmű rózsza. A talp szélében pedig a 34. jelzésű mesterjegy.
M. 195 mm. Átm. 108 mm. A serlegen jelentkező ízlés megengedi,
hogy mestere keresésénél a XVII. század első felében élt Stephanus
Gyursa debreceni ötvösre is gondoljunk az S. G. betűkből álló mester-
jegyet látva. Minthogy azonban a tulajdonosok erdélyiek voltak,
inkább Erdélyben találhattuk meg a serleg készítőjét is. Így jutottam
el Meggyesre, ahol éppen a XVII. század közepétől fogva a 80-as évekig
dolgoztak : Stephanus Gendert és Stephanus Gresser — királybíró —
névű ötvösök. Utóbbiút a Nemzeti Múzeumban is van egy fedeles
vert, virágos kupa.²³

A Kollégium kupáját hajdan főrangú erdélyi család kincses-
kamarája őrizte. Serédi Benedek a mostani Hajdú vármegye területén
egykor 212 jobbágypor tával bíró híres, neves Serédi Gáspár családjá-
nak Erdélybe szakadt ágából sarjadzott. Erdély közelebbé 1659-től
1698-ig szerepelt. II. Rákóczi György a nagyságos (magnificus) urak
közé emelte ; lengyelországi hadjárata idejére egyik helytartóvá

²² A deb. kalapos céhnek 1826-ban 22 mester tagja volt, akik 19 legényt
és 24 inást tartottak. Többen dolgoztak két-két segédrel és két-két apróddal.
Milyen jól ment akkor ez a mesterség. (Dtl. Iparosok összeírása 1826-ból.)

²³ Kőszeghy E. : i. m. 220—221. l. 1234. a. b.

nevezte ki. Főispánja volt előbb Kraszna, később Középszolnok vár-
megyének. Két fia maradt : István és Gáspár meg több leánya. Fiaiban
kihalt a református főúrcsalád. Göröncsi uradalma, melytől előnevét
vette, az Andrassy-családra szállott. Újlaki nevű család a Hunyadiak
korabeli főrangú Újlakiakon kívül több is van. Négy kapott címeres
nemeslevelet erdélyi fejedelmektől, kettő II. Leopoldtól.

Nem deríthető ki, mikor jutott ez a serleg a Kollégium bir-
tokába? Serédi Benedeknek valamelyik fiától vagy leányági utódától
kaphatta.

4. *Ezüstbefogallt strucctojás-serleg.* Renaissance ízlésű áttört mű.
Stilizált leveles, virágos ezüstgalyak, arabeszkek részarányosan alakított
szövevénye, amely jókora nagyságú strucctojást hálóz be. A serleg
magasszárú talpától sem sajnálta készítője a díszítést. Fedőjére belül
erősített ezüst-lapon ez a felírás :

PATAKI · ISTVÁN · BABOLTSAI · ERSÉBET Aó. 1747.

A serleg M. 40 cm. Mesterjegye nincs. Bizonyos, hogy jóval régibb,
mint amennyinek a tulajdonosok neve után levő évszám mutatja.
Róluk a következőket tudtam meg :

Sáros-pataki Pataki István és neje Baboltsai Erzsébet Kolozs-
várott élt hitbuzgó, áldozatkész házaspár. Az ottani református egyház-
nak Erdély főúri családai mellett is kiemelkedő jöltevéi, akik nagyobb
összegű pénz és egy vendégfogadó adományozásával segítettek. —
Baboltsai Erzsébet 1771-ben meghalt férje utolsó akaratát is „eszében
tartván, Istenéhez és vallásához való buzgó szeretettől ösztönözötve”,
1775 december 15-én kelt végrendeletében 1000 m. frtot hagyott alapít-
ványul a debreceni Kollégiumnak, két diák élmelzésére ; a Kollégium
thékájának hagyta ezt a strucctojásból való serleget.²⁴ (V. kép job-
szélén c.) Szépművi, aranyozott ezüstkupát örökölt tőle a nagykálló
református egyház is.²⁵

Ezt a buzgó nagyszonyt, ns. Baboltsai István nagykálló bírtokos
leányát és talán Rákóczi Ferenc egyik vitéz kuruc lovas-brigádérosának
unokáját²⁶ rokonság és leánykori kedves emlékek kötötték Debrecenhez.
Itt lakó testvérnénjénél kalmár s. Zilahi Sámuelnél (aki özvegyesnére
jutván, másodszer 1744 május 27-én Szeremlei Sámuel notárius-szenátor-
hoz ment nőül) érte az a szerencse, hogy 1734 április 7-én feleségül vette
Pataki István kolozsvári lakos. Ennek a Pataki Istvánnak apja, Pataki

²⁴ Szilágyi F. : A kolozsvári ev. református egyház története. 52. és 57. l.
Jakab Elek : Kolozsvár története. III. k. 385. l. E pohár kiállítva a Kollégium mú-
zeumban. A. E. végrendeletének kivonata hiteles másolatban u. o. R. 722. sz. a.

²⁵ Nt. Görömbői P. I. elkész. úr érteítése szerint és 1934. évi Református
egyh. tört. Kiállított Katalógusa V. 47. l. és V. 47. 47. sz. a.

²⁶ Rákóczi F. szabadságharcában két Baboltsai tüntette ki magát. Egyik
Ferenc lovas brigádéros, aki a romhányi csatában esett el és Bercsenyi nagy pom-
pával temetette el. Másik Pál kuruciszt, akit a eszásáriak fogságából Pálffy
János főgenerális hajlandó volt egy német tisztért szabadon bocsátani (Rákóczi
Emlékiratai 1703—11. 265—269. l. és Arch. Rákóczi. I—VI., VIII—IX.
kötetei). Baboltsai István, B. Anna és Erzsébet apja vagy B. Ferenc brigádéros
vagy B. Pál. kurucisztnek a fia lehetett. Kempenen több Babocsai, Babochay,
Babotsai és Babolchay nevű nemes családot említi.

István, Kolozsváron tanácsnok és az ottani református egyház gondnoka 1703-tól 1752-ig. Nagypapja pedig, szintén István, 1692 előtt a kolozsvári Kollégium professzora. Apaffy fejedelemnek nagyon kedves embere, ifjabb Apafi Mihálynak pedig nevelője.²⁷

Válószerű, hogy a debreceni Kollégium structojás serlegét a professor Pataki fejedelemurától ajándékul kapta. Debrecen város múzeumában is van két olyan tárgy, amely a Pataki családban éleghagyomány szerint Apafi fejedelem ajándékul került a professzorós házához. Egyik 1674. évszámot viselő mázos, virágos cseréptál. Ezt a fejedelem vadonatúj veretű tallérral telerakottan ajándékozta fia nevelőjének éppen karácsonyra eső István napján. Másik iccés nagyságú metszett üvegphár. Azt csevegi róla a családi hagyomány, hogy a nagyságos fejedelem belőle borozgatott ebéd és vacsora mellett. — Múzeumunk mindakét tárgyat a Pataki család egyik nőtagjától vásárolta meg Kolozsvárott 1908-ban.

C) A DÉRI MÚZEUM VÁROSI OSZTÁLYÁNAK ÖTVÖSMŰVEI.

E fejezetnek a címe is kifejezi, hogy az állami letétként kezelt Déri-gyűjtemény sokféle szép arany-ezüst tárgyai kívül maradtak ez ösmertetés keretén. A Déri Frigyes ajándékaival az ő nevét viselő közöshajlékban egyesült városi múzeum debreceni eredetű, vagy debreceni vonatkozású ötvösművei kerülnek bemutatásra ezáltal, mégpedig három csoportban, aszerint, ahogy azokat templomban, céhlokomákon, vagy polgári háztartásban asztal- és ruhadíszül használták.

a) Templomi kelyhek.

1. *Boldogfalvai pohár.* Kifeléhajló aranyozott szélén stilizált indadisz fut körül. Belékarcolva: „Külseo Bodogfalvai Ecclához valo Pohár.“ M. 135. sz. 104. f. 60 mm. Nincs rajta mesterjegy. A XVI. század végén készülhetett valamelyik debreceni műhelyben. A Debrecen küszöbe elibe épült Boldogfalva 1657-ben pusztult el. Addig önálló egyház volt. Múzeumunk csereútján a sárándi egyháztól szerezte 1912-ben. Lelt. sz. III. 23 : 1912.²⁸

2. *Szoboszlai pohár.* Hajdan „szöllyőfőnek“ nevezett aranyozott, fedeles, talpas, hólyagos pohár. Az összetett fedő és kupa hasonlít az ananászhoz. Az ananász — mondja egy művészettörténítő — igen alkalmas arra, hogy ezüstedényhez mintául válasszák. Alakja kecses, érvényre emeli az anyag nyújthatóságát és dudoraival számtalan fényjátékot tud előhozni. Ami poharunk is ilyen. Felsőrészt

²⁷ Szinyei: Magyar írók X. k. 486—487. l.

²⁸ Képe Debr. Képes Kalend. 1919. évf. Zoltai: A városi múzeum régi ezüst poharai. 97. l. Az itt felsorakoztatott templomi ötvösműveket a Déri múzeum I. emeleti XII. termében — Egyház- és Kollégium emlékei — a 159. számú szekrényben állította ki.

hat karéjú talpával cifra füles szár köti össze. Díszítései vertek, vésettek, öntöttek. Fedelén fenyőtobozalakú díszítés. Talpán három keretbe osztva ez a felírás: „Tatai Ferenc | Ur Predi | kátorságába | készítette e Pohárt | A Szo | boszlai // Sz. Eklesia 1748. di | Esztend.“ //

Körül a talpán pedig: „Malatinczki Gergely Ur : Hadnagyságában.“ Utána 32 c. jelzésű mesterjegy, amely Kőszeghy szerint Debrecenben

VII. Kép. Ezüstpoharak a Déri Múzeumban.

a) A szoboszlai református egyház letétje. — b) A debreceni Szappanos Céh pohara. 1736.

vezet²⁹ valamelyik Békési, vagy Büttösi műhelyébe. En azonban csak a talpát tartom egy SB. jegyű mester művének. A felső rész mindenestre régibb, még a XVII. századból való. A pohár szájánál a XXIII. zsoltár 5. verse kivésve. A fedőn és a kupán egy cimerekép ismétlődik: koronából kiálló zászlót tartó oroslán. Súlyja 722 gramm. M. 33 cm. Múzeumunk teljesen hasonló új ezüstpoharat csináltattott és adott érte. Lelt. sz. Sz. 1910:1274. (VII. kép. a.)

3. Nádudvari figurás pohár. Eredetileg világi célra készült. Vertmívű három alak van a pohár hengerded derekán: egy bohóc, egy tán-

VIII. Kép. Ezüst poharak a Déri Múzeumban.

a) Debrecei Szabó Céh pohara. 1697. — b) Debrecei Mészáros Céh pohara. 1636. — c) Nádudvari református egyház pohara. XVII. sz.

colva sipoló és mankós koldus férfi. A reávésett „Thomas Kéczy, Elizabetha Veres”, alighanem első tulajdonosának a neve. Az 1660-ban nemesített Kéczy család fészke Szatmár vm. Nádudvaron nem szerepelt. A pohár talpán a 22. jelzésű mester és hitelesítő jegy. Ugyanez a jegy, csak-hogy liliommal, van a bodrogkeresztúri református egyház ezüst talpas poharán.³⁰ Poharunk XVII. századbeli ötvs alkotása. M. 18 cm. Súlyja

²⁹ Kőszeghy E.: 1, m. 94. l. 584. a. És Debr. város múzeuma 1910. évi Jelen-tése 30. l. Arch. Ért. 33. Tábla 2.

³⁰ Múz. és könyvt. Ért. 1912. VI. évf. 30. l. Arch. Ért. 1915. 32. Tábla 3.

V. Kép. a) Zománcos pohár 1745. A debreceni református egyházé. — b) Az elpusztult tedeji református egyház pohara. 1631. A debreceni Kollégiumé. — c) Strucctojsás serleg XVII. sz. A debreceni Kollégiumé.

190 gramm. Múzeumunk letétként őrzi. Lelt. sz. Sz. 1909 : 679. (VIII. kép, jobbról c.)

4. *Nádudvari cápás pohár*. Felülről lefelé szükülők közönséges nagy ezüstpohár. Cápabőrét utánzó szömölcsös felületről nevezik cápásnak az ilyen ötvösműveket. Oldalán kardot tartó emberi kéz van felvéve. Mellette évszám és név így :

„1664 Balog Péter“. Más jelzés nincs rajta. Amiként mesterét nem ismerjük, úgy Balogh Péter nevű tulajdonosáról sem tudjuk : ki volt? Herpay Gábor Nádudvarról két Balogh nevű családot nevez meg ; egyik 1621. Bethlentől, másik 1635-ben II. Ferdinándtól kapott nemeséget.³¹ Lehet, ezek valamelyikétől származott a poharunkra felírott Balog Péter. Vagy pedig azzal a lippai Balogh Péterrel azonos, aki mint ns. Fekete Juditnak, Fekete István főbírónk leányának férje 1642-ben 800 frtért megvette Cegléd-(Kossuth)-utcában a 12. sz. házat, mely később Komáromi ház néven történelmi nevezetiségre jutott.³²

A szóbanforgó pohár is a nádudvari református egyház letétje. Leltsz. Sz. 1909 : 680.

5. *Nagylétai pohár*. Barokkizlésű öntött és vert mivű aranyozott talpas tárgy. „A nagy létai ref. sz. Ekkla maga költségén készíttette An. 1777“, mondja felírása. Kinél? — azt elhallgatja. Létához Debrecen is, Várad is közel fekszik. Múzeumunk mint használatból kivontat pénzen szerezte meg. Leltsz. Sz. 1911 : 75. M. 244 mm. Súlya 405 gr.

6. *Váncsodi pohár*. Kívül-belül aranyozott, igen szép verejtékes ötvösmű ; gyűrűzet által két részre tagolva. Felső részét trébelt nagy könnyecseppek, és rombuszalakban csoportosított pettyek töltik ki ; alsó részét levél- és gyümölcsfüzér veszi körül. Talpán ez olvasható : „Váncsodi Eclésia számára Czináltaták Ez Pohárt Batori János, Szilági Márton. NEMES M : SEM. A : 1687.“ Az M. SEM. rövidítés egyelőre megfejthetetlen. M. 232 mm. és 267 grammot nyom. Múzeumunk letétképpen kapta a váncsodi egyháztól. Leltsz. III. 26 : 1912.³³ (IX. k. a.)

7. *Kis talpas pohár*, úrasztalára való, aranyozott. Se név, se évszám rajta. Valamelyik református gyülekezeté lehetett. Löfkovits Arthur múzeumalapító gyűjteményével került a múzeumba. Talpán összetett J. B. vagy B. J. mesterjegy. Megfejtetlen.

8. *Kehelytalp*. Aranyozott réz. Az átmeneti csücsíves izlés korában készült a kehely gombosszárú talpa. Nodusában eredetileg ékkövek voltak. A nádudvari egyház letétje. Leltsz. Sz. 1909 : 678.

9. *Kőröszentjánosí kehely*. Csücsíves izlésű aranyozott talpas réz-kehely. Derekan öntött pártázat. Nodusának tölcseralakú dudoraiból a belefoglalt ékkövek hiányoznak. Talpa hat karélyú. A megszünt kőröszentjánosí református egyházé volt egykor. Leltsz. III. 17 : 1912. Ajándékkal kaptuk.³⁴

10. *Feszület-keret*. Barokkizlésben trébelt mű. A feszület helye

³¹ Herpay G. : Nemes családok Hajdú vármegyében. 108., 109. l.

³² Géresi—Kardos—Zoltai : Debrecen és a szatmári béke. Debr., 1903. 14. l.

³³ Képe megjelent : Debr. vár. múzeum 1912. évi Jelentésében, Arch. Ért. 1915. 33. Tábla I. és a Déri Múzeum vezetője 156. lapján is. (kép, á..)

³⁴ Képe Múzeumunk 1912. évi Jelentésében.

üres. Mesterjegye a 18. jelzésű. Próba : ellipszisben latin kereszt. Körül 13 és az évszám 1.7.9.3. Kőszeghy Egerből és Pestről ösmer L.H. mesterjegyet ; de más kerettel és nem ilyen próbával. A mi tárgyunk Lőfkovits Arthur ajándéka. M. 258 mm.

b) Céhpharak.

Természetes, hogy mind helybeli céhemlék. Ámbár jóval kevesebb, mint amennyi ekkora nagy régi céhes városból lehetne.³⁵

1. *Mészároscéh pohara.* Talpas, belül aranyozva. Legrégibb ötvösmű e csoportban. 1636-ban készült. Ez évszám felibe vésett F:M:D:T: betűk hihetőleg az akkori céhmesterek nevének kezdőbetűi. 1798-ban sz. Szel István költségén renoválták. Véssett és öntött díszítése renaiss-

IX. Kép. Ezüstpharak a Déri Múzeumban.

a) Váncsodi református egyház pohara. 1687. — b) Halápi pusztán lelt pohár. XVI. sz.

³⁵ Ezek a céhpharak a Déri Múzeum I. em. IX. sz. termében (a debr. kereskedelem és ipar történelmi emlékei közt) a 133. sz. fall-tékában vannak kiállítva.

sance ízlésű. Talpában üveglappal befedett üreg van, benne valami tréfalokodáshoz való játékkocka. Talpán D.I. PM. betűk. E két utóbbi lehet Paulus Makai debreceni ötvös neve, aki 1637-ben halt meg. M. 175 mm. A Kollégium letétje.³⁶ Leltsz. IV. 6 : 1930. (VIII. kép, b.)

2. *A szürszabócéh nagy talpaspohara.* Legszebb céhphár. Jóízlésű, ügyes mester műve a XVII. század második feléből. Felső szegélye lambrekénekből áll. Nodusa füles. Talpán növényi minták és medaillonok. Oldalán koszorúval készített nyolc sorban ez a felírás :

„ANNO 1.6.8.4. GYULAHÁZI IST: ÉS CSAPO IST. URAMÉK CÉHMESTERSÉGEKBEK CSINÁLTÁK APRÓLÉK IÖVEDE (lemből) A' SZABÓ CeH SZAMÁRA.” Ezzel álltellemen szintén koszorúban, későbbi felvésés, amikor a szürszabók különváltak : „A NEMES SZÜR SZABO CZEH POHARA. 1736 die 20 Aprilis.”

M. 237 mm. Súlya 430 gr. A magyar szabó és kalapos ipartársulat felosztásakor került a múzeumba 1914, másik szép pohárral együtt.³⁷ Mesterjegye nincs. (X. kép, b.)

3. *A magyar szabócéh pohara.* Belül egészen, kívül itt-ott aranyozott. Pereme alatt lambrekének. Alakjára nézve a nádudvari alakos és a váncsodi verejtékes pohárhoz hasonlít. Felirata : „Nádudvari János és Fügedi István | Uramék | che mest | ersigekben | az B. Szabó Chenek | csinálták | ajándékban 1697.” A szegélydíszítés közé elrejtve ez a név : SILAGI—MIHALI. A pohár talpában pedig beütve az egybefont HT. Melyik mester nevét jelenti? A XVI. század végéről ösmert debreceni ötvösök közül egyikre sem illenek. Kőszeghy E. sem ösmeri. M. 179 mm. Súlya 197 gr.³⁸ (VIII. a. kép, a balszélső.)

4. *Mészároscéh kispohara.* Egyszerű munka. Cápás. Babékoszorúban kivésve : „MÉSZÁROS MIHÁLY MESZÁROS GYÖRGY CZEHMESTERSIGEKBEK 1696.” A körbe írt soron belül a mészáros mesterség három szerszámának képe. A pohár fenekén pedig a 30. b. jelzésű mesterjegye, amelyben Pesti András debreceni ötvös nevére ösmerünk. M. 90 mm. Leltsz. IV. 4 : 1930. A Déri Múzeum mint a Kollégium letétjét állította ki.

5. *Szappanoscéh talpaspohara.* Fölfelé táguló nyolcszögletű, vésett szegéllyel díszített kupája pikkelyes kosárban ül. Szára korteaalakú füles, cifra nodusával széles hullámos talpból emelkedik. Felirata szerint Balla István és Csincser Sámuel céhmesterségek idejében készült 1736-ban. Majd Varga Mihály és Veszprémi József céhmesterek 1821-ben megújították. Talpán 33. a. jelzésű mesterjegye, Stephanus Csonka debreceni ötvöst jelenti.

M. 175 mm. Súlya 262 gr. Leltsz. III. 30 : 1926. A szappanosok ajándéka.³⁹ (VII. b. kép, b.)

Az egykor virágzó szappanoscéh ladájában maig fennmaradt Bartha Boldizsár főbíró és Pósalaki János hites notárius pecsétes elismervé-

³⁶ Egyházkerületi határozat 158—1928. sz. a.

³⁷ Lefrása és képe Arch. Ért. 1915. 33. Tábla 3 Debr. Képes Kalend. 1919. évf. Zoltai : A városi múzeum régi ezüst poharai. 99. l.

³⁸ U. o. Kéne Arch. Ért. 1915. 32. Tábla 4.

³⁹ Rajzát közöltem az 1926. évi Múz. Jel.-ben. Ugyanez megjelent a Déri Múzeum Vezetője 139. lapján is.

nye arról, hogy Caraffa sarcához 1686. elején a becsületes szappanosché közel száz forint készpénzen felül még *hét ezüst poharat* is beszállítottatott, összesen *harminchárom* tallert nyomót. Mennyi szép régi ezüst művet elharácsolott akkor Debrecenből ez a rettenetes császári generális.

6. A *hentesché kispohara*. Harangalakú talpaspohár; — a 33. b. jelzésű mesterjegye tanuskodik róla, hogy ezt is Csonka István csinálta, 1745-ben Kapros Gáspár (dr. Wespzprémi István orvosdoktor apósa) és Katona János gazdaságukban. Belül aranyozott. M. 95 mm. Leltsz. IV. 5: 1930. A Kollégium letétje.

7. *Szücs legények kis talpaspohara*. „Az Debreczeni becs. Szücs Legényi Társaság” Vajda Mihály úr atyamesterségében csináltatta 1746-ban. Az oldalára és talpára vésett betűk bizonyosan az akkori szücslegények nevének kezdőbetűi, ú. m.: Sz: I: B: F: Z: I: M: I: K: S: R: I: K: G: R: M. Mesterjegye nincs. M. 85 mm. Súlya 120 gramm. Leltsz. III. 8a: 1911. Könyvkötő által készített szép tokja van. A szücsársaság ajándéka.

8. *Szappanosché kis pohara*. Harangalakú, talpas, aranyozott. A XVIII. sz. elején készülhetett. Varga Mihály, Borsay Sándor céhmesterek 1829-ben megújították. Sem cifrája, sem mesterjegye. — M. 199 mm. Súlya 291 gr. Leltsz. III. 31: 1926. A szappanostársaság ajándékozta.

9. A *mészárosché kis ezüstpohara*, mozsáralakú sima munka. Derekat két vésett szalag futja körül. Rácz János és Balla István céhmesterekben készült 1836-ban. Ugyanekkor a céh jegyzője a felirat szerint Boros Márton. A pohár fenekén 5. a. jelzésű mesterjegye, F. J. betűk, melyekben Franz Johnsdorfer, akkor működött debreceni ötvös nevét vélem felismerni. A próba: elipszis keretben a magyar címer, felette csillag 1-8-2-7. évszámmal.⁴⁰ S. 152 gr. Leltsz. III. 8: 1921. Magyar János gazdálkodó ajándéka; édesapja M. Gábor a mészárosché utolsó céhmestere volt.

c) Pohárszékrelvél, ládabeli ezüstneműek, ruhadiszek, ékszerek.⁴¹

Ez a csoport a debreceni múzeumban többnyire régiségi leletekből, ruhadiszekből alakult ki; evégből éveken keresztül állandóan éber figyelemmel kísértem a temető homokdombjainak elhordását. Az innen kikerült leletek leginkább gyűrűk, mentegombok, kapcsok, boglárók, kerültek elő épen párták is, egy pár szép pártaöv és tollforgó is. Az apró tárgyakon ritkán található mesterjegye. Igen valószínű, hogy jórészők debreceni ötvösök műhelyéből való. Kapcsolatuk Debrecennel így is, úgyis megvan. Egykor debreceniek ékeskedtek velők és debreceni föld őrizte meg számunkra. Ilyenek:

1. *Halápi pohár*. Szájával kifelhéjáló hengerded ivóedény. Áttört mívű götikus liliomsor és fenékszegély találkozik rajta renaissance

⁴⁰ Kőszeghy E.: könyvében ilyen próba jegyet nem találtam.

⁴¹ V. 6. Arch. Ért. újt. XVII. k. 431., XXV. k. 47. 1. Múzeumi és könyvt. Ért. VI. k. 28. 1.

kacsos, leveles, indás bordúrral. Fenekén 20. a. jelzésű mesterjegye, amelynek értelme lehet Michael Ethwes (1550 körül), vagy Martinus Ethwes (1572—87 közt), akár Mathias Ethwes (1586 táján) debreceni ötvösmester neve is; méginkább valamelyik más a század első felében élt ösmertelen ötvös neve lappang benne. Kőszeghy E. is debreceni műnek sejtí.⁴² (IX. kép, b.)

X. Kép. Ötvösművek a Déri Múzeumban.

a) Telegdi-féle pohár. 1634. — b) Debreceni Szabó Céh pohara. 1684.

A halápi erdő Pipóhegy nevű csőszháza közelében találták 1906-ban. Volt benne egy arabettis ezüst pecsétnyomó; olvasóhoz való néhány

⁴² Kőszeghy: I. m. 91. l. 572. E pohár képét közöltem Arch. Ért. 1915. 32. Tábla 1. és a Debr. Képes Kalend. 1919. évi. 96. 1.

szem gyöngy és apró ezüst karika, továbbá 80 drb magyar, osztrák, lengyel, brandenburgi tallér, garas és dénár, mind 1507—1593 közt vert pénz. A tizenöt éves nagy háború idejében — 1593—1608 közt — rejt-hette el valaki. Haláp akkor még falu a Melith-család birtokában. Csak 1660 óta tartozik Debrecenhez.

2. A *Péterfiai pohár két kanállal*. A nevek onnan van, hogy a Péterfia-utcai 49. sz. háznál találták vízvezetékí csövek elhelyezésekor. A pohár körvonalai a halapi poháréval egyeznek meg. Egészen sima. Csak szájaszélén fut körül két hornyolat. Se jegy, se felírás rajta. M. 110 mm. S. 102 gr. Leltsz. III. 1: 1915.

A vele talált két kanál oválisfejű. Nyele simakorongban végződik. A kanál homorú lapjába gyöngysorral kerített hatszirmú róza van beütve. Egyik-egyik kanál súlya 34 gr. Leltsz. III. 2, 3: 1915. Állítólagos 20 drb tallér is volt a pohárban. Ezeket 1632—1659 közt verették tiroli Lipót fh. II. és III. Ferdinánd, meg I. Lipót királyok. Alighanem Szejdi basa sarca elől rejtette el valamelyik óvatos civis 1660-ban.

3. *Telegdi-féle pohár*.⁴³ Aranyozott Gömbszelet idomú kosárban ülő nyolcszögű kupája és körtealakú nodusa van. Belül a fenék lapjára ezt vésték be: „VILLÁS ANDRÁS ANNO 1634.” Más jelzése nincs. M. 155 mm. S. 238 gr. Leltsz. III. 14: 1911. Telegdi Györgytől, a Kálvin-téri 2. sz. ház tulajdonosától kapta múzeumunk. E ház udvarán letek csatornaásások, állítólag néhány régi pénzzel együtt. Villás nevű debreceni ötvöst nem ismerek. De Villás vagy Vellás nevű család sokáig élt e városban. A XVII. század elején főbírói is adott debrecennek. A telek, ahol találták, sohasem volt a Villásoké. 1626-tól fogva egy ideig egyikfele Ötvös Szigyártó Istvánné, másik fele Ötvös Gyursa Istvánné. (X. képen a balszélső, a.)

4. *Zománcos pártaöv*. Kitűnő mester kitűnő műve. Előkelő debreceni úrnővel temették el valamikor, talán 300 évvel ezelőtt a Cegléd-utcai temető nagy dombjába. Homokhordáskor találták rá a város napszámosai 1925-ben. Múzeumunk akkori papírpénzben háromszáz-tízever koronával jutalmazta meg a becületes beszolgáltatásokat. A párta-övez három különböző főrészből áll: egy pár meghajlított tömör ezüst-pántból, bogláros fonott ezüst szalagból és csuklós kampóval a tömör pántokba kapcsolható sodrott ezüstláncból. A pántok lapjára háromoldalas áttört művű zománcos cíframű borul leleményesen egymásba-fonódó gyalakból, levelekből, virágokból alakított öntött-vésett lombozatot mutat, közte erdei vadak, madarak, legyek parányai alakjai ösmerhetők fel. Az ezüstfonalszalagon fantasztikus rózsát ábrázoló boglárók ülnek, jelenleg tizen. Eredetileg többen lehettek; mert a szalag igen nyúttan került elő.

Az öv súlya 568 gr. Leltsz. III. 8: 1925. Mesterjegye nincs. Aligha debreceni ötvös csinálta. Nagyon hasonló hozzá az iparművészeti

⁴³ E pohár képét tollrajzban közöltem a Debr. Képes Kalend. 1919. évt. 96. lapján. Fénykép után Arch. Ert. 1915. 32. Tábla 2.

múzeum által az 1885. és 1896. évi kiállításokon mutatott művészi pártaöv.⁴⁴

Egyszerűbb, rézből készült, aranyozott pártaövet magam is találtam ugyanazon temetőbeli homokdombban. A városi levéltár régi osztályos egyezségi és hagyatéki leltáiraiból négy pártaövre hivatkozhatom. U. m.:

Tolnai Imre deák főbíró után maradt egy girát és 18 nehezéket nyomó pártaöv 1632-ben.⁴⁵

Kádas András gyermekei 1659-ben kilenc tallért nyomó kis pártaövet örökölték.⁴⁶

Néhai Horti András és felesége Pataki Dorkó házánál is volt egy harmadfél gira súlyú „testállásos” aranyos pártaöv 1666-ban.⁴⁷

Utóljára kalmár Gesztféles Albertné Váradai Sára ingóságai közt szerepel egy 48 tal súlyú ezüst pártaöv 1759-ben.⁴⁸ Ekkor már nem volt divat a női derékon ilyen ékszer viselese, Gesztféledné meg a szép-anvjától örökölhette.

5. *Gyöngyöspárta*. A Dobozi temetőből felszínre került párták között legszebb, legértékesebb ez, amelyről e helyen kívánok szólni. Kétujjnyi széles fekorona, temérdek gyöngyszemből fűzve, öt zománcos aranyboglárral ékesítve. Hasonló zománcos aranyboglárak láthatók az ötvöség remekei című könyv mindkét kötetében. Ritka szép pártánkat Dobozi Sára hajadon leány koponyájára tapadtan őrizi a Déri Múzeum. Dobozi István kurucokorbeli főbírónk háztelének kiosztott családi temetkezéshelyén találtam. Hozzá tartozik még egy hatodik aranyboglár, mely a leány homlokán csillogott. Kék-zöld zománcos, közepén öregszerű igazgyöngy. Belül 2a. jelzésű mesterjegy. Aligha debreceni származású. Inkább Kassára illik.⁴⁹ Ilyenek lehettek azok a párták is, amelyek egyik-másik régi debreceni leltárban nagy érték-ként említettek. Például ifj. Váradai Szabó Mihály hagyatékában (1716) 300 frtra becsült gyöngyöspárta; vagy a Váradai Baranyi Józsefné után 1785-ben maradt „jóféle gyöngyből rakott tenyérnyi széles párta, benne öt jóféle aranyboglár, annyi jóféle gyémánttal”.

6. *Tollforgó*. Készítője madárszárnyat volt mintául. Tollforgónál nem ritka ez az alak. Ilyen alakú Báthori István lengyel király tollforgója is. A miénk a Dobozi temetőből került elő, valamelyik jobb módú civis süveges koponyája mellől. Aranyozott, vésett cífrával, pár fél-drágakó is van benne. Szárának felső vége gömb, alsó vége saskarmokat utánoz. Megvan a feltűzéshez való láncozós tű is. Leltsz. III. 1921. Mester-

⁴⁴ „Ötvöség remekei” c. díszmű I. k. 127. 1. és „Magyarország történeti Emlékei” II. k. 310. 1. 354. ábra. A debr. pártaöv fényképét közöltem 1925. évi múzeumi Jelentésünkben. Ismertettem a Debrecen és a Hajdúföld c. lapok 1925. júl. 26. számaiban.

⁴⁵ Dlt. Tan. Jkv. 1632 május 10.

⁴⁶ U. o. Polg. perek 1659: 1. sz.

⁴⁷ U. o. Polg. perek 1666: 1. sz. A debreceni Horti-családról I. Herpay G. cikkét a Debr. Képes Kalend. 1935. évf. 46—48. l.

⁴⁸ U. o. Polg. perek 1759: 2. sz. a.

⁴⁹ Ez a mesterjegy előfordul Kőszeghnénél is, aki a B. H. betűket ugyanígy összekapcsolva észrevette múzeumunknak egy régi kanálán is; és azokat Johannes (Hans) Barth XVI. századbéli kassai ötvös nevével magyarázza meg.

jegye hiányzik. Bátran sejtethünk benne debreceni ötvösművet. Tar András mintarajai közt is találunk ilyen forgót nem egyet. Hasonlót kapott nemrég a Déri Múzeum Ecsedről.

7. *Kanalak, keshüvelyek.* A mostani kanalak alakját a tyúk-, vagy lúdtójsz hosszszelvényéhez hasonlíthatjuk. A XVI—XVII. századbeli kastélyok, kúriák, módos polgárházak asztali kellekei között gyakori az olyan kanál, amely a fésűkagyló (*Pecten jacobaeus*) legyező alakjához hasonlítható. Valamivel keskenyebb, elnyújtottabb lett a kanál, de megtartotta a kagyló jellemző két csücskét, többnyire ötletesen tagolt és plasztikusán cifrázott nyele tővénel. A kanál domború oldalán vékonyodva meghosszabbított nyélerősítő borda szerepet veszi át. A múzeum régi formájú kanala tetszetős, csinos munka. Homorú oldalán $R \times B$ betűk alatti barokkpajzsban leveles, makkos tölgygalyacska; domború oldalán a csücskökön a Kassán otthonos lilios

a)

b)

c)

d)

XI. kép. Debreceni céhek ezüst pecsétnyomói a Déri Múzeumban: a) Csapóké, 1529. b) Kerékgyártóké, 1582. c) Szabóké, 1587. d) Mészárosoké, 1633.

próba és a 2b. jelzésű mesterjegy. A stilizált növényi alakokkal cifrázott nyél virágkehelyben ülő gömbben végződik. H. 178 mm. S. 61 gr. Leltsz. III. 33:1912. Van másik cifra kanálynélünk is, de kanala hiányzik (letört). A nyél végén címert, pajzsot tartó oroszlán. A cimerep szigonnyal átütött halat ábrázol; felette az ösmeretlen tulajdonos nevének kezdőbetűivel. A csonka nyél H. 143 mm. S. 40 gr. Leltsz. III. 34:1912. Hozzájuk tartozik még egy ezüst keshüvely, amelyet arabeszk díszítenek. H. 105 mm. S. 48 gr. Leltsz. III. 35:1912. Mindahárom tárgyat együtt lelték Debrecen valamelyik utcáján, az általános csatornázáskor. Egy földmunkástól vettük meg. Mesterjegye kassai műhely felé mutat.

8. *A csapócéh pecsétnyomója.* Nyele is tömör ezüst nyolcoldalú rudacska. Pecsételő lapja 22×24 mm. ellipszis. M. 49 mm. Gyöngy-körben koszorúalagon: DEBRECEN. CZAPOK: CE: PECSE. — Ezen belül, kifeszített íjhoz hasonló keretben: „1529.” évszám. Mellette furkót tartó kézfej és ezek a névkezdőbetűk: N M T I és P B. A T I ismétlődik a körirat kezdete és vége közt az íj felső hegyénél. E betűk jelentését megfejtí a nyélre vésett eme felírás: CSENALTATTA NAGI MATI — AS TOT IANOS POKATI BAL AS. A megszünt gubacsapártársulat ajándéka. Lelt. sz. IV. 92:1921—3. (XI. k. a.)

9. *A kerékgyártó céh pecsétnyomója.* Ezüst. Köpűjében primitív fafogó. Kőralakú lapjának átmérője 32 mm. Hármasszeleplekélből font koszorúban szeszélyesen lebegő szalagon: DE BE RE * K ER EK . C PE C 1582. (Azaz: Debreceni Kerékgyártó Céh Pecsétje 1582.) Tán cafrangos sátorított ábrázoló cifra alatt mivelő mester álló alakja; fején süveg, németes bő, bugyosujju kabátban, bő térdnadrágban, harisnyában, saruban. Jobbjával rövidnyelű nagy bárdot emel vágásra, baljában valami háromágú fadarab; előtte kerék és vonószek. Balválla felett keréktalp két küllővel. A kerékgyártó ipartársulat ajándéka. Leltsz. III. 22:1917—1. Debreceni ötvös is véshette. (XI. k. b.)

10. *A szabó céh pecsétnyomója;* ezüst. 24 mm. átm. köpüs-lap; esztergályozott fogantyúval. Hármasszeleplekél koszorúban belül „1587” évszám; alatta pajzs és benne szétnyitott olló; pengéi közt valami egyszerű szerszám. A köpűn körül: * K · I · DI · 1675. Hihetőleg az akkori céhmesterek monogramjai. A feloszlott szabó- és kalapos ipartársulat céhemlékeivel jött a múzeumba. Leltsz. III. 59:1914. (XI. k. c.)

11. *A mészáros céh pecsétnyomója.* Ezüst. Körirata: DEBRECENI * MÉSZÁROS * CEH * PECZET: Középen cifra keretben felruházott emberkéz, vágásra emelt bárdal. Felette * 1 · 6 · 3 · 3 * évszám. — Köpűjébe bevésve: AZ DEBRECENI EÖTVÖS CHE AIAN | DEKOSZTA AZ MVNKAIÁVAL AZ | DEBRECENI MESZAROS CEHET. Bizonyosan valamelyik akkori ötvösünk metszette és céhe valamely postai szolgálatot viszonzott vele. Leltsz. III. 1:1922. Keller József, a Magyar Általános Hitelbank debreceni fiókjának igazgatója Budapesten régiségyűjtőtől vásárolta és ajándékozta múzeumunknak. (XI. k. d.)

12. *Ezüstmarkolatú kard,* bársony hüvelyén ezüst pántok. Kis Orbán István szenátor, a debreceni lovas polgárorség őrnagya viselte a mult század elején. Egyik pánton a 11. jelzésű mesterjegy, mellette próbajegy a ellenőrző betűvel és 1831. évszámmal. Kőszegyhélnél hiányzik. Nagybákay (Rickl) Antal ajánd. Leltsz. IV. 89:1919.

13. *Fedeles szelence.* H. 132. Sz. 87. M. 40 mm. Símá felületű. R'S monogrammal. Rakovszky Dániel debreceni főbíró Zsuzsanna leányáé volt. 24. jelzésű mesterjegye és K betűvel (= 1792) ellenőrzett egy toronyos várkaput ábrázoló próbajegy Budapestre utal, Mathias Kunest pesti ötvöshöz.⁵⁰ A szelencét br. Josinczy Miklósné Rakovszky Lujza hagyatéka árverésén vettük. Leltsz. III. 23:1917.

⁵⁰ Kőszeghy E.: I. m. 74. l. 489.

14. *Ezüstnyelű villa*. Síma nyelén körös próba mellett 5b. jelzésű mesterjegy, amelyet a Debrecenben 1822-től 1837-ig működött Franz Johnsdorfer ötvösének sejtnek. A br. Josinczyné hagyatékából való ez is. *Leltsz.* III. 25 : 1917.

15. *Tejszedőkandl*. Rajta 15a. jelzésű mesterjegy. Kőszeghy szerint is Kápolnási Imre debreceni ötvöstől való, — próbajele zászlós bárányt ábrázol.⁵¹ *Leltsz.* 2 : 1918. Ószerestől vették.

16. *Pecsetgyűrű*; vaskos, nehéz ezüst. Rajta: ökörfő, kés, fenőacél és M. G. (= Magyar Gábor debreceni mészáros, céhmester a múlt század közepétáján). A pecsetelő tövén kétfelől domború kivitelben két-két leveles-rózsá. *Leltsz. Sz.* 1907 : 196a.

17. *Pecsetgyűrű*, az előbbinél is nehezebb. 39 grammot nyom. V. J. betűkkel kezdődő nevet viselt mészáros volt. Mert bárd és kés a jelvénye. HR és még kivehetetlen harmadik betűből álló mesterjegy van hosszú, keskeny négyszögű kerettel beleütve. Habozva gondolok Herz János debreceni aranyművesre (1837—1841). A gyűrű *Leltsz.* III. 15 : 1912. Helybeli órástól vették.

18. Még egy *pecsetgyűrű*, ezüst. Rajta serpenyős mérleg, sertésfej, keresztbe tett bárd és kés Sz. D. betűkkel. Szigeti Dániel debreceni hentesé volt. Négyszögben álló próba mellett a 16. jelzésű mesterjegy. Jelentése: Kikinger Károly. Nagyváradon élt 1820—1863 között.⁵² A gyűrű *Leltsz. Sz.*: 1907 : 730.

19. *Egy pár ezüst sarkantyú*. A 9. jelzésű mesterjegy és próbajelű zászlós bárány van beleütve. Magyar Gábor mészáros céhmesteré volt. Huszár Károly debreceni ötvös műve.⁵³

20. A Dobozy-temetőből előkerült kisebb-nagyobb ezüstgombokon kívül, amelyeknek jegyeit nem figyeltük meg, vannak a múzeumban a multszázadbeli magyar ruhaviseletnél használt ezüst-gombsorozatok is; részben a többször említett Magyar Gábor mészáros mentéjéről, dolmányáról és mellényéről valók. Dió, gömb, félgömb, kupalakúak; némelyek simák, mások gerezdesek, csavarosak és filigrán-munkával díszítettek. Némelyekről nem hiányzik a mester- és próbajegy sem. Így a 3. jelzésű báránnyal, amely *Borsovay József* debreceni ötvösre vall; másokon a TM. mesterjegy mellett kigyózó vonal-kerítésben számmal kifejezett próba. Ez utóbbiakat Kőszeghy sem ismeri. E gombok leltári számai: Sz. 1907 : 197., 198., 199., 201., 202. A népi viseletek terméiben.

21. *Tajtékpípa-kupakok*. Mesterjegyeikben nem ismerünk debreceni műhelytulajdonosokra. Csak azért hivatkozunk rájuk, mert ezeket a jegyeket Kőszeghynél sem találtuk meg. Ilyenek a BT. HS. és egy kereszt szárai közé helyezett JHNS. jelzésű mesterjegyek.

22. A múzeum színész- és cigány „reliquiá”-in, ezüstpoharain, koszorúin is, amelyeket népszerű színészek, primadonnák, cigány-primások kaptak tisztelőiktől, a közönségtől, fordulnak elő mesterjegyek. E tárgyak mind újabb eredetűek, művészettörténeti jelentőségük alig van; debreceni mű is csak egy akad köztük: Somló Sándorral készített ezüsthárfa: SGY (Szőlősy György) mesterjegygel. —

⁵¹ Kőszeghynél 97. l. 590.

⁵² U. o. 276. l. 1562.

⁵³ U. o. 97. l. 597.

Inkább más gyűjtők kedvéért említjük meg, hogy az AI. és GK. m. j. Debrecenben, az AP. és összefont DM. m. j. Aradon, az FB. m. j. Székesfehérvárott, a KG. m. j. Kassán, a JK. m. j. Marosvásárhelyen és az egymásonfekvő BJ. m. j. Miskolcon kapott ezüsttárgyon látható.

D) IDEGENBEN LEVŐ DEBRECENI EREDETŰ, VAGY DEBRECENI VONATKOZÁSÚ ÖTVÖSMŰVEK.

Az „idegen” szó alatt nem vámkülföldet, csak Debrecenben, a tágas debreceni határon kívül eső helyet értek. Debreceni szepapáink gondolkozása szerint ugyan külföld volt már a szomszéd Szoboszló városa is és külföldinek néztek mindenkit, akinek „a köldökét a bába nem a Basahalmán belül vágta el”. E fejezetben sorbarakni kívánok minden olyan most mástult levő ötvösművet — ha csak tudomást szereztem róla —, amelynek készítője debreceni ötvös mester, avagy amelyik valamely érdeklődést keltő kapcsolatba került Debrecennel, például neves debreceni emberé volt, akár debreceni földből került elő rejtett kincsként.

Két csoportba osztom ezeket a tárgyakat, aszerint, amint Budapesten találhatók meg, avagy vidéki református egyházak birtokában vannak. Etekintetben főforrásaim Kőszeghy Elemér máris sokszor idézett könyve és az 1934. évi református egyháztörténelmi kiállítás gépírással leltára.

a) Debreceni ötvösművek Budapesten.

1. *Ezüst könyvedél*. Nyilvánosan először az 1884. évi ötvösműkiállításán szerepelt. A Pulszky és Radisics által a kiállításról szerkesztett díszmű II. kötete 57—58. lapjain leírás és heliogravure után ismertetem „az ezüsből készült, részben aranyozott, sodronnyozással, zománczóással, nielőkkal és gránátokkal díszített könyvfedelet. A tábla sodronnyal beszegett két hosszukás négyszögű lemezből s hajlott ezüsthátról áll; egymással csuklók kötik össze. Hozzáértők szerint Dél-magyarországon készült. *Lelőhelye a debreceni Collegium régi temetője*”.

Ebből igaz lehet annyi, hogy Debrecenben és csakugyan temetőben létek. Hiszen 1799-ben köböl művészien faragott római kori sírben ládát is leltek már a Cegléd-utcai temetőben.⁵⁴ Csak „a debreceni Collegium régi temetőjében” nem lehettek semmiképpen. Mert a Kollegiumnál, mióta fennáll — aminek immáron 400 esztendeje —, külön temetőjék soha, seholsem emlegették. Ellenben gondolhatunk a „scholá”-val szomszédos hajdani Szent András-templom temetkezésre használt coemetériumára, kerített udvarára. Gondolhatunk a Csapó-utca elején állott Ferencendi kolostort környező középkori temetőre, ha középkori eredetű volna maga a könyvtábla is. Régen temető volt még a Tócsókert mellett, azután a Csige-tavánál, a hősök mai temetője helyén.

⁵⁴ Szűcs I. : Debr. tört. I. k. 39. l. És Debr. Képes Kalend. 1935. évt. Zoltai : A Cegléd-utcai temető római kori síremléke. 124—125. l.

Egyelőre megfejthetetlen rejtély marad, éppen úgy, mint az említett római kösirláda esete, mikor, miképpen került ez a könyvtábla ide a debreceni földbe és innen a Nemzeti Múzeumba?!

2. *Pohár.* Véssett lambrekénnel. Készült „1579”-ben, amit később „1529”-re hamisítottak. 1884-ben még az ónodi egyházbé, most gróf Andrássy Géza tulajdona Budapesten. Mesterjegye 20b. jelzésű, amilyen a Déri Múzeum halápi poharán is látható. Kőszeghy szerint debreceni mű.⁵⁵

3. *Baranyi Mihály és Vigkedvű Anna kancsója.* A Nemzeti Múzeumban. Talpa és a később reátett turbános férőféj kivételével egészen aranyozott. Füles. Virágot, gyümölcsöt ábrázoló domború díszítéssel. A fedőben levő lapon, koszorúban ez a felírás: „VARADI BARANYAI MIHALY VIGKEDVŰ ANNA. — ANNO 1666. Die 13 Januarii. REN: 1748. S: J: B: S. A kancsó fenekén *brünni* bélyeg van beütve. M. 15.4 cm.⁵⁶ (VI. kép, a.)

E szép mű ugyan nem Debrecenben készült; de kezdetben előkelő debreceni házaspáré, amely hihetőleg nászajándékul kapta, mert a fiatal házaspár első gyermeke 1667 okt. 7-én született. Számításom szerint jegyváltásuk vagy esküvőjük az előző évi januárban lehetett.⁵⁷ Ez a Baranyi Mihály 1676-tól fogva szenátor, többször esküdtbíró, két ízben főbíró, kevés ideig a török uralom alól felszabadult Bihar megye alispánja. † 1692. Vigkedvű Anna, Vigkedvű Mihály főbíró és Turi Nagy Kata leánya; 14 éves volt, amikor férjhez ment.

A Nemzeti Múzeumnál egyelőre nem tudják, mikor és honnan került ide Baranyiék ezüstkancsója. Előzőleg lehetett valamelyik környékbeli református eklézsiá uraltsági pohara. A renoválás éve után következő betűk jelentése is megfejthetetlen.

4. *A debreceni ötvösök céhszerlege.* Felül bevésett lambrekénn szegyezi. Kupája nyúlánk, csonkakúp. Betűkkel fukarkodó felirata ez: „A Debré N: Ötvös Czéh maga száim csinál ez Pohar N: Marialaki Miha Ur czehmesben es több Tarsai P: m: Cs. : i: Polg: Jan ur Kis Czeh Mes. B: i: B: s: F: a: B: c. (?) B: i: idejekben 1744 eszten.” Csonka István, a készítő, mintha az apródjával metszette volna ki ezt a felírást. A rövidítések feloldása után a teljes szöveg így hangzik: A debreceni nemes ötvös czéh maga számára csináltatta ez pohárt nemes Marialaki Mihály ur czéhmasterségében es több tarsai Pesti Mihály, Csonka István, Polgári János kis czéhmaster, Békési István, Békési Sámuel, Feke András... és Büttösi István. B: c. helyesen talán B: i: es ekkor = Böszörményi István. A pohár M. 13.5 cm. Mesterjegye 33c. jelzésű; jelentése Steph. Csonka. Most a Nemzeti Múzeumban.⁵⁸ (VI. kép, b.)

5. *A hentes céh kis szerlege.* 1745-ből. Alakja, magassága, felirata egyezik a hentes társaság Déri Múzeumbeli ezüstpoharával. A Nemzeti

Múzeumnak Löfkovits Arthur ajándékozta, még a Városi Múzeum megalapítása előtt, 1898 február 8. Csonka I. mesterjegye rajta.⁵⁹

6. *Tajlékkipa-foglalal.* Veres László debreceni ötvös 37. jelzésű mesterjegyével. Próba: balra fordult zászlós-bárány.⁶⁰

7. *Ezüstkanalak.* Kápolnási Imre 15c. jelzésű mesterjegyével. Próba: jobbra fordult bárány.⁶¹

8. *Ezüst babérszorító.* A debreceni közönség ajándékozta Laborfalvi Rózának 1865-ben, az új színház megnyitásakor, Huszár Károly és Borsovay (József) egész vezetéknevét tartalmazó bélyeggel.⁶² Az 5—8. szám alatti tárgyak a Nemzeti Múzeumban vannak.

9. *Szőlőserleg talpa.* 1766-ból. Kelyhe 1658-ban készült más mester műhelyében. A hajdúszoboszlói egyház letétje az Iparművészeti Múzeumban. Talpán 32d. jelzésű m. j., amelyet Kőszeghy Stephanus Büttösi-nek értelmel.⁶³ Párja Debrecen város múzeumban; 1748. évszámmal.

10. *Céhpohár.* Kőszeghynél 581c. és 584c. alatt. De nem tudjuk meg tőle: melyik céh. Az Ernszt Múzeum árverésén szerepelt. — 1758-ban megújították és ekkor a 4. jelzésű m. j. került reá, amelyet Kőszeghy szerint Békéssy Sámuel debreceni ötvös használt. Rajta van Pesti András m. j. is.⁶⁴

11. *Bordázott cukortartó.* Körülbelül 1770 tájáról Michael Pestit jelentő 26. jelzésű m. j.-gyel. Próbáj. ellipszis kettős-keresztű. Dr. Nagy Ferenc v. b. t. t. birtokában Budapesten.⁶⁵ Éppen csak reámutatok, hogy Kőszeghy elősorol még Pesti Mihály és Kápolnási Imre mesterjegyével bélyegzett, magántulajdonban lévő néhány ezüstkanalat, evőeszközt is.⁶⁶ Kápolnási művei jobbra fordult bárányt ábrázoló próbabélyeget viselnek.

b) Debreceni ötvös művek vidéki református egyházaknál.

1. *Balkány. Kenyérosztólányér.* „1775.” M. j. 32 d. jelz. = talán Steph. Büttösi. Pr. j. kettős kereszt ásoalakú körzetben. Kőszeghynél 584b. Egyháztörténeti kiállítás, 1934. VI. 49. 7.⁶⁷

2. *Békészentandás. Talpasphár.* „1765.” Ez is Büttösi István m. j. Kőszeghynél 584c. E. t. k. VI. 50. 2. (Csányi).⁶⁸

⁵⁵ U. o. 94. l. 583. b.

⁵⁶ U. o. 97. l. 589.

⁵⁷ U. o. 97. l. 591. b.

⁵⁸ U. o. 97. l. 592. A., 593. A.

⁵⁹ U. o. 95. l. 584. f.

⁶⁰ U. o. 93. l. 581. c. és 96. l. 585. c.

⁶¹ Kőszeghy: l. m. 96. 586. a.

⁶² U. o. 96. l. 586. l. 97. l. 590. b. 591. a.

⁶³ A tárgy neve után idéző jelek közt következő szám a tárgy megcsonkításának éve. Ezen szavakat „Egyháztörténeti kiállítás 1934” ezentúl E. t. k. betűkkel rövidítve használom. A rövidítést követő római és két-két arab szám és kiállítás feliratos katalógusának jelzései jelentik: kiállítási terem, szekrény és a tárgy számát.

⁶⁴ Csányi Károly műegyetemi tanár nevét zárójelben Kőszeghy E. után idézem. Azon tárgyat az egyháztörténeti kiállításon Csányi K. határozta meg.

⁵⁵ Kőszeghy E.: i. m. 91. l. 572. b.

⁵⁶ A Nemzeti Múzeum értesítése a Déri Múzeumhoz.

⁵⁷ Turul 1902. évf. 4. f. 165—177. Zoltai: A váradi és micskei Baranyi-család.

⁵⁸ Kőszeghy E.: i. m. 94. l. 583. a.

3. *Berettyóújfalú. Virágkehely.* „1751.“ Békésy S. m. j. Kőszeghnél 585a. E. t. k. V. 53. 1. (Csányi).
4. *Bojt. Kenyerestányér.* „1780.“ Ifj. Pesti Mihály m. j. Pr. j. Kettős kereszt. Kőszeghnél 586c. E. t. k. XII. 38. 9. (Csányi). Ismét: *Harangvirágkehely.* „1788.“ Egey József ötvöstől. E. t. k. XII. 38. 8.
5. *Csaroda. Cápáspohár,* címerrel. „1753.“ A 25. jelzésű m. j. = Marjai Mihály. Kőszeghnél 582c. E. t. k. VI. 49. 27. (Csányi).
6. *Dancsháza. Úrasztali pohár.* „1630.“ M. j. a 19. jelzésű = Michael Béri. Kőszeghnél 574a. E. t. k. V. 53. 13.
7. *Földes. Úrasztali pohár.* „1744.“ Marialaki Mihály (ötvös) és neje Ns. Tokaji Nagy Sára földesi közbirtokosok „istenes indulatokból ajándékozták a földesi Refta. B: Ecclesia számára.“⁹⁹ E. t. k. V. 45. 1.
8. *Geszti. Kehely,* vésett címerrel. „1771.“ Büttösi István ötvösmester m. j. Kőszeghnél 584g. E. t. k. VI. 49. 7. (Csányi).
9. *Hajdúböszörmény. Fedeles kupa,* testén oszlopoktól tartott boltívek. „1640.“ Béri Mihály ötvösünk m. j. Kőszeghnél 574b. E. t. k. 1934: V. 46. 16. Hasonlíthat a debreceni Nagy- és Kistemplom oszlop-csarnok képével díszített fedeles nagy kannához.
10. *Karcag. Úrasztali serleg.* „1732.“ Büttösi György 1. jelzésű m. j. Kőszeghnél 582A. a. E. t. k. IV. 45. 12. (Csányi).
11. *Kenderes. Kenyerestányér.* „1745.“ Csonka István m. j. Kőszeghnél 583c. E. t. k. IV. 45. 32. (Csányi).
12. *Komádi. Hólyagos serleg.* „1713.“ Pesti András m. j. Kőszeghnél 581h. E. t. k. VI. 49. 6. (Csányi).
13. *Köröstarcsa. Harangidomú kehely.* „1741.“ Marjalaki Mihály m. j. Kőszeghnél 582b. E. t. k. VI. 50. 10. (Csányi).
14. *Kunhegyes. Kehely,* hatkaréjú talppal. „1732.“ Csonka István m. j. Kőszeghnél 583d. E. t. k. IV. 44. 2. (Csányi).
15. *Kunmadaras. Virágkehely.* „1793.“ Koromzay Dániel m. j. Kőszeghnél 588 A. a. E. t. k. IV. 44. 27.
16. *Mád. Hólyagoskehely.* „1761.“ Békésy Sámuel m. j. Pr. j. kettős kereszt, ásóalakú keretben. Kőszeghnél 585d. E. t. k. XIII. 56. 18. (Csányi).
17. *Mezősas. Virágkehely,* kerek talpán és kupáján mélyített körvonalú hólyagok. „1776.“ Marjalaky János 23. sz. jelzésű m. j. Kőszeghnél 587. E. t. k. VI. 49. 11. (Csányi).
18. *Mikepércs. Talpas pohár,* peremén arabeszk. „1741.“ Büttösi György m. j. Kőszeghnél 582 A. b. E. t. k. V. 53. 31. (Csányi).
19. *Nagybajom. Kenyerestányér,* vésett címerrel. „1629.“ Gyurcsa György 6. jelzésű m. j. Kőszeghnél 576a. E. t. k. V. 53. 53. (Csányi).
20. *Nagyvárad. Kehely.* 1887. évi „régí romlott pohárból renováltatott... Büttösi István által 1784-dik esztendőben“. Kőszeghnél 584j. Másik Kehely „1784“. Büttösi István m. j. Kőszeghnél 584k.
21. *Nyiracsád. Hólyagoskehely.* „1766.“ Békésy Sámuel 4. jelzésű m. j. Kőszeghnél 585e. E. t. k. V. 46. 2. (Csányi).
22. *Nyírbátor. Úrasztali tányér.* „1610.“ Debreceni mesternek tartott 13b. jelzésű m. j. Ez annyival inkább elfogadható, mert a XVI.

század második felében Debrecenben vezetett szerepet játszott családok tagjai Duskás András és Patkó Éva ajándékozták a nyírbátori egyháznak. Kőszeghnél 575a. E. t. k. V. 47. 64. (Csányi).

23. *Püspökladány. Kehely,* áttört kosárral. „1805.“ Koromzay Dániel m. j. és pr. j. ellipszisben kettős kereszt. Kőszeghnél 588A. c. E. t. k. V. 46. 37.
24. *Sarkad. Pohár,* peremén vésett arabeszk. XVII. század első fele, Gyursa Gergely már ösmert m. j. Kőszeghnél 576b. E. t. k. VI. 49. 9. (Csányi).
25. *Sárrétudvari. Kenyértányér.* Aranyozott réz. Peremén leveles dísz. „1786.“ Debreceni munka. E. t. k. V. 53. 43.
26. *Tiszaderzs. Kenyértányér.* „1840.“ Pásztor István és Fazekas Sára ajándéka. Herz I. debreceni ötvös műve. E. t. k. IV. 44. 28.
27. *Tiszalúc. Aranyozott verejékes pohár.* 1630 körül. Szegedi Márton 276. jelzésű m. j. Kőszeghnél 573b. E. t. k. XIII. 56. 1. (Csányi).
28. *Tiszaszentimre. Verejékes talpas pohár* a XVII. sz. elejéről. Béri M. 19. jelzésű m. j. Kőszeghnél 574c. E. t. k. IV. 45. 5.
29. *Tiszaszöllös. Serleg,* oroszán lábakon. XVI. századbeli modorban. „1754.“ Büttösi István m. j. Kőszeghnél 584b. E. t. k. IV. 44. 5. (Csányi).
30. *Törökszentmiklós. Virágkehely.* „1757.“ Békésy Sámuel m. j. és kettős kereszt pr. j. Kőszeghnél 585b. E. t. k. V. 53. 12.
31. *Túrkeve. Kehely.* „1759.“ Ugyanott másik kehely „1760“. Mindkettő Büttösi György m. j. Kőszeghnél 582A. c. d. E. t. k. IV. 44. 6—7. (Csányi).
32. *Vásárosnamény. Kenyértányér.* „1768.“ Békési Istvántól. — E. t. k. VI. 49. 5.

⁹⁹ Kőszeghy E.: I. m. 270. I. Emiliti Herpay G. is Földes történetében.

IV. A CÉH HALDOKLÁSA, ELMULÁSA.

A várostörténetek és az iparművészettörténet írói egyetértenek abban, hogy az ötvösség, s egyáltalán a kézműves ipar lehanyaglása a gépek feltalálásával indult meg. Mert a gép tökéletes munkájával az emberi kéz nem bírt versenyezni, főképpen olcsóság tekintetében. A gép nem szüntette végképpen meg az ötvösséget sem; csak átalakította kézműipari jellegét gyáriparrá és készítményeinek változó egyéniségét a tömegeiknek unalmas egyformaságával cserélte fel. De a magyar ötvösség egykor virágzó, dúslombú fáján már jóval a gépesítés előtt, a XVIII. század elején a hervadás és satnyulás jelei mutatkoztak. Galyvai, ágai száradni kezdettek, a törzsét is pusztító szű örölte. A fa egyik ilyen senyvedő ága volt a debreceni ötvösség, amely különösen megérezte a török hódoltság utolsó éveiben a sáskafalánkságával zsaroló német és tatár hadak járását. A város és környéke lakossága nemcsak száznál is több módon elszegényedett, de felelt meg is fogyatkozott. Már elébb említettem, hogy a debreceni ötvösök száma 1715-ben négyre apadt. Tíz év múlva mégis megkétszereződött. A szatmári békekötés után beállott országos belső nyugalom jótékony hatását minden vonalon megérezte a gazdasági tevékenység. Egy időre némi lendületet vett a magyar ötvösség is.

A debreceni polgárság és a tiszántúli nemesség a jobbágságról nem is szólva, sokáig erősen fraszgkodott az ősi viselethez, amikor nyugatfelől már idegen mód, francia és német ízlés lágy fúvóla hangon kezdte behízelegni magát kastélyokba és polgári lakásokba. Debrecen körül még sokáig volt keletje a magyar ruhán nélkülözhetetlen, nemesfémbe készült gombnak, kapocsnak, csatnak, díszruhába a boglárnak is. Végig a XVIII. században is — láttuk odaelőbb — kedvelték a módos civisek az almariumba, asztalra való ezüstnemeűket is. Még csak a külföldi akadémiákat járt professzorokon lehetett látni elvértve az idegen módit, a német plundrát, a sokzsebes kaputót és a tógásdiákokon a háromszögletes, oldalt félrecsapott szélű nagy kalapot.

A század derekán a debreceni ötvösök száma csaknem elérte a százévelölti átlagos létszámot. Például „Ez évben, 1752-ben — így szól az ő saját bevallásuk — a ns. ötvöscéhben akik jobban folytatják a mesterséget, eszerint vagyunk: Cegléd-utcában Büttösi György, Büttösi István, Péterfiában Marjai Pál (mindhárman I. classisban) Piac u. Pesti Mihály, Fekete András (II. cl.) Csonka István, Békési Sámuel (III. cl.) Hatvan u. Marjalaki Mihály, Varga u. Polgári János (IV. cl.) Harminc év múlva 1783-ban a névsor hét mesterből áll: Cegléd u. Büttösi István, Varga-u. Egei József, Piac-u. Marjalaky János céh-

mester (I. cl.), Büttösi György, Varga-u. Pesti Mihályné (II. cl), Piac-u. Békési Sámuel kulcos mester és Fekete András (III. cl.).

A céh Mária Terézia korában is már elég sűrűn panszokodik az adókövetéshez készített kimutatásaiban a mesterség rosszmulletele miatt. József császár idejében pedig állandósul, minden évben megújul e panasz. Egyszerre keseregnek az anyag- és a keresethiány felett. Számuk fogy, egyre fogy. Vagy munkaképtelen öregség és a halál, vagy más foglalkozásra való áttérés ritkítja sorukat. A kidőlték helyét nincs aki elfoglalja. Senkise vágyik már az ő kelletlenné vált sovány mesterségük folytatására. Saját fiaik is hasznosabbnak ítérik más foglalkozásra adják magokat. 1761-ben még három műhelynek volt négy inasa. 1773-ban csak egy mester, Marjalaki János tartott legényt is, inast is. Büttösi Györgynél saját fia lakott legény formában. Ugyanakkor Békési István félbehagyta mesterségét és felcsapott a város csaplárosának.

Az ötvösségek jelentősége, más árucikkekhez képest a debreceni heti és országos vásárok egyébként egyre növekedő forgalmában annyira összezsugorodott, hogy a XVIII. század második feléből fennmaradt piaci rendtartásában és sátorhelyajstromokban alig esik szó helybeli ötvösök áruelhelyéről. De vidéki, ú. m. pesti, posonyi, kassai ötvösökről is hallgatnak ez írások. Egyedül Egei József ötvös deszkából újonnan készült záros boltocskáját említi egy ilyen 1785-beli jelentés a főköfösök sorjáról, a nagyhid mellől.

A hanyatlás szomorú képe táru elibünk az 1787. évi saját hivatalos kimutatásukból.

„Kéntenlítettünk — írják az ötvöscéh mesterei — alázatosan jelenti céhünknek vagyis mesterségünknek teljességgel csaknem elfogyását, melynek nagy bizonyosága közöttünk, hogy akik kevesek még ez ideig megmaradtunk is mesterségünk mellett nem lévén sem váltó, sem vásári műnek ideje, annyira, hogy akik közöttünk váltó művesek volnának, mint más mesterségek lévők, folytában mesterségünk nem dolgozhatjuk, a munka nem léte miatt. Hasonlatképpen a vásári műnek is annyira elveszett az ideje, hogy néha egy holnapig sem kapunk belőle egy pénzt; melynek elegendő bizonyosága lehet, hogy már székünk is teljességgel úgy elfogyott, hogy többen nem maradtunk, hanem csak négyen, ú. m. Büttösi István, aki egységelensége miatt nem dolgozhat (I. cl.), Egei József (I. cl.), Pesti Mihályné (II. cl.), Marjalaki János céhmaster (I. cl.). Békési Sámuel nem dolgozik.”

Az 1790. évi kimutatás már több nevet említ; de olyanokat is, akik kiléptek a céhből, vagy akiknek csak özvegyöket számítják a céhbe. Így: Marjalaki János céhmaster (II. cl.), Egei kulcosmester (I. cl.), Békési Sámuel csak vásári mivert csinál. Marjalaky Sándor keze elromolván, ritkán és keveset dolgozik. Pesti Mihály és Büttösi István örökösai vásári mivert árulnak. Békési István elbúcsúzott a céhtől. Török Sámuel is megváltóle.

1795-ben Békési Sámuel, Egei József, Marjalaki János és Marjalaky Sándor régieken kívül új tagja is van a bomló céhnek: ns. Koromzay Dániel. 1800-ban csak hárman dolgoznak. Marjalaky János, Egei József és Koromzay. 1801-ben Egei kiesik a sorból. Ettől fogva 1805-ig Marjay

Jánosból és Koromzay Dánielből áll a debreceni ötvöscéh. 1806-ban teljesen egyedül marad Marjalaky János. Az utolsó Mohikán is beteges öreg ember, materiát nem kaphat mesterségéhez (oka ennek a régóta tartó francia háború is); legényt se tarthat — jelenti önmagáról. A következő évtől fogva már ő sem szerepel. Végképpen elmarad a legalábbis harmadfél száz éves ötvöscéh a debreceni céhek kimutatásai-ból.

Jöttek ugyan idegen helyről szerencsét próbálni azután is 1811-től fogva aranyművesnek nevezett mesterek Debrecenbe; olykor hárman-négyen is voltak egyszerre. De céhen kívül műveltek. Nem tekinthetjük őket a többszázados ötvös céh egyenes jogi utódainak. Ők magok sem kívántak élni a Rudolf király által megerősített régi privilégiumokkal. Sem újonnan szerzett felsőbb engedelem alapján nem szervezkedtek céhbe, mint ahogy a Váradon megszorodott „arany- és ezüstművesek” cselekedtek 1829-ben.⁷⁰ Mesterségek gyakorlásához való jogukat más külső céhektől, főképpen a kassaitól nyerték.

*

Azzal a megelégedett érzéssel fejezem be életem alkotmányán végzett levéltári kutatások alapján írott eme dolgozatot, hogy sok ház-gossága, hiányossága mellett is sikerült világosságot vetítenem a debreceni ötvösmesterség homályba borult, kevésbé ösmert multjára, e valóban *szépműves céh* működésére. Sokan úgy nézik, mint az emberi hiúság és kincsszomjúság szállítóját. Pedig a jobbizlésnek, a művel-désnek, a polgári otthonok és az Istenháza ékesítésének is egyfor-mán dolgozott, hirt, nevet, becsületet szerevve magyar fajtánknak.

A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai.

I. KÖTET.

1. sz. <i>Oldh Gábor</i> , Petőfi Sándor. 1923	—50
2. „ <i>Zsigmond Ferenc</i> , Mikszáthról egyénisége mint kortörténelmi dokumentum. 1923.	—80
3. „ <i>Kölcsey Sándor</i> , Emlékbeszéd gróf Tisza István felett. 1923.	—40
4. „ <i>Huss Richard</i> , Der Name der Germanen	2—
5. „ <i>Leffler Béla</i> , Az újabb svéd líráról. (Strindberg, Heidenstam, Fröding, Karlfeldt.) 1923.	—60
6. „ <i>Mitrovics Gyula</i> , Az egység és sokféleség esztétikai elve Az Ember Tragédiájában. 1924.	—50
7. „ <i>Idnyei Béla</i> , Debrecen és a budai jog. 1924.	1-50
8. „ <i>S. Szabó József</i> , Műveltségi állapotok, főként az iskolázás Debrecenben a reformáció korában. 1924.	1-40
9. „ <i>Tankó Béla</i> , Kant Immanuel születésének 200-ik évforduló-jára. 1924.	—70
10. „ <i>Barabási Kun József</i> , Gróf Tisza István és a tudomány	—70

II. KÖTET.

1. sz. <i>Révész Imre</i> , A magyar protestantizmus tudományos történel-mírása. 1924.	—80
2. „ <i>Tóth Lajos</i> , A jogképesség a magyar általános polgári törvény-könyv tervezetében. 1925.	1-20
3. „ <i>Mitrovics Gyula</i> , Arany János esztétikája. 1925.	1—
4. „ <i>Marton Géza</i> , Vétkeességi elv—okozási elv. 1926.	2—
5. „ <i>Lósy-Schmidt Ede</i> , A hortobágyi köhíd építése Debrecen város mátai pusztáján. 1926.	3—
6. „ <i>Császár Elemér</i> , Arany János képzelete. 1927.	1—
7. „ <i>Leffler Béla</i> , Lagerlöf Zelma. 1927.	2-20
8. „ <i>Josephus Salánki</i> , De codice Ovidii et Horatii colligato Debreceniensi. 1927.	—60
9. „ <i>R. Kiss István</i> , Az erdélyi fejedelmek nemzetközi politikája. 1927.	—
10. „ <i>Dexsö Gyula</i> , Ingó jelzalog. 1927.	1-20

III. KÖTET.

1. sz. <i>Harsányi István</i> , Csulyak István élete és munkái	1-50
2. „ <i>Perjessy Mihály</i> , Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvényről	5—
3. „ <i>Magyary Zoltán</i> : A magyar közigazgatás racionalizálása	1—

**A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság
I. osztályának kiadványai.**

IV. KÖTET.

1. sz.	Papp Ferenc, Gyulai Pál és Pataki Emília	—80
2. „	Oláh Gábor, A művészi alkotás lélektana	3·20
3. „	Heisenberg Ágost, Magyarország és Bizánc	—60
4. „	Rácz Lajos, Keleti hatások a görög filozófia kezdeteire	1—
5. „	Boharsik Pál, A kozmogónia problémája	—60
6. „	Erdős Károly, A galatai probléma	—
7. „	Lósy-Schmidt Ede, Hatvani István élete és művei	4·50
8. „	Peremartoni Nagy Lajos, A harmónia mint filozófiai fogalom	1—
9. „	Varga László, Görög reminiscenciák gr. Széchenyi István műveiben	1·50
10. „	Rácz Lajos, Kazinczy és a sárospataki főiskola	1—

V. KÖTET.

1. sz.	Ifj. Kiss Ferenc, Vörösmarty és Ossian	1·20
2. „	N. Bartha Károly, Magyar néphagyományok, I.	3—
3. „	Fazekas Jenő, Az egyszerű mondat fajtái az északi osztják nyelvben	2—
4. „	Révész Imre, Adalék a magyar—francia sorsközösséghez	—70
5. „	Hankiss János, Emberismeret és irodalom	—60
6. „	Olehwáry Zoltán, Tétéles szabályaink a gyakorlat tükrében	1—
7. „	Nizsalovszky Endre, Az érdekkutató jogtudomány	1—
8. „	Pekár Gyula, Tisza István végnapjai	—60
9. „	Pápay József, Északi-osztják medveénekek	6—
10. „	Bacsó Jenő, A polgári per célja	1·20

VI. KÖTET.

1. sz.	Tóth Lajos, Tisza István emlékezete	—60
2. „	Kállay Kálmán, Izrael három első királya a Koránban és a mohamedán legendákban	1·20
3. „	Hankiss János, A brüsszai angol konzul jelentése Kossuthról	1—
4. „	Zoltai Lajos, Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel	2—
5. „	Nagybákay [Rickl] Antal, Simonffy Sámuel a debreceni nemes kalmár társaság kiváló tagja, debreceni főbíró élete; munkássága, családja és kora (1754—1821).	3—

VII. KÖTET.

1. sz.	Dezső Gyula, Változó tárgyú kötelmek	1·20
2. „	Tankó Béla, Strauss Dávid emlékezete	1—
3. „	R. Kiss István, Az egyházi rend közjogi helyzete Erdélyben és Bethlen Gábor armalisa	1—
4. „	Ravasz László, Szónoklás és ígehirdetés	} 1·50
	Makkai Sándor, Európai magyarság	
5. „	Zoltai Lajos, Övtösök és ötvösművek Debrecenben	3·50

Kapható bármely könyvkereskedésben.

Főbizományos: Stúdium könyvkereskedés, Budapest, IV., Keeskeméti-utca 8.